

Sakarya Üniversitesi
Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi

TÜRK AKADEMİ DERGİSİ

CİLT / VOLUME: 2 | SAYI / NUMBER:1| HAZİRAN / JUNE 2023

e-ISSN: 2980-0412

Sakarya Üniversitesi
Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi

TÜRK AKADEMİ DERGİSİ

e-ISSN: 2980-0412

İmtiyaz Sahibi /Owner

Prof. Dr. Hamza AL
Rektör
Sakarya Üniversitesi, Türkiye

Baş Editör /Editor in Chief

Prof. Dr. Hüseyin ÇALIŞKAN
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
hcaliskan@sakarya.edu.tr

Yardımcı Editör /Assistant Editor

Doç. Dr. Suat KOL
Temel Eğitim Bölümü
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
skol@sakarya.edu.tr

Doç. Dr. Gökçe CANDAN
Ekonometri Bölümü
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
gcandan@sakarya.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Ali KIRKSEKİZ
Bilgisayar Teknolojileri Bölümü
Sakarya Uygulamalı Bilimler
Üniversitesi, Türkiye
alikalik@subu.edu.tr

Editör Kurulu /Assistant Editor

Dr. Abdülmecid NUREDİN
Vizyon Üniversitesi, Kuzey Makedonya
nuredin@vizyon.edu.mk

Dr. Afet SEYİTZADE
Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan
afet.seyidova@mail.ru

Dr. Akhtem DZHELİLOV
Kırım Ekonomi Üniversitesi, Kırım/Ukrayna
ahtemenglish@gmail.com

Dr. Ahmet Vecdi CAN
Vizyon Üniversitesi, Kuzey Makedonya
acan@sakarya.edu.tr

Dr. Alparslan CEYLAN
Manas Üniversitesi, Kırgızistan
alpaslan.ceylan@manas.edu.kg

Dr. Aybeyan SELİM
Vizyon Üniversitesi, Kuzey Makedonya
aybeyan@vizyon.edu.mk

Dr. Dilşad Türkmenoğlu KÖSE
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
dturkmenoglu@sakarya.edu.tr

Dr. Enver AYDOĞAN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Türkiye enver.aydogan@hbv.edu.tr

Dr. Fadıl HOCA
Vizyon üniversitesi, Kuzey Makedonya
hoca.fadil@vizyon.edu.mk

Dr. Fariz AHMADOV
Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan
fariz.ahmadov@moore.az

Dr. Kadiyan BOOBKOVA
Manas Üniversitesi, Kırgızistan
kadiyan.boobekova@manas.edu.kg

Dr. Kamil TAŞKIN
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
ktaskin@sakarya.edu.tr

Dr. Köksal ŞAHİN
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
ksahin@sakarya.edu.tr

Dr. Kutluk Kağan SÜMER
İstanbul Üniversitesi, Türkiye,
kutluk@istanbul.edu.tr

Dr. Leniyara CELİLOVA
Kırım Devlet Mühendisliği Pedagoji
Üniversitesi, Kırım/Ukrayna,
trysto@mail.ru

Dr. Mehmet Barış HORZUM
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
mhorzum@sakarya.edu.tr

Dr. Mensur NUREDİN
Vizyon Üniversitesi, Kuzey Makedonya
mensur@vizyon.edu.mk

Dr. Oğuz TÜRKAY
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Türkiye
turkay@subu.edu.tr

Dr. Orkhan VALİYEV
Hazar Üniversitesi, Azerbaycan
orkhan.h.veli@gmail.com

Dr. Paki KÜÇÜKER
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
pkucuker@sakarya.edu.tr

Dr. Pusat PİLTEN
Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-
Kazak Üniversitesi, Kazakistan
ppilten@erbakan.edu.tr

Dr. Zahidova Sahovat ABDUQODIROVNA
Özbekistan Milli Üniversitesi, Özbekistan
sakhovat_2009@mail.ru

Dr. Terane SHIRVANNOVA
Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
teraneshirvanova@gmail.com

Dr. Zoltan EGERESİ
University of Public Service, Hungary
zoltan.egeresi@gmail.com

Alan Editörleri /Section Editors

Türk Tarihi ve Kültürü Editörleri

Prof. Dr. Saadettin Yağmur GÖMEÇ
Tarih Bölümü
Ankara Üniversitesi, Türkiye
sgomec@ankara.edu.tr

Arş. Gör. Abdul Metin ÇELİKBİLEK
Tarih Bölümü
Selçuk Üniversitesi, Türkiye
celikbilekabdulmetin@gmail.com

Türk Edebiyatı Editörleri

Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
Kastamonu Üniversitesi, Türkiye
osoylemez@kastamonu.edu.tr

Doç. Dr. Selçuk Kürşad KOCA
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
skursadkoca@sakarya.edu.tr

Uluslararası İlişkiler Editörleri

Dr. Terane SHIRVANOVA
Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi,
Azerbaycan
teraneshirvanova@gmail.com

Doç. Dr. Yusuf Ziya BÖLÜKBAŞI
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Anadolu Üniversitesi, Türkiye
yzb@anadolu.edu.tr

Siyaset ve Kamu Yönetimi Editörleri

Dr. Öğr. Üyesi Osman NACAĞ
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye
onacak@adu.edu.tr

Öğretim Görevlisi Agil MAMMADOV
Azerbaijan State Economic University
Azerbaycan
aqil.arifoglu@gmail.com

Sosyoloji Editörleri

Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ
Sosyoloji Bölümü
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Türkiye hayati.besirli@hbv.edu.tr

Doç. Dr. Murat ŞAHİN
Sosyoloji Bölümü
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye
murat.sahin@omu.edu.tr

Psikoloji Editörleri

Doç. Dr. Şehida Rizvançe MATSANİ
Vizyon Üniversitesi, Kuzey Makedonya
sehida.rizvancemasan@vizyon.edu.mk

Dr. Sare TERZİ İLHAN
Eğitim Bilimleri Bölümü
Amasya Üniversitesi, Türkiye
sare.terzi@amasya.edu.tr

Eğitim Bilimleri Editörleri

Prof. Dr. Bülent AKBABA
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
Gazi Üniversitesi, Türkiye
akbaba@gazi.edu.tr

Doç. Dr. Nalan KAZAZ
Uluslararası Vizyon Üniversitesi, Makedonya
nalan.kazaz@vizyon.edu.mk

Türk Dünyası Ekonomisi Editörleri

Prof. Dr. Kutluk Kağan SÜMER
Ekonometri Bölümü
İstanbul Üniversitesi, Türkiye
kutluk@istanbul.edu.tr

Dr. Oqtay QULİYEV
Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Azerbaycan
ogtay_guliyev@unec.edu.az

Türk Dünyası Coğrafyası Editörleri

Doç. Dr. Muhammet KAÇMAZ
Coğrafya Bölümü
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
mkacmaz@sakarya.edu.tr

Milli Folklor Editörleri

Dr. Öğr. Üyesi Erdem ÖZDEMİR
Devlet Konservatuvarı
Uludağ Üniversitesi, Türkiye
erdem@uludag.edu.tr

Etik Editörü/Ethics Editor

Doç. Dr. Tufan ÇÖTOK
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
tcotok@sakarya.edu.tr

İstatistik Editörü / Statistics Editor

Doç. Dr. Osman Zeki OKUYUCU
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye
osman.okuyucu@bilecik.edu.tr

Türkçe Yazım ve Dil Editörü / Turkish Spelling and Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba DEMİRTAŞ TOLAMAN
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
tdemirtas@sakarya.edu.tr

Öğr. Gör. Selin ZEYREK
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Türkiye
slnzyrk@gmail.com

İngilizce Yazım ve Dil Editörü / English Spelling and Language Editor

Prof. Dr. Akhtem DZHELİLOV
Crimean Business Institute, Ukrayna
ahtemenglish@gmail.com

Ön Kontrol Editörü / Preflight Editor

Erdem YILMAZ
erdem.yilmaz6@ogr.sakarya.edu.tr

Teknik Editör / Technical Editor

Arş. Gör. Alperen ÇALIŞKAN
Muş Alparslan Üniversitesi, Türkiye
a.caliskan@alparslan.edu.tr

Sekreteryaya / Secretarial

Doktorant Hakan ATAÇ
hakn.atac@gmail.com

İçindekiler / Contents

İnceleme Makaleleri/ Research Articles

1/12	<p>Muhsin KADIOGLU
Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk ve Müslüman Denizci Esirler Sayesinde Malta'yı Ele Geçirme Stratejisi</p> <p>Ottoman Empire's Strategy to Capture Malta Thanks To Turkish and Muslim Sea Captives</p>
23/47	<p>Omer Arda OZBILEK
II. Dünya Savaşı Sonrası Türk-Sovyet İlişkilerinin Gerilmesi ve Anti-Komünizm (1945-1950)</p> <p>Decline of Turkish-Soviet Relations after World War II and Anti-Communism (1945-1950)</p>
48/60	<p>Sibel AKGUN
Uluslararası Hukukta Tanınma Kavramı Çerçevesinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türk Devletleri Teşkilatı İlişkisi</p> <p>The Relationship between the Turkish Republic of Northern Cyprus and the Organization of Turkish States in the Framework of the Concept of Recognition in International Law</p>

Derlemeler / Reviews

13/22	<p>Selin ZEYREK
Yunus Emre'ye Disiplinlerarasından Bakmak</p> <p>Looking at Yunus Emre from Interdisciplinary</p>
61/87	<p>Mehmet Akif OZER & Serpil YILDIRIM
Küreselleşmenin Kamu Hizmetine Yansıması ve Türk Kamu Yönetimine Etkisi</p> <p>Reflection of Globalization on Public Service and Its Impact on Turkish Public Administration</p>

Ottoman Empire's Strategy to Capture Malta Thanks To Turkish and Muslim Sea Captives

Muhsin Kadioğlu

Istanbul Technical University, Maritime Faculty, Maritime Transportation Management Engineering, Istanbul, Türkiye

ABSTRACT

As it is known, the Knights of Rhodes were the most important religious-looking piracy organization that threatened the security of Turks and Muslims in the Mediterranean region until the reign of Suleiman the Magnificent. After the capture of Rhodes by the Turks in 1522, this organization, which settled in Malta and became the Knights of Malta, continued its piracy and bandit activities uninterruptedly. The Ottoman Empire wanted to seize Malta to end the activities of this organization, and despite the martyrdom of a great admiral like Turgut Reis, it could not be successful. The classical methods used in history to seize an island are blockade, siege, and direct attack. The Ottoman Empire, on the other hand, adopted a strategy other than the known methods; He tried to seize Malta by organizing a revolt by a captive pasha by organizing Turkish and Muslim captives. Mustafa Bassà di Rodi Schiavo in Malta, o sia la di lui congiura all'occupazione di Malta descritta da Michele Acciard is an interesting work that tells that Muslim prisoner tried to seize Malta by rebelling. This work, which is almost unknown in Turkey, reveals the policy of seizure it carried out against the centers that threatened the Ottoman state and its subjects in the mid-1700s. In this article, the plan of the captured Ottoman sailors to revolt in 1749 and seize Malta is examined through the work. Although this example was unsuccessful, it is understood that the Ottoman Empire implemented a "conquest strategy by organizing the prisoners". The study brings up a strategy and event implemented by the Turks, which will inspire the understanding of strategy of the modern period, and also opens a literary work about the Turks, which is almost unknown, to discussion.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 04.04.2023

Received in revised form: 15.05.2023

Accepted: 18.05.2018

Available online: 30.06.2023

Article Type: Review Article

Keywords: Malta, Mustafa Pasha, Muslim prisoners, Turkish prisoners, rebellion

© 2023 SAÜTAD All rights reserved

1. Extended Summary

Until 1522, the most important organization that threatened the life and property of Turks and Muslims in the Islands and the Mediterranean was the Knights of Rhodes. This organization, which settled in Malta after the capture of Rhodes by the Turks, continued its activities of banditry and piracy under the name of the Knights of Malta. Ottoman statesmen wanted to seize Malta in order to end the activities of the Knights of Malta, but they could not be successful despite the martyrdom of a great admiral like Turgut Reis. The effort of the Ottoman state to seize Malta lasted until the end of the 18th century.

The aim of this study is to reveal that the Ottoman state was actually aware of the organized rebellion of Turks and Muslims captured by the Knights of Malta in order to seize Malta, and then the efforts to seize Malta. Because it is possible to come across similar conquests in Ottoman history.

¹ Corresponding author's address: İstanbul Teknik Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi, Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği, Tuzla-İstanbul/Türkiye
Telephone: +533 5279296
e-mail: kadiogm@itu.edu.tr

In Ottoman history, *Sarı Saltuk* is an alp and alperen who made conquests by pretending to be Christian. Also, during the siege of Sofia, a young man named *Uzunca Sevindik* went to the Bulgarian side as if he had become a Christian. He started to work as a “falcon hunter” alongside the castle commander. One day, when they were hunting with the commander, he made the castle commander lose his way and handed the commander over to the Ottoman soldiers.

According to the researches made by Viguer (1749, p. 335), Mustafa Pasha, who organized the revolt of Turkish and Muslim prisoners in Malta, wrote a letter to the rulers of Algeria, Tunisia and Tripoli, who were affiliated with the Ottoman state, alongside the Ottoman sultan, before starting the revolt. This is an indication that Malta is trying to seize Malta with the rebellion of Muslim captives. Even after the unsuccessful rebellion attempt, Mustafa Pasha, who was the leader of the rebellion, could not be executed and returned to the Ottoman state, which shows that the rebellion took place within the knowledge of the Ottoman state.

According to some researchers, the King of France stepped in to prevent Mustafa Pasha from being executed, and thanks to mediation, he enabled French merchant ships to trade more comfortably in Ottoman waters. The Maltese ruler also strengthened his position by fulfilling the request of the king of France. Although the Ottoman Empire could not get exactly what it wanted, it prevented the execution of an important pasha and also ensured his return.

The work titled “*Mustafâ Bassà di Rodi schiavo in Malta, o sia la di lui congiura all’occupazione di Malta descritta da Michele Acciard*” clarifies a hidden point in terms of Turkish and Maltese relations. Although the book is a novel, it should be accepted that it is an important work of strategy and will be inspiring for present and future generations.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk ve Müslüman Denizci Esirler Sayesinde Malta'yı Ele Geçirme Stratejisi

Muhsin Kadioğlu¹

İstanbul Teknik Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi, Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği, İstanbul, Türkiye

ÖZ

Bilindiği gibi Rodos Şövalyeleri, Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar Akdeniz coğrafyasında Türk ve Müslümanların her türlü güvenliğini tehdit eden dini görünümlü en önemli korsanlık yapılanmasıydı. Rodos'un 1522 yılında Türkler tarafından ele geçirilmesinden sonra Malta'ya yerleşerek Malta Şövalyeleri adını alan bu örgüt deniz haydutluğu ve korsanlık faaliyetlerine aralıksız devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu bu örgütün faaliyetlerini sonlandırmak için Malta'yı ele geçirmek istemiş, Turgut Reis gibi büyük bir amiralin şehit olmasına rağmen başarılı olamamıştır. Tarihte bir adayı ele geçirmek için kullanılan klasik yöntemler kuşatma, muhasara ve doğrudan saldırıdır. Osmanlı İmparatorluğu ise bilinen yöntemlerin dışında başka bir strateji benimsemiş; tutsak edilen bir paşanın Türk ve Müslüman esirleri örgütleyerek isyan çıkarması yoluyla Malta'yı ele geçirmeyi denemiştir. "Mustafâ Bassà di Rodi schiavo in Malta, o sia la di lui congiura all'occupazione di Malta descritta da Michele Acciard" adlı eser, Müslüman esirlerin isyan ederek Malta'yı ele geçirmeye çalıştıklarını anlatan ilginç bir eserdir. Türkiye'de hemen hiç bilinmeyen bu eser 1700'lü yılların ortalarında Osmanlı Devleti'ni ve tebaasını tehdit eden merkezlere karşı yürüttüğü ele geçirme politikasını ortaya koymaktadır. Bu makalede, tutsak edilmiş Osmanlı denizcilerinin 1749 yılında isyan ederek Malta'yı ele geçirme planı sözü edilen eser üzerinden irdelenmektedir. Bu örneği başarısız olsa da, Osmanlı İmparatorluğu'nun "tutsakları örgütleyerek fetih stratejisi" uyguladığı anlaşılmaktadır. Çalışma, modern dönemin strateji anlayışına ilham verecek, Türkler tarafından uygulanan bir stratejiyi ve olayı gündeme getirdiği gibi, hemen hiç bilinmeyen Türklerle ilgili edebi bir eseri tartışmaya açmaktadır.

MAKALE BİLGİ

Makale Tarihiçesi:

Alındı: 04.04.2023

Düzeltilmiş hali alındı: 15.05.2023

Kabul edildi: 18.05.2023

Çevrimiçi yayımlandı: 30.06.2023

Makale Türü: İnceleme Makalesi

Anahtar Kelimeler: Malta, Mustafa Paşa, Müslüman esirler, Türk esirler, isyan

© 2023 SAÜTAD Tüm hakları saklıdır

1. Giriş

Türk tarihinin Türkiye'de bilinmeyen bazı sayfaları, yabancı ülkelerin arşivlerindeki belgelerden, resimlerden, heykellerden, bazı sembollerden, yayınlanmış hikâye, roman, tiyatro, opera, operet ve benzeri eserlerden, özel koleksiyonlarda, kiliselerde ve müzelerde yer alan bazı eserlerden de öğrenilebilmektedir. Napoli şehrinde 10 Ocak 1751'de yayınlanan ve toplam 144 sayfa olan *Mustafâ Bassà di Rodi schiavo in Malta, o sia la di lui congiura all'occupazione di Malta descritta da Michele Acciard* (Malta'daki Rodoslu Mustafa Paşa kölesi veya Michele Acciard tarafından anlatılan Malta'yı işgal etmek için yaptığı komplo) (Ek, 1) adlı eser de Türk denizcilik tarihine dair ilginç bilgiler içeren hemen hemen hiç bilinmeyen eserlerden biridir.

Olay İngilizce kaynaklarda "1749 Muslim slave revolt in Malta (1749 Malta'da Müslüman köle isyanı)", Fransızca kaynaklarda "Complot du bacha (Paşa Komplosu)", Maltaca kaynaklarda "Konfoffa tal-ilsiera kontra l-Ordni ta' San Ġwann (1749)" (2023) (Kölelerin Aziz John Tarikatı'na karşı komplosu (1749)" ve Lehçe kaynaklarda "Spisek niewolników (1749) (Kölelerin komplosu (1749)" şeklinde adlandırılmaktadır (Wikipedia, n.d.2). Olayla ilgili ilk eserin olayın gerçekleşmesinden sadece iki yıl sonra yayınlanmış olması başarısız isyan yoluyla ele stratejisinin doğruluğunu kanıtlamaktadır.

Esere konu edilen hususlar günümüze kadar Türk tarihçileri ve edebiyatçıları tarafından hiç değerlendirilmemiş, söz konusu eser Türkçeye çevrilmemiştir. Eserin yasaklanmasında Malta Şövalyeleri'nin "Büyük Üstadının gücünü sorgulaması, Maltalıların haklarını savunması Malta'da

yasaklanmasının ana sebebi olmuştur. Hatta eserin yazarı De Soldanis, Roma'ya giderek bizzat Papa 14. Benedict'in huzurunda kendisini savunmak zorunda kalmıştır. (Marshall, 1971, s.3) 1752 yılında İtalya'dan Malta'ya dönen De Soldanis, Malta'nın o dönemdeki Baş Üstadı Pinto tarafından affedilmiştir ama yetkilerini sorgulayan eserin yayınına konulan yasağı sürdürmüştür.

Bu çalışmanın amacı, Türk ve Müslüman eserlerin örgütlenmesi suretiyle Hıristiyan korsanların faaliyet merkezinin ele geçirilmesi için az bilinen bir strateji uygulandığını ortaya koymaktır.

2. Literatür

Smitmer (1781, s.56), Gugliuzzo (2013, s.63) ve Pasquale (2006, s.226) olay hakkında Malta Ulusal Kütüphanesi'nde İtalyanca, biri Portekizce, diğeri Fransızca altı öykü ve iki konuşmada olaydan söz edildiğini belirtmişlerdir. Olayları bizzat yaşaya şövalye Viguiet (1749, s.335) tarafından yayınlanmıştır. Olayın anlatıldığı başka bir metin Acciard (1755, s.25) tarafından kaleme alınmıştır (Ek, 2). İsyanla ilgili kitaplar başta Kudüs Aziz John'un Sagro Militar Tarikatı Kütüphanesi kataloğu olmak üzere bazı kütüphanelerin kataloglarında yer almıştır. (Ek, 3).

1779 yılında Pietro Andolfati Müslüman tutsakların isyan planı hakkında "La congiura di Mustafa Bassa di Rodi contro i cavalieri" (Ek, 4) adıyla bir drama yazmıştır.

Ayrıca Kurtulmuş (2021, s.805), "anonim şiirlerden Fuqek Nithaddet Malta, Müslümanların belirgin rol oynadığı Maltaca ilk şiirlerden biri olması sebebiyle değerlidir. Şiir, Rodos Paşası Mustafa tarafından düzenlenen Malta'daki planlı bir köle ayaklanması hakkındadır. On dokuz kıtadan oluşan bu şiirde ayaklanmanın arkasındaki deha Mustafa, "Bassà ta' Rodi l-kiefer" (Rodos'un Zalim Paşası) olarak takdim edilir" demektedir. Devamında da Cassola'dan (2000, s.60) bir alıntı ile "Maltalılar için Müslümanların geneli zalim olarak düşünüldüğünden buradaki zalim sıfatı şaşkıncı bir durum değildir" der. Malta edebiyatının erken bir örneği olan şiir Fuqek Nithaddet, Malta isyan girişiminden birkaç yıl sonra ismi bilinmeyen bir şair tarafından kaleme alınmıştır.

Vassalo'nun, *Il-Gifen Torc* (1852) (Ek, 5) adlı eserinde bir Osmanlı gemisinde forsa olan Maltalıların gemiyi ele geçirerek Malta'ya kaçmayı başarması birkaç perdede anlatılır. Mustafa Paşa'nın gemisinin ele geçirilmesi ve kölelerin gemiyi Malta'ya götürmeleri Vassalo'ya ilham kaynağı olmuştur.

Eserin bazı nüshaları Birleşik Krallık'ta King's College London, The British Library, St. Pancras, University of Oxford, Almanya'da Staatsbibliothek zu Berlin-Preußischer Kulturbesitz, Haus Potsdamer Straße, İtalya'da Biblioteca Rosminiana ve Sovereign Military Order of Malta'da, ABD'de Harvard ve Yale üniversitelerinin kütüphanelerinde yer almaktadır.

Giovanni Pietro Francesco Agius de Soldanis, seyahatlerinde tanıştığı bir İtalyan olan Michele Acciard takma adıyla, bu isyan planını 1751 yılında Malta'da *Mustafâ Bassà di Rodi schiavo* adıyla yayımlamıştır. Kitap, Malta Şövalyeleri'nin büyük üstadının yetkilerini tartışmaya açtığı ve Maltalılar haklarını savunduğu için ciddi tartışmalara neden oldu ve Malta'da yasaklanmıştır.

Bu makalede konu edilen Mustafa Paşa (Ek, 6) hakkındaki eseri objektif değerlendirebilmek için, eserin yayınlandığı devrede Malta'nın sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik durumunu kısmen de olsa kavramak gereklidir. Bu sebeple Thake (2013) tarafından kaleme alınan "*Censoring nationalism in eighteenth-century Malta: Agius de Soldanis and Acciard's Mustafâ Bassà di Rodi*" (On sekizinci yüzyıl Malta'sında milliyetçiliği sansürlemek: Agius de Soldanis ve Acciard's Mustafâ Bassà di Rodi) ve "*Patriotism, Deception and Censorship*" (Vatanseverlik, Aldatma ve Sansür" başlıklı makaleler, dönemi anlamak bakımından hayli ilginçtir.

3. De Soldanis'in Kimliđi

Bir dilbilimci, hukukçu ve tarihçi olan Dann Piet Franđisk De Soldanis (Rabat, 31 Ekim 1712-30 Ocak 1770) Gozo veya Malta takımadalarında yaşamasına rağmen Avrupa devletleri ile yakın bağları olan bir alimdi ("Ğann piet franđisk de Soldanis," 2023).

4. Müslüman Esirlerin İsyanı ve Malta'yı Ele Geçirme Planı

Maltalıların öneli bayramlarından biri olan Aziz Peter ve Aziz Paul bayramı olan 29 Haziran 1749'da Müslüman köleler ve esirler "Büyük Usta" Pinto'yu öldürmeye ve Valletta'yı ele geçirmeye karar verdiler. Bu bayramda her kasaba ve köyden Maltalılar ve Tarikat'ın birçok şövalyesi de festivalin tadını çıkarmak için Mdina'ya gidiyordu. Bu nedenle, Büyük Üstat'ın sarayında birkaç şövalye ve Tarikat askeri ve yaklaşık yüz köle hizmetçi olacaktı. Kölelerden biri olan Misselliti Büyük Üstat Pinto'nun özel odasına girerek bıçakla öldürecekti. Ardından köleler serbest bırakılacak, serbest kalanlar cephanelikten silahları ele geçirecekler ve Saint Elmo'yu ele geçirdiklerine dair bir işaret vereceklerdi. Testa (1989, s.191) isyan sırasında zamanı geldiğinde müdahale etmek ve böylece Malta'yı Tarikat'ın elinden almak için Kuzey Afrika'dan bir Osmanlı donanması göndermek için bir anlaşma vardı, diye yazmıştır. O zamanda Malta'da 1400 köle vardı (Ek, 7) ve bunların çoğu Belt, Birgu ve Isla hapisanelerindeydi. Ancak, planın sızması nedeniyle isyan başarıya ulaşmadan bastırılmıştır.

Müslüman esirler ve köleler, Büyük Usta Pinto'nun korumalarından biri olan Giuseppe Cohen'i yanlarına çekmeye çalıştılar. Giuseppe Cohen, Mustafa Paşa'nın yönettiği isyana katılmayı reddetti ve planı açığa çıkardı. Daha sonra her sene 29 Haziran'da bu isyanın bastırılması kutlandı.

Bu olay Malta'da "Kölelerin İsyanı" ya da "Köle Komploları" anlamında Maltaca "Konfoffa tal-ilsiera" olarak adlandırılmaktadır.

1749'da Malta'da yaşanan Paşa Komplosu (Complot du bacha), Müslüman kölelerin isyanını örgütleyerek Malta adasını ele geçirme planıdır. Bu plan Osmanlı Türklerinin Rodos Paşası tarafından kurulan büyük bir özgürlük planı olduğu kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun Müslüman esirlerle isyan planlayarak bir adayı ele geçirme stratejisidir. Yaşananlar bir macera romanı konusu olabilecek kadar büyük ve renklidir. Malta ve Fransa'da "Komplo" olarak anılan bu özgürlük planı, o yıllarda geniş bir şekilde anlatılmış, yazılmış ve yorumlanmıştır.

5.1. Rodos Paşasının Esir Edilmesi

Öykü, Şubat 1748'de, Rodos Valisi olan Mustafa Paşa'nın Rodos'tan Karaman'a gitmek üzere bindiği Lupa adlı Osmanlı gemisinin mutfağında başlamıştır. Seyahatin başlamasından birkaç gün sonra, Hıristiyanlardan forsalar isyan etme fırsatı yakalarlar. Montalto adında bir Maltalı ve diğer Hristiyan köleler birlikte davranarak gemiyi ele geçirirler. Rodos Valisi Mustafa Paşa dâhil olmak üzere 150'den fazla personel ve yolcuyu esir ederler. Gemiye hâkim olan Hıristiyan tutsaklar, bütün Türk denizcileri katleder ve cesetlerini denize atarlar. İsyancılar, Arnavut Demetrius'u lider olarak seçerler ve Malta'ya giderler. Gemi, 1 Şubat 1748'de büyük bir tükenmişlik içinde Malta'ya ulaşır.

Gemide, 1708 yılında Sakız adasında doğan Mustafa Paşa da vardır. Mustafa Paşa, Osmanlı Sultanı 3. Ahmet'in, 3. Vezirinin torununun hocasıdır. Mustafa Paşa, donanmasıyla birkaç muzaffer deniz savaşından sonra, Rodos adasının valiliğini elde etmiş başarılı bir amiraldir ("Complot du Bacha", 2023) General Ximemes, onu bazı hizmetkarlarıyla pek çok Türk esirin bulunduğu Fort St. Elmo kalesine yerleştirir. Tutsak olmasına rağmen saygı görür ("Complot du Bacha", 2023) ve Malta yöneticisi Pinto tarafından bizzat ziyaret edilir.

Fransa-Osmanlı ittifakı nedeniyle Fransa Kralı'nın araya girmesi üzerine ev hapsine alınır. Son derece saygılı muamele görmesine rağmen esirdir ama sıcak günlerde Valletta'nın kıyısında bahçelere gitmesine izin verilen, yani belli ölçüde özgürlük kullanabilen birisidir.

5.2. İsyan Planı'nın Arka Planı

18. yüzyılın ortalarında, Saint John Şövalyeleri tarafından yönetilen Malta'da yaklaşık 9 bin Müslüman tutsak vardı (Broğini, 2013, s.9). "Yahudi veya Müslüman inancına sahip köleler, coğrafi kökenlerine ve ten renklerine göre tanımlanıyordu. Bu nedenle, hepsi Müslüman olsalar da Kuzey Afrikalı Müslümanları Doğu Akdenizlilerden ayırmak için siyahiler ayrı "Moor" ve diğerleri "Türk" olarak adlandırılıyordu. "Moor" adlandırması ile aslında İber Yarımadası'nda yaşayan halklardan Müslüman olanlar kastediliyordu ("Mouros," 2023). 1620 ile 1645 yılları arasında satın alınan köleler arasında en kalabalık olan Mağribiler (%34,4), Cezayir'de yaşayan ve genellikle Afrika kıyılarında Malta kadırgaları tarafından esir alınan siyahlar (%18,1) ve Türkler (%12,1) oranındaydı (Broğini, 2013, s. 9)

Müslüman tutsakların sadece namaz kılmak için bir araya gelmelerine izin veriliyordu. Malta halkı ile etkileşimde bulunmalarını engelleyen yasalar olmasına rağmen, bunlar düzenli olarak uygulanmıyordu. Bazı tutsaklar tüccar olarak da çalışıyorlar, zaman zaman mallarını Valletta sokaklarında ve meydanlarında satmalarına izin veriliyordu (Broğini, 2013, s.9).

Rodos Valisi Mustafa Paşa (Ek, 6), Malta'ya geldikten ve belki de bir kaçış girişiminden kısa bir süre önce, mümkün olduğunca çok sayıda Müslüman tutsağı örgütlemeye çalışmıştı. Hizmetinde kalan özel bir adamı, Malta ve isyan planı hakkında istihbarat toplamak için çalışmıştı. Bu adam yavaş yavaş, Müslüman tutsaklar arasındaki özgürlük arzularını ateşledi ve onları büyük bir isyana katılmaya ikna etmeyi başardı. Paşa ve hizmetkârları, rüşvet vererek diğer kölelerle rahat iletişim kurdular. Viguer'e göre (1749, s.335) Mustafa Paşa Cezayir dayısına, Tunus, Trablus beylerbeylerine ve Sebkatî mahlasıyla şiirler yazan Osmanlı Sultanı 1. Mahmut'u planı hakkında bilgilendirmiş ve desteklerini talep etmek için mektup bile yollamıştı. Plana göre Mustafa Paşa Malta'daki Müslüman tutsaklarla isyan edecek ve Malta yöneticisi Pinto'yu öldürerek Malta'yı ele geçirecekti.

5.3. İsyan Planı ve Öğrenilmesi

Planın öğrenilmesi Maltaca bilgi aktaran güvenilir bir internet sitesinde şöyle anlatılmıştır ("Complot du Bacha", 2023): Valletta'da bir akşam üç esir sikru (Bir Malta içkisi) içmek için bir dükkâna girer. Malta'da bir isyan çıkarmak konusunda konuşmaya başlarlar. Esirlerden biri diğerine Malta'dan kaçmayacaklarını, dinlerini değiştirmeyeceklerini, Müslüman olmayı kabul edenlerin yaşayacağını, reddedenleri öldüreceklerini söyler ve isyana katılmasını önerir. Bu sırrı açan esir, sırrını başkasına açmaması için arkadaşını uyarır.

Bu dükkânın sahibi, Malta'da Hristiyan olmuş ve Maltalı bir kadınla evlenmiş Filistinli bir Yahudi olan Joseph Cohen'dir. Joseph Cohen, dükkânını kapatır kapatmaz Grand Master Pinto'ya haber vermeye gider ama vakit geç olduğundan görüşme yapamaz. Bu sırada Ermeni Maronitin, gardiyanların kaptanı Viguiet'e mutfaktaki Endülüslü bir Müslüman'ın kendisine bir isyan planına katılmasını teklif ettiğini söyler. 6 Haziran akşamı Maronitin'i sorgulamaya başlar.

Viguiet, 1731'den 1734'e kadar Gozo adasının valiliğini yapmış tecrübeli bir kişidir. Başlangıçta hikâyeyi gerçekçi bulmaz ama aynı akşam Malta'nın yöneticisi Manuel Pinto de Fonseca'yı uymayı da ihmal etmez.

Ardından Joseph Cohen, Endülüslü bir Müslüman ile başka bir Müslüman arasındaki Farsça sohbetten büyük Fonseca'ya karşı komplo kurulduğunu bildirir. 6 Haziran'dan itibaren olağanüstü bir komplo yavaş yavaş keşfedilmeye başlanır. Müslümanlar sorguya alınca isyan planını itiraf etmek zorunda kalırlar. İsyan planı konusunda en çok bilgiyi veren bir Kürt çilingir, birçok kişiyi deşifre eder. Üç Türk ve Müslüman tutsak tutuklanır ve çeşitli işkenceler maruz kalınca planın ayrıntılarını açıklarlar. Hikâyenin bundan sonraki gelişimi Malta yönetimi tarafından kurgulanmıştır.

5.4. İsyanlıların Yakalanması

Manuel Pinto de Fonseca isyan planını öğrendikten hemen sonra derhal Malta'da serbestçe gezme hakkı verilen tüm Müslüman tutsaklar da dahil olmak üzere herkesi sorgulamaya başladı ve liderlerinin kim olduğunu sordu. İşkence altında 150 Müslüman Türk sorguya çekildi ve bunlardan dördü işkence

sırasında öldü, 38'i idam edildi ve 32'si ağır ceza aldı. Brogini (2013, s.61) "suçlu bulunanların Malta limanında dört kadirge tarafından dörde bölünmeden önce sıcak demirlerle etleri parçalandığını" yazmıştır.

Sorgulamanın ardından liderin Mustafa Paşa olduğu sonucuna varıldı. Mustafa Paşa'nın isyanı ayrıntılı şekilde planladığı ve bir filoyu Malta'ya davet ettiği anlaşıldı. İsyân hakkında bilgi veren bazı Müslümanlar, Hıristiyan olmayı reddetmelerine rağmen öldürülmeden hemen önce vaftiz edilmeleri istendi. Valletta'daki Saray Meydanı'nda 125 kişi idam edildi. Sekiz Müslüman'ın alınlarına, ömür boyu kınanmaları için "isyancı" manasına gelen "Ribelli" kelimesinin ilk harfi olan R harfi kazındı. Manuel Pinto de Fonseca, Mustafa Paşa'yı öldürmeye hazırды, ancak Fransa Kralı'ndan Mustafa Paşa'nın serbest bırakılmasını isteyen bir mektup alınca isteğini gerçekleştirmedi. Mustafa Paşa, bir Fransız gemisiyle Rodos'a geri götürüldü. Fonseca, Fransa Kralı'na yazdığı mektupta "Şimdi Rodos Paşası'na özgürlüğü verildi. Majesteleri'nin karşısında kalifiye olmayan tavrımı denemekten onur duyuyorum. Asıl suçlu olan Paşa'nın kölelerim arasında planlanan komplodan aylar sonra kurtulabileceğini hiç düşünmemiştim" demişti.

5.5. İsyânın Sonrası

Müslüman Türk tutsakların isyan girişiminin başarısız olmasında birincil role sahip olan Yahudi Joseph Cohen'di. Malta'yı 33 yıl süreyle yöneten en büyük ustalardan biri olan Başüstad Pinto, Cohen'in ölümünden sonra her yıl çocukları için bir miktar para verdi. Planı ortaya koyan Giuseppe Cohen'e, San Jean Şövalyeleri'nin büyük üstadının hazinesinden yıllık 300 scudi ve Valletta Üniversitesi'nden 200 scudi verildi. Cohen'e, 1721'de yeni mülklere taşınana kadar Üniversite'nin bulunduğu Valletta'da bir ev verildi. Ev, 1773'e kadar Cohen ailesinde kaldı ve bir yıllık tazminat ödenerek geri alındı. Günümüzde bu bina, Monte di Pieta'ya ev sahipliği yapmaktadır.

Başüstad Pinto, bu isyanın ortaya çıkmasından sonra olayları Avrupa'daki büyükelçilerine bildirdi. Malta'da kölelerin ve tutsakların hareketlerini kısıtlayan yasalar daha katı hale getirildi. Köleler artık şehir sınırları dışına çıkamadılar ve herhangi bir tahkimata yaklaşmadılar. Camileri dışında herhangi bir yerde toplanmalarına izin verilmedi ve sadece Köleler Hapishanesi'nde uyuyabildiler. Dahası, hükümet binalarının herhangi bir silahını veya anahtarını taşıyamadılar.

1749'da ayaklanan ve başarısız olan Müslüman tutsaklara yapılan işkencelerle öldürülmesini tasvir eden 19 çizimden oluşan bir set, Müslüman tutsakların komposuna yeni bir ışık tutan bir kitabın tanıtımında ilk kez halka teşhir edileceği açıklandı. (Tvmnews, 2023).

6. Hıristiyan Olmuş Gibi Görünmek

Rodos Sancak Beyi Mustafa Paşa'nın çevresinde gelişen ve Malta'da derin etkiler yaratan bu olay sıradan bir isyan hareketi olarak görülemez. Osmanlı tarihinde Hıristiyan olmuş gibi görünerek şehirlerin, kalelerin fethine yardımcı olan pek çok Alperen vardır. Bunlardan en önemlilerinden ve en az bilinenlerinden biri de Sofya'nın ele geçirilmesi öncesinde yaşanmıştır. Hammer (1986,1, s.206-207) bu olayı şöyle anlatmıştır:

"Osmanlı ordusunun asil kuvveti Balaban Bey'in oğlu İnce Balaban kumandasında Sofya'yı muhasara ediyordu. Sofya İnce Balaban'ın her türlü mesaisine birkaç seneden beri direniyordu. Şehri kuşatanlar sabırlarını kaybetmekte iken, güzel düşünülmüş bir hile şehrin kapılarını Osmanlılara açtı. Uzunca Sevindik adında nadir bir yüz güzelliğine malik bir genç, şehre girerek, Hıristiyan olmuş gibi telâkki olundu; kendisini kumandanın yanına "doğancı" sıfatıyla kabul ettirdi. Bir gün doğan avında bulunan efendisini şehir hâricine çıkararak ve bir müsait anda fırsatı ganimet bilerek atından aşağı alıp, hayvanın üzerine bağladı; esir sıfatıyla Osmanlı ordugâhına götürdü.

Balaban, bedbaht kumandanı, bağlı olarak mevkiin duvarlarına kadar getirince, ahali reislerinin zayi edilmiş olmasından ümitsizliğe kapılıp, 1382 yılında şehrin anahtarlarını Türklere vererek şehri teslim etmeye karar verdiler."

Bu hususta en meşhur örnek ise Sarı Saltuk'tur. Saltukname'de sarı Saltuk'un Hıristiyan olmuş gibi görünerek rahipliğe başladığı, uzunca seneler rahiplik yaptığı, Türk ordularının saldırısı sırasında Türklere yardım ettiği efsanevi şekilde anlatılmaktadır.

Maltalı araştırmacı Viguer'in Malta arşivlerine dayanarak (1749, s.335) Mustafa Paşa'nın Cezayir dayısına, Tunus, Trablus beylerbeylerine ve Osmanlı sultanına mektup yazdığını belirtmesi Malta'daki isyanın kendiliğinden gelişen bir olay olmadığını ispatlamaktadır. Bu isyanın St. Bendict Koleji'nde uygulama olarak öğretilmesi isyanın gerçekliğini kanıtlamaktadır (Ek, 8).

7. Sonuç

Tarihte forsaların gemileri ele geçirmesi pek çok defa yaşanmıştır. Mesela Fatih Sultan Mehmet döneminde sünnet edilerek Yeniçeri ortalarına dâhil edilmek üzere İstanbul'a nakledilmiş olan bin beş yüz Ceneviz asilzadesi Türk gemilerine bindirilmişti. Zorla "dönme" yapılanlardan yüz elli kişi bindikleri gemiyi mâhirâne bir isyan ile ele geçirerek Kili limanına girmişti (Hammer, 1986, 3, s.142). Bilindiği gibi Malta, Rodos'tan çıkartılan Hıristiyan şövalyelerin yerleştiği bir adadır. Osmanlı İmparatorluğu, Malta'nın fethi için özel bir önem göstermiş ama maalesef fetih başarısız olmuştur. 1565 Malta kuşatması sırasında Türk İslam denizcilik tarihinin en büyük amirallerinden Turgut Reis kuşatma sırasında şehit olmuştur. Öte taraftan Malta'ya yerleşen Hıristiyan şövalyeler Müslüman hacı adaylarını ve hacıları soymak, gemilerine el koymak, Türk ve Müslümanları esir etmek, korumasız Osmanlı kıyı kasabalarını basarak ahalisini esir etmek ve benzerleri gibi pek çok deniz haydutluğu ve korsanlığı yapmışlardır. Örneğin Kanuni'nin doktoru Ramazan'ın Rodos'un fethini anlattığı günlüğünde Hıristiyan şövalyelerin zulümlerine dair şikayetler anlatılmaktadır. Şövalyeler, doğudaki bu sularda güvenli bir denizcilik yapılamayacak kadar sık ve başarılı bir şekilde etraftaki yerleri zapt etmekle kalmayıp, komşu sahilleri, Anadolu'yu, Suriye'yi ve Mısır'ı da akınlarıyla rahatsız ediyorlardı. Bu coğrafyalarda bulunan açık arazileri talan ediyor aniden şehirlere ve köylere saldırıyor, ellerine geçirebildikleri her şeyi, taşınabilir malları, hayvanları ve insanları alıp yanlarında götürüyorlardı. (Avcı, 2011, s.210)

Osmanlı amiralleri tarafından böyle bir fesat yuvasının ele geçirilmeye çalışılması alışılmadık bir durum değildir. Maltalı araştırmacı Viguer (1749, s.335) ve Testa (1989, s.191), Malta isyanının planlayıcısı Mustafa Paşa'nın Cezayir dayısına, Tunus, Trablus Beylerbeylerine ve Osmanlı sultanına mektup yazdığını belirtmesi Malta'daki isyanın kendiliğinden gelişen bir olay olmadığını, planlı olduğunu ispatlamaktadır. Bu durum tarihte pek çok örneği olan olaylardan biridir. Bu olaylardan birinde Sarı Saltuk ve Uzunca Sevindik kendilerinden sonra gelen Türk savaşçılara olduğu kadar başka milletlere de ilham vermiştir. Örneğin 1917 Ekim Devrimi'nin liderlerinden biri 1929 yılında İstanbul'a sürgün edildiğinde Stalin'e mektup yazarak İstanbul'u ele geçirebileceğini belirtmiş ama olumlu bir cevap alamamıştır.

Pek çok kaynakta Rodos Sancak Beyi Mustafa Paşa'nın Karaman'a giderken gemisinde isyan çıktığı yazılmıştır. Oysa Rodos adası Anadolu kıyılarına çok yakındır ve bu rotadaki bir gemide isyan çıktığında fark edilmemesi son derece zordur. Ayrıca Karaman eyaletinin sınırları deniz kıyısına da uzanmadığından bir geminin Karaman'a gitmesi söz konusu olamaz.

Öte taraftan Malta isyanında adı geçen Rodos Paşası Mustafa Paşa'nın en azından isminin ve görevinin doğrulanması tarihçilerin işidir.

Tarihte "din değiştirmiş gibi görünen" sessiz kahramanlarla tehditler yerinde yok ediliyordu. Mustafa Paşa'nın hikayesi ise "tutsakları örgütleyerek isyan etmek ve şehri ele geçirmeye çalışmak" şeklinde ortaya çıkmıştır. Mustafa Paşa'nın hikayesi bu örneklerin başarısız hikayelerinden biri olsa da başarılı örnekleri de vardır. Kültürel strateji açısından bu örnekleri millete aktarmak, üzerinde düşünülmesini sağlamak, güvenlik stratejisi açısından da modern çağa uyarlamasını yapmak gerekmektedir.

Kaynakça

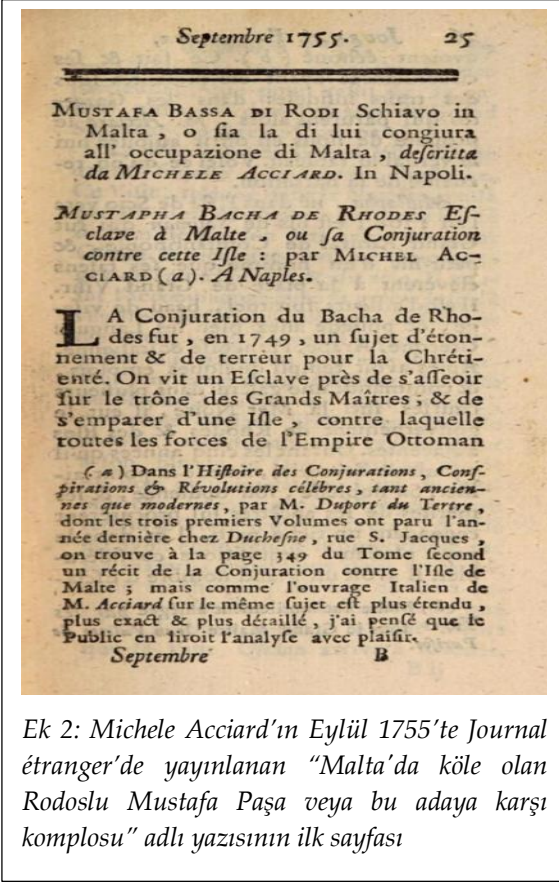
- Acciard, M. (1755). *Journal etranger*, September.
- Amaria, R. (2023, Marzu 20). *Sett ta' tpingijiet se juru t-torturi li nghataw l-ilsiera Misilmin li rvellaw fl-1749*. TVMNEWS. <https://tvmnews.mt/news/sett-ta-tpingijiet-se-juru-t-torturi-li-nghataw-l-ilsiera-misilmin-li-rvellaw-fl-1749/>
- Avcı, N. (2011). Osmanlıların Rodos Şövalyeleri ile ilk temasları ve Kanuni'nin adayı fethi, *İslami Araştırmalar Dergisi*, C. 13, s. 2, s. 210, İstanbul.
- Brogini, A. (2013). Une activité sous contrôle: l'esclavage à Malte à l'époque moderne, *Cahiers De la Méditerranée*, 87, 49-61. <https://journals.openedition.org/cdlm/7155>
- Cassola, A. (2000). *The literature of Malta: An example of unity in diversity*. Malta Minima Publishers.
- Complot du bacha. (2023, 12 May). In *Wikipedia*. https://fr.wikipedia.org/wiki/Complot_du_bacha
- Gugliuzzo, E. (2013). Être esclave à Malte à l'époque moderne. *Cahiers de la Méditerranée*, 87, 63-76. <https://journals.openedition.org/cdlm/7161>
- Hammer, J.V. (1986). *Büyük Osmanlı Tarihi*. Cilt 1, Üçdal Neşriyat.
- Hammer, J.V. (1986). *Büyük Osmanlı Tarihi*. Cilt 3, Üçdal Neşriyat.
- Ġann piet franđisk de Soldanis. (2023, 4 April). In *Wikipedia*. https://mt.wikipedia.org/wiki/%C4%A0ann_Piet_Fran%C4%A1isk_De_Soldanis
- Konfoffa tal-ilsiera kontra l-Ordni ta' San Ġwann (1749). (2023, 12 May). In *Wikipedia*. [https://mt.wikipedia.org/wiki/Konfoffa_tal-ilsiera_kontra_l_Ordni_ta%27_San_%C4%A0wann_\(1749\)](https://mt.wikipedia.org/wiki/Konfoffa_tal-ilsiera_kontra_l_Ordni_ta%27_San_%C4%A0wann_(1749))
- Marshall, D. R. (1971). a social and historical commentary on 'the dialogues' of de Soldanis. *Journal of Maltese Studies*, 6, 1-33.
- Mouros. (2023, 12 May). In *Wikipedia*. <https://pt.wikipedia.org/wiki/Mouros>
- Pasquale, C. (2006). *Une littérature d'institution: la production française de l'Ordre de Malte au Xviiiè Siècle*. dans Roger Marchal, L'écrivain et ses institutions, Librairie Droz, p. 226.
- Sciberras, S. (1775). *Maltese history – E. the Decline of the order of St John in the 18th century*. St. Benedict College. Archived from the original (PDF) on 12 May 2023.
- Smitmer, F.P. (1781). *Catalogo Della Biblioteca Del Sagro Militar Ordine Di S. Giovanni Gerosolimitano Oggi Detto Di Malta Compilato Da Fra Francesco Paolo De Smitmer Commendatore dello stesso Ordine. e Canonico della Chiesa Metropolitana di Vienna in Austria*, p. 55.
- Testa, C. (1989). *The life and times of Grand Master Pinto, 1741-1773*. Midsea Books.
- Thake, R. (2013a). *Patriotism, Deception and Censorship*, Retrieved March 26, 2023, www.academia.edu/3337652/Patriotism_Deception_and_Censorship
- Thake, R. (2013b). *Censoring nationalism in eighteenth-century Malta: Agius de Soldanis and Acciard's Mustafà Bassà di Rodi*. Retrieved March 26, 2023, https://www.academia.edu/3337655/Censoring_nationalism_in_eighteenth_century_Malta_Agius%20de_Soldanis_and_Acciard_s_Mustaf%C3%A0_Bass%C3%A0_di_Rodi
- Viguiet, A.P. (1749). *Relation of the conspiracy woven by the Bacha of Rhodes against the Island of Malthe*. Bullot, p. 335.
- Yüçetürk Kurtulmuş, G. (2021). Malta edebiyatı üzerine: Tarihsel bir bakış. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (22), 801-818. <https://doi.org/10.29000/rumelide.897883>

8. Ekler

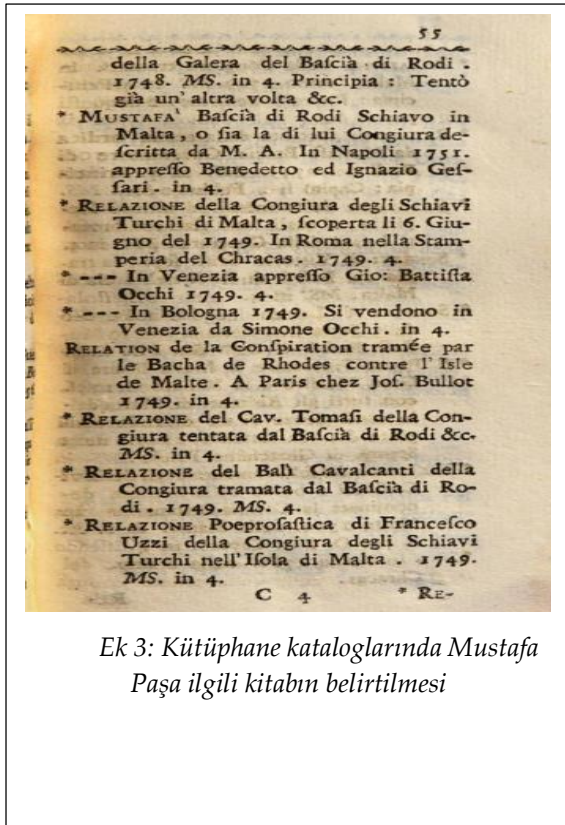

Ek 1: "Mustafa Bassà di Rodi Schiavo" romanının iç kapağı

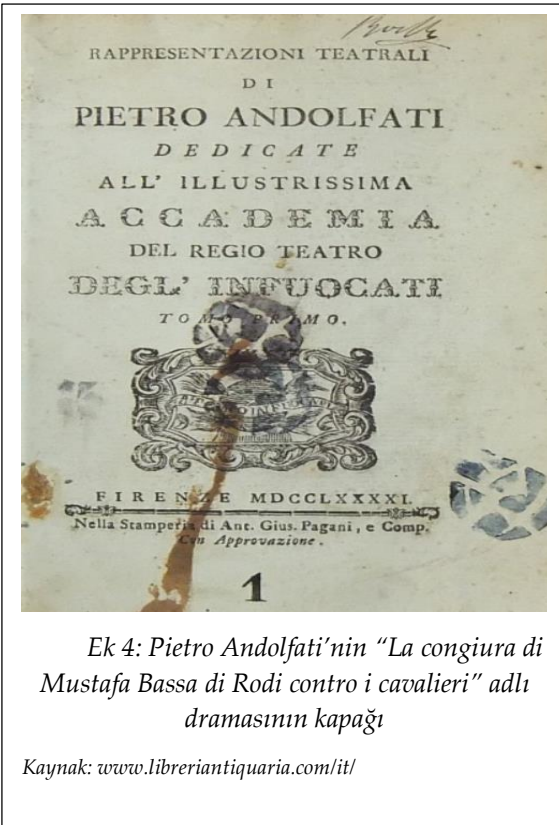
Kaynak: archive.org/details/bub_gb_uL7991aqoWsC/page/n5/model/2up

Ek 2: Michele Acciardi'n Eylül 1755'te Journal étranger'de yayımlanan "Malta'da köle olan Rodoslu Mustafa Paşa veya bu adaya karşı komplosu" adlı yazısının ilk sayfası

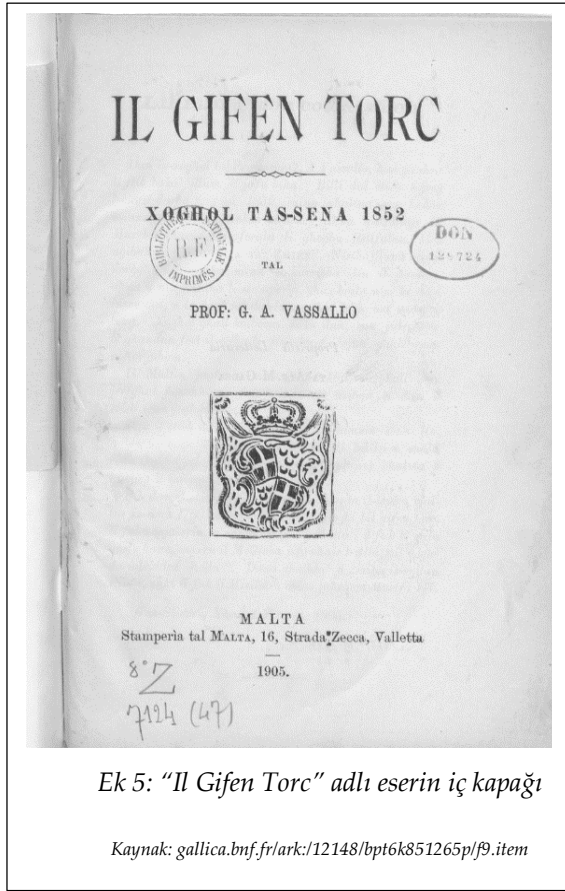

Ek 3: Kütüphane kataloglarında Mustafa Paşa ilgili kitabın belirtilmesi

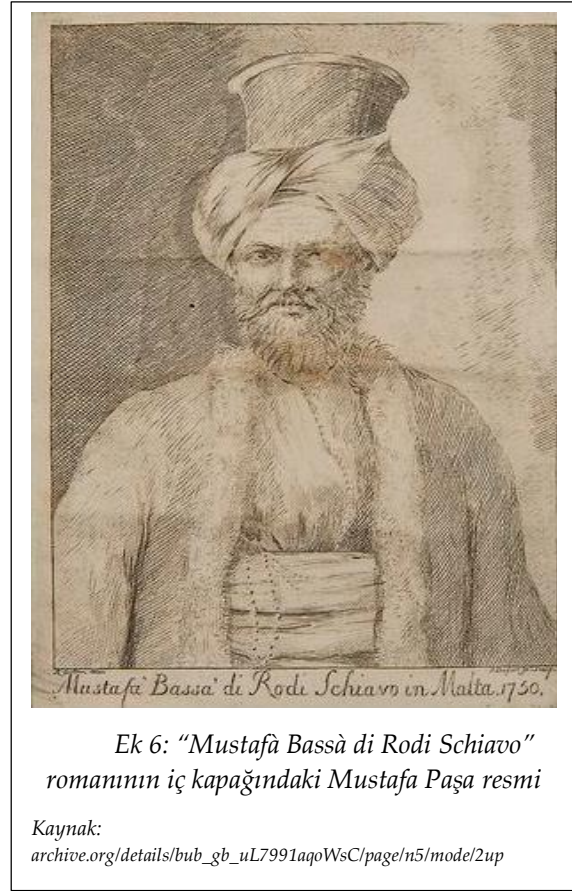
Ek 4: Pietro Andolfati'nin "La congiura di Mustafa Bassa di Rodi contro i cavalieri" adlı dramasının kapağı

Kaynak: www.libreriantiquaria.com/it/

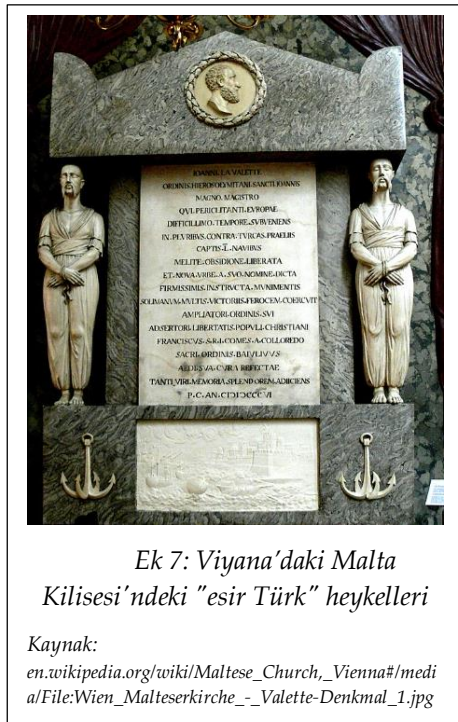
Ek 5: "Il Gifen Torc" adlı eserin iç kapağı

Kaynak: gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k851265p/f9.item

Ek 6: "Mustafâ Bassà di Rodi Schiavo" romanının iç kapağındaki Mustafa Paşa resmi

Kaynak: archive.org/details/bub_gb_uL7991aqWsc/page/n5/mode/2up

Ek 7: Viyana'daki Malta Kilisesi'ndeki "esir Türk" heykelleri

Kaynak: en.wikipedia.org/wiki/Maltese_Church,_Vienna#/media/File:Wien_Malteserkirche_-_Vallette-Denkmal_1.jpg

Unit E.3 - The Decline of the Order: the Conspiracy of the Slaves, 1749

- 1. Mustafa Pasha, the leader and organizer of the plot**
Mustafa Pasha was brought to Malta as a captive slave. As an Ottoman prince, he was treated with great cordiality. He soon started plotting against the Order. He was permitted to live in a house near *Porta Reale*. Grandmaster Pinto received a formal request from the King of France for his release. Slaves who went to see him promised them freedom. It was during a meeting of the Muslim community of slaves that the plot against the Order was planned in great detail.
- 2. The plan of the conspirators**
The feast of St Peter and St Paul (*l-Annarja*, 29th June) was celebrated by a lavish banquet at the Palace. After lunch the palace was practically left in the hands of the guards and the many slaves employed in the kitchens and stables. The plan was as follows: A small group of slaves were to stab the Grandmaster in his sleep. About 100 palace slaves would then rush upstairs and overpower the guards. The slaves would then free the other slaves in the Slave Prisons. Another group were to assault Fort St Elmo. The *Beys* (Ottoman Governors) of Tunis, Tripoli and Algiers would come to their aid. With foreign help, Valletta and the whole island would easily have fallen in Muslim hands.
- 3. The discovery of the plot**
An unforeseen event wrecked the whole plan at the last moment. Giuseppe Cohen, a Jew, had a coffee shop in Valletta. Three of the conspirators were involved in a quarrel in his coffee shop. Later that night Cohen reported to the Grandmaster what he had heard. The three plotters were arrested and tortured on the rack. The leaders of the plot were discovered but since Mustafa Pasha was protected by the King of France, he was arrested. Thirty-eight leaders of the plot were tortured, tried and executed. The prisoners were carried in an open mule-driven cart to the execution place at Floriana (near Hotel Phoenixia) and in the middle of Grand Harbour. The lifeless shattered corpses were then quartered and beheaded. Some of the plotters asked to be baptized at the last moment. Eight slaves, who were not deeply involved in the plot, were branded on their forehead with the letter R (for *ribelli*) and sent on the galleys for life. In the end, the plotters were left on their own, since no help was sent from the Muslim states of North Africa.

Ek 8: St. Benedict College'de Mustafa Paşa isyanı derslerde uygulama olarak öğretilmektedir.

Makale Bilgi Formu

Yazarın Katkısı	Makale tek yazarlıdır.
Çıkar Çatışması Bildirimi	Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.
Destek/Destekleyen Kuruluşlar	Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kar amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.
Etik Onay ve Katılımcı Rızası	“Osmanlı İmparatorluğu’nun Türk ve Müslüman Denizci Esirler Sayesinde Malta’yı Ele Geçirme Stratejisi” başlıklı çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir. Yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulduğu, toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmadığı yazar tarafından beyan edilmiştir.

Looking at Yunus Emre from Interdisciplinary

Selin Zeyrek^{id}

Sakarya University of Applied Sciences, Language Education-Teaching Application and Research Center, Sakarya, Turkey

ABSTRACT

It is a fact that many people can find something from different aspects in Yunus Emre, one of the most important values of Turkish Culture. While Yunus Emre is like everyone else, he is also an example to many with his wisdom. What removes him from being an ordinary historical personality is that he has the ability to reflect the individual and society thanks to his accumulation. Yunus Emre, on the one hand, reveals the human and the things about human beings with his discourse, on the other hand, mirrors the society and the state of the society. Human and the material-spiritual basic elements around him are included in Yunus Emre's discourse. His style is both noticeably sharp and equally sensitive. The solidity of the literary background in his expressions makes itself felt clearly. His intellectual background and justifications also prove the solidity of his idea base. His view of the world and faith has not only carried him beyond his time to the present, but also continues to carry him to the future. In this study, the main literary and intellectual studies on Yunus Emre were focused, new interpretations were brought to these evaluations and common reference points were determined. It was stated that the determined issues could be evaluated in terms of new perspectives and different fields, and the necessity of considering Yunus Emre from various disciplines of social sciences was pointed out.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 09.04.2023

Received in revised form: 27.05.2023

Accepted: 01.06.2023

Available online: 30.06.2023

Article Type: Review

Keywords: Yunus Emre, history of literature, poetics, economy-politics

© 2023 SAÜTAD All rights reserved

Extended Summary

Yunus Emre is a remarkable and important Turkish poet who lived in the 13th century. Yunus Emre, who lived in Anatolia, contributed to many different aspects of Turkish culture. He contributed significantly to the enrichment of the Turkish language and Turkish literature with his poems. Yunus Emre's poems also show the bond of Turkish culture with folk culture. Yunus Emre's lifestyle is an important part of the Turkish structure. Yunus Emre has revealed important ideas about human, love and tolerance. In his poems, there is a worldview that ignores the differences between people. Yunus Emre believed that people should live in love and respect. With this deep thought structure, it has become one of the basic values of Turkish culture. One of the prominent elements in Yunus Emre's poems is the love of God. Yunus Emre expressed his love for Allah in his poems. While touching on different themes in his poems, he is also written in a language that people can understand. However, it is known that he also dominates artistic expression. His poems have made important contributions to the enrichment of the Turkish language and Turkish literature.

Yunus Emre's lifestyle is also a part of Turkish culture. He lives a simple life as a dervish. Dervish tradition holds an important place in Turkish lands. Yunus Emre's life is important as it shows that the tradition of dervishism is a way of life in Turkish lands. Yunus Emre's life and art can be discussed in

Corresponding author's address: Sakarya University of Applied Sciences, Turkish Language Teaching, Application and Research Center, Serdivan/Sakarya, Turkey.
e-mail: slnzyrk@gmail.com

many ways. Yunus Emre's use of language and poetic style is unique to him. In the context of the universality of Turkish, the most striking element is that Yunus Emre's works are simple, understandable and impressive. Yunus Emre's way of understanding and living Islam has been frequently discussed in terms of Islamic culture and tradition. The mystical teachings and Islamic values in his works give important clues about Islamic texts. His poems; It is rich in human existence, the meaning of life, moral values and similar issues. Yunus Emre's works also deal with issues such as social values, human rights, freedom and justice. For this reason, Yunus Emre's works are very rich in terms of social and cultural resources. It gives information about the period in which Yunus Emre lived, Turkish culture, history and social structure. His lifestyle and poems provide information about the traditional way of life of the Turks. It can also be said that his works can be examined in terms of psychological teachings. These issues are open to discussion, especially on topics such as family, the meaning of life, death and love.

Apart from fields such as mysticism, literary history and poetics, ideas that can look at Yunus Emre from different perspectives have emerged. Kojin Karatani's isonomy ideas are remarkable in this context. According to Karatani, modern capitalist individual identity creates a global identity while eliminating nationality and culture. In this process, people's behavior patterns also begin to change. Ionomy, on the other hand, aims to achieve economic development in a sustainable and equitable way. This approach addresses economic differences between countries and aims to ensure that everyone benefits equally in the development process. Ionomy argues that sustainable economic growth and social justice can coexist. In this context, a reading of Yunus Emre can be made on the basis of economy, politics and isonomy (Göçer, 2021). Yunus Emre's poems contain important messages about social order and explanations. Moral values, including economic relations, come to the fore in Yunus Emre. He also emphasized the importance of the concepts of sharing and solidarity. This means that sharing comes to the fore. In Yunus Emre's thoughts, spiritual wealth is emphasized rather than material wealth. This shows that unlike the general consumer society, it advocates an economic order where people live in sufficient quantities and their material needs are limited.

Yunus Emre is a comprehensive thinker who can be studied not only in certain areas but also in many areas. As you read it from different fields, it will be noticed that it tells more than was thought. Looking at his works and thoughts from a multidisciplinary perspective will therefore yield beneficial results. Yunus Emre's language, poems and thoughts are open to research in many fields of social sciences. The fact that the studies are interdisciplinary will bring about being versatile and will increase the quality of the studies. In this study, evaluations were made on the history of literature, poetics and economic-political studies on Yunus Emre. An attempt was made to create a holistic view over the evaluations made and it was tried to draw attention to the necessity of examining Yunus Emre through different disciplines.

Yunus Emre'ye Disiplinlerarasından Bakmak

Selin Zeyrek^{ID}

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Dil Eğitim-Öğretim Uygulama ve Araştırma Merkezi, Sakarya, Türkiye

ÖZ

Türk Kültürü'nün en önemli değerlerinden olan Yunus Emre'de, pek çok kişinin farklı yönlerden kendinden bir şeyler bulabileceği bir gerçektir. Yunus Emre herkes gibiyken aynı zamanda bilgeliği ile de pek çoklarına örnektir. Onu sıradan bir tarihî kişilik olmaktan çıkaran şey, benliğindeki birikim sayesinde birey ve toplumu yansıtabilme özelliğine sahip olmasıdır. Yunus Emre, bir taraftan söylemiyle insanı ve insana dair olanları gözler önüne sererken diğer taraftan topluma ve toplumun durumuna ayna tutar. İnsan ve onun etrafındaki yaşamsal-manevi temel unsurlar Yunus Emre'nin söylemine dâhil olur. Onun üslubu hem fark edilir derecede keskin hem de bir o kadar hassastır. İfadelerindeki edebî alt yapının sağlamlığı kendini açık bir şekilde hissettirir. Düşünsel arka planı ve temellendirmeleri de yine onun fikir temelini sağlamlığını kanıtlar. Dünyaya ve inanca olan bakışı onu döneminin ötesinden sadece bugüne taşımakla kalmamış, geleceğe de taşımaya devam etmektedir.

Bu çalışmada, Yunus Emre'ye yönelik yapılmış olan temel edebî ve düşünsel incelemeler odak alınmış, bu değerlendirmelere yeni yorumlar getirilerek ortak referans noktaları belirlenmiştir. Belirlenen hususların yeni bakış açıları ve farklı alanlar açısından değerlendirilebileceği ifade edilmiş, Yunus Emre'yi sosyal bilimlerin çeşitli disiplinlerinden ele almanın gerekliliğine dikkat çekilmiştir.

MAKALE BİLGİ

Makale Tarihi:

Alındı: 09.04.2023

Düzeltilmiş hali alındı: 27.05.2023

Kabul edildi: 01.06.2023

Çevrimiçi yayımlandı: 30.06.2023

Makale Türü: Derleme

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, edebiyat tarihi, poetika, ekonomi-politik

© 2023 SAÜTAD Tüm hakları saklıdır

1. Giriş

Yunus Emre'nin hayatına dair çok az belge olmakla birlikte çoğu veli gibi onun da geçmişiyle ilgili detaylar menâkıbnâme veya velayet-nâmelerden edinilmiştir. Şahsına özel bir menâkıbnâme henüz bulunmasa da Yunus Emre'yle ilgili bazı bilgilere *Hacı Bektaş Veli Velayet-nâmesi*, *Vakıat-ı Uftade*, *Bahsü'l Velayet* gibi kaynaklardan erişmekteyiz (Güzel, 2014, s.662). Burada *Bektaşî Velayet-nâmesinin* 15. yüzyılda Uzun Firdevsî tarafından özellikle Hacı Bektaş mensupları arasında yaygınlaşmış olan ve halk rivayetlerinin bir araya getirilmesinden oluşan bir eser olduğunu belirtmek gerekir (Gölpınarlı, 2006, s.11). *Velayet-nâmede* bazı anakronik hatalar olduğu ileri sürülmekle beraber Yunus Emre'nin ne *Divan'*nda ne de *Risale'*sinde bahsi geçen Hacı Bektaş'ın mensubu olmadığı, iki eserindeki referanslardan hareketle Mevlana silsilesine yakın olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır.

Yunus Emre'nin hayatı, halk içinde de şüireştirilmiştir. Sezai Karakoç için o; halk adına tüm yaşantısıyla başlı başına bir "epope"dir (2011, s.25). Çünkü halk, tüm büyük insanların yaşamından bir epope oluştursa da bazı realist çizgiler yerinde kalır. Ancak Yunus Emre'nin hayatını halk tamamen "epopeleştirmiştir". Bu anlamda Yunus'un gerçeği aslında halkın yardımıyla sembollerin ardında gizli kalmıştır. Büyük insanın gündelik ayrıntılardan ziyade, sembolleri yaşıyor oluşu da buna bağlanır. Semboller yalınlaşınca ardında realist çizgiler kalır. Yalan sembolleştirilemediği için de dolayısıyla epopeleştirilemez. Bu açıdan Yunus Emre halkla bütünleşmiştir. Nerede olduğu bilinmese de bir medrese eğitimi olduğu anlaşılan, tekke eğitimini Tapduk Emre'nin yanında aldığı *Velayet-nâme'*de geçen Yunus Emre'nin halkı kucaklayıcı dili sözlü kültür geleneğinden günümüze kadar canlılığını korumuştur.

Şiirlerinin edebî ve tarihî yönden, yine eserleri ile düşüncelerinin de tasavvufî ve felsefî açıdan sıklıkla masaya yatırıldığı Yunus Emre'yi farklı disiplinlerden okuyabilmek onun derinliğinin ve zenginliğinin ispatı niteliğindedir. Bu bağlamda Yunus Emre hem ayrı ayrı hem de bir bütün olarak bu disiplinlerden parçalar taşıyan bir kişilik olarak düşünüldüğünde sosyal bilimler için önem teşkil eden bir konumdadır. Yunus Emre'yi tam anlamıyla bir tasavvufçu veya edebiyatçı olarak

kimliklendirmenin ötesine geçip onu disiplinlerarası ve disiplinlerarası manada ele almanın anlama ve yorumlama manasında faydalı olacağı ise su götürmez bir gerçektir.

Bu çalışmada Yunus Emre'ye dair edebiyat tarihi, yazınsal unsurlar ve ekonomi-politik bakış ele alınarak ortaya çıkan resim üzerinden bir değerlendirme yapılmaya çalışılmış; bu doğrultuda Yunus Emre'nin çok disiplinli perspektiflerden okunabilirliği üzerinde durularak bahsi geçen dikkatte bir yorum sunulmak istenmiştir. Araştırmanın verileri; nitel araştırma bağlamındaki literatüre (alan yazına) dayalı betimsel modellerle tasarlanmış olup, veri toplama yöntemlerinden biri olan belge incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Yapılan değerlendirmeler üzerinden bütüncül bir bakış oluşturulmaya çalışılmış ve Yunus Emre'nin farklı disiplinler üzerinden incelenmesinin gerekliliğine dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

2. Yunus Emre Adına Dair

Emre adının kökeniyle ilgili olarak çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Günümüzde yaygın olsa da eskiden isim olarak çok az kullanılan "emre" kelimesi etrafında pek çok görüş vardır. "emre" kelimesini Macarca "âşık" anlamına gelen bir kelimeyle birleştirmek maksadıyla kelimeyi "imre" olarak okumak bunlardan biridir. Bu manada kelimenin "âşık" dolayısıyla da "şair" anlamı olduğunu söyleyenler bulunur. Bu düşünceyi oldukça duygusal ve dayanağı olmayan bir çıkarım olarak görenlerse eski metinlerde "imre" şeklinde bir okunuşun bulunmadığından söz edilir. Kelimenin tam açıklamasının herhangi bir sözlükte yer almadığını iddia edenler, *emrenin* eski Türkçede "büyük birader" ve "kardeş" anlamlarında kullanıldığını öne sürerler. Çeşitli şeklerde yazıldığı söylenen *emre* kelimesinin Türk şeyhlerinde "ata, baba" gibi sıfatlarla birlikte kardeş anlamında "ahi" kullanımı olduğu da hatırlatılarak "ahi" lakabının Türkçeleşmiş bir karşılığı olduğu da ifade edilir (Köprülü, 2016, s.362). Abdülbaki Gölpınarlı "âşık" anlamına gelen "Emre" isminin sadece Yunus ve şeyhi Taptuk'un takma ismi olmadığını söyleyerek Hacı Bektaş ile halifesi Said'e de Emre denildiğini belirtir (2006, s.14). Salihli ve Kula arasındaki Emreköyü denilen yerde Şeyh Emre'nin yattığını, yine aynı köyde Ömer Emre şahsının bir zaviyesi olduğunu ve Akşehir'de de Gevher Emre adlı bir yatır olduğunu ifade eder. Tasavvufi sözlerden oluşan *Sohbet-Nâme*'de "Emre"nin "Elâmire" şeklinde geçtiğini; Anadolu'da pek çok "Emre, Emrem, Emrecik, İmre" isimli köylerin varlığına işaret eder. Hatta 15. ve 16. yüzyıllarda bu lakabı kullananların da sadece Yunus'un tesiriyle olduğunu ileri sürer.

"Birader", "ağabey", "âşık", "ahi" ve Faruk Timurtaş'ın ifade ettiği gibi "amrak" (sevilen) gibi karşılıkları olduğu iddia edilen "emre" kelimesinin bütün bu görüşlerin dışında; Yunus Emre'nin gezgin bir derviş olmasından yola çıkılarak Farsça "hemrâh" kelimesinden geldiğini ortaya koyanlar da mevcuttur. Yalnızca Eski Anadolu-Rumeli Türkçesi ile 14. ve 15. Yüzyıllarda karşılaştığımız, başka Türkî dillerde bulunmayan *emre* kelimesinin kaynak olarak Farsça *hem-râh* - *hem-reh* 'yoldaş' kelimesinden geldiği iddia edilir: "*Yunus Emre* 'Yunus Yoldaş' demektir. Farsça sözlüklerde *hemrâh*'ın 'yoldaş, yol arkadaşı' ve 'yakın arkadaş, canciğer arkadaş' dışında bir anlamı gösterilmiyor" (Tezcan, 2012, s.133). Andreas Tietze'nin *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*'nda da (2002, s.718) Emre ismi Emrah ismi ile birlikte "'şahıs isimleri' < Fa. *ham-râh* / *ham-rah* 'yoldaş, refik, baştaki /h/'nin düşmesi için kırş. emsel." olarak geçmektedir.

Bektaşî ananesinde, Hacı Bektaş Veli'nin Rum diyarına geldiği esnada pek çok mutasavvıf arasında "Emre" isminde "kuvvetli velayet sahibi" bir şeyh (kimi kaynaklarda er olarak geçmektedir) olduğunu duyduğu ve aralarında geçen diyaloglar sonucunda bu kişinin "Tapduk Emre" adını aldığı ifade edilir (Köprülü, 2016, s.360-363). Yine civar köylerden birinde çiftçi olan Yunus'un kıtlık ve fakirlik sebebiyle yolunun Hacı Bektaş Veli'nin dergâhına düştüğü, önceleri sadece rızık isteyen bu kişinin sonunda asıl olan şeyin himmet olduğunu anlamasıyla geri döndüğünde; nasibini almak üzere Tapduk Emre'ye gönderilerek kırk yıl orada oduncu olarak kaldıktan sonra "kilidinin açıldığı" rivayet edilir. Menkıbelerde Yunus Emre'nin Hacı Bektaş'ın bizzat kendisiyle değil adamlarıyla görüşmesi temel alınarak onun Hacı Bektaş'la çağdaş olmadığını öne sürülür (Karakoç, 2011: 30). Yunus Emre'yi şiirlerinde; Kul Yunus, Âşık Yunus, Yunus Emrem, Miskin Yunus, Derviş Yunus, Bî-çare Yunus, Koca Yunus veya sadece Yunus mahlaslarıyla görürüz. 13. ve 14. yüzyıllar arasında yaşayan Yunus Emre,

Mehmet Fuad Köprülü için: “*Divan*’ındaki eserlerinden anlaşıldığına göre, uzun müddet Hak yoluna erişmeye çalışmış fakat bu emeline ancak Tapduk Emre’ye mürit olduktan sonra muvaffak olabilmıştır” (2016, s.370). *Divan*’ında Tapduk Emre’ye beslediği sevgi ve bağlılık yer yer kendini göstermektedir. 13. yüzyılda Anadolu’daki tasavvufi cereyanların etkisiyle, Tapduk Emre ile Orta Asyalı bir Türk şeyhi olan Sinan Efendi’nin (Ata) -Cengiz istilası üzerine Anadolu’ya göç eden ve Yesevi dervişi olduğu düşünülen Buharalı bir şeyh- derviş ananesi referans alınarak Yunus üzerindeki Ahmet Yesevi etkilerinden de bahsedilmektedir.

Yunus, uzun yıllar şeyh tekkesinde manevi olgunluğa erişmeyi bekleyip “keramet menkıbeleri” dillerde dolandıktan sonra Tapduk izniyle dergâhtan ayrılıp memleket memleket gezer. Yazdığı menkıbelerin bütün Anadolu’ya yayıldığını dünya gözüyle görebilen ve şeyhinin en bilindik halifesi olan Yunus Emre’nin etrafında şeyhi öldükten sonra dervişler toplanır. 1300’lü yılların başında (hicri 707) vefat ettiği kabul edilen Yunus Emre’nin okuryazarlığı meselesi üzerine çeşitli yorumlar bulunur. Ancak eserlerinin genelinden hareketle tefsir, hadis, kelim, tasavvuf gibi İslami ilimleri okumuş; aruzla şiir deneyecek kadar edebi bilgisinin olduğu; Şirazlı Sadi’nin bir gazelini Türkçeye çevirecek kadar Farsça bilen; Arap, İran ve Yunan mitolojilerinden haberi olan bir mutasavvıf şair olarak görüldüğü belirtilmelidir (Güzel, 2014, s.667). Gölpınarlı’ya göre: “Yunus, Hind-İran, Yunan-Roma mitolojisinden Kur’ân-ı Kerim’deki peygamberlerin kıssalarından, hususiyetlerinden, Uveys, Huseyn b. Mansur, İbrâhim b. Edhem gibi erenlerden, hatta Nasûh, Şeyh-i San’an gibi hikâyelere kahraman kesilenlerden, sûfî menkıbelerinden, Leylâ-Mecnun, Ferhad-Şirin ve Husrev gibi İslami klasik edebiyata geçmiş âşıklardan bahseder” (2006, s.12). Onun şiirlerinin çoğu hece vezniyle yazılmakla birlikte aruz ölçüsüyle yazdığı şiirleri de kendi dönemine göre oldukça iyi kullanır. Halkın diline son derece ehemmiyet vermesinin yanında Arapça-Farsça söz ve terkipleri de kusursuz bir şekilde dile getirir. Küçük nefes, nutuk ve ilahiler yazsa dahi okuryazar olmayan birinin *Yunus Divanı*’nın başındaki neredeyse beş yüz beyitten fazla olan mesneviyi yazması pek mümkün değildir: “Onun eserlerinde evliya [ermişlerin] ve enbiya [peygamberlerin] menkıbelerini, eski İran mitolojisini, hatta o devir ilminin umumi telakkilerini pekiyi bildiğine dair çok açık işaretler vardır” (Köprülü, 2016, s.381). Ayrıca Mevlana’nın Farsça şiirlerinden etkilenecek kadar Acem edebiyatını tanıdığı, bu sayede Mevlana etkisinin kendisinde açıkça görüldüğü de ifade edilir.

14. ve 15. yüzyılda pek çok mutasavvıf arasında şöhreti yayılan Yunus Emre; başta Bektaşî büyükleri arasında, 16. yüzyıldan itibaren yazılan tarih ve tercüme kitaplarında önemli bir mutasavvıf olarak zikredilir. Ayrıca Şeyhi İbrahim Efendi, Niyazi Mısri, Bursalı Şeyh İsmail Hakkı gibi isimlerin Yunus Emre’yi yücelttiği bilinmektedir. Öte yandan hece vezniyle yazan Yunus Emre İran şiiri taraftarları tarafından halk dili, halk vezni ve halk zevkine sahip üslubu üzerinden eleştirilmiş; şüara tezkirelerinde diğer aruz vezniyle yazan mutasavvıflardan söz edildiği halde kendisinden söz edilmemiş ya da kendisine birkaç satır ayrılarak eserlerinin şiirden çok tasavvufi ilahiler olduğu ifade edilmiştir. Ancak Yunus Emre’nin halk içindeki şöhret ve itibarı önce Anadolu ve Rumeli sahasına ardından da günümüze kadar uzanıp geniş coğrafyalara yayılmıştır.

3. Yunus Emre ve Poetikası Üzerine

Yunus Emre *Divanı*’nın 14. ve 15. yüzyıllarda yazılmış eski bir nüshasıyla karşılaşılmasına rağmen son asırların ürünü olan pek çok yazma nüshası bulunmaktadır. Bilinen en eski metinleri ilahiler oluşturmakla birlikte çeşitli zaman dilimlerinde farklı yerlerde Yunus adına kaydedilmiş olanları da mevcuttur. Eserinin dil mahiyetinin Azeri lehçesine yakın olduğu, Eski Oğuzcanın gelişmiş bir şekli olan Eski Anadolu Türkçesi olduğu söylenebilir. *Yunus Divanı*’ı (10-12 bin mısra) İran geleneğindeki mesnevi ile gazel örneklerini bulundurmanın yanında halk edebiyatının en eski ve yaygın koşma çeşitleri olan murabba ile musammatlardan oluşan, hece ölçüsünün ağırlıkta olduğu bir eserdir. Divanın başında gelen mensur bir mukaddimeden sonra mesneviyat yer almaktadır. Kendi içinde bölümlenen mesneviyat, tasavvufi ahlak kaidelerinden izler taşıyan meseleleri konu alır. Mesnevi ve ilahilerinin bir kısmı didaktiktir. Edebi sanatların kullanıldığı ve sembolik mananın da kendine yer bulduğu divanda, tarihi kişiliklerin hikâyeye üslubuyla sunulduğu; sanatlı tasvir tarzının ise dikkat çektiği söylenebilir. Acem aruzunun o dönem için dile uygun olmayışı sebebiyle teknik manada

kusurlu görülen ahlaki parçalardan başka yine aruz denemesiyle yazılmış küçük bir münacat ve ardından da kafiyelerin son harflerine göre sıralanmış ilahiler yer almaktadır. İnsani unsurların ve vahdet-i vücud felsefesine ait parçaların yoğunlukta olduğu bu ilahi, nutuk ve nefesler onun en şahsi ve yaygın eserleridir. Hece ölçüsüyle (8li, 10lu, 11li, 12li, 14lü, 16lı) ve samimi bir dil kullanmakla beraber “eski”yi çok iyi bilen Yunus Emre’nin eserinde gerek açık gerekse örtük olarak tarihten izler bulmak mümkündür.

Kimi zaman “şeriat edebinden korktuğu için daha fazla izah-ı hakikat demeyeceğini” söyleyen Yunus Emre, çoğunlukla cezb halinde bu düşüncenin dışına çıkar. “Yunus Emre’nin birçok şiirinde ‘avâma ifşa-yı hakâyık olunamayacağı’ fikri tekrar edildiği halde, gariptir ki kendisi bundan çekinmemiştir” (Köprülü, 2016, s.427). Yunus Emre’nin aşk mezhebi dindir ve şeriat ehli bu menzile erişemez; milleti diğer milletlerden, din ve diyaneti de mevcut dinlerden ayırır; “namazsız ve abdestsiz dost mihrabına” varmasına itiraz edenlere de elbette bir cevabı vardır:

Bana namâz kılmaz diyen ben kıluram namâzumu
Kılurısam kılmazısam ol Hak bilür niyâzumu

Hak’dan artuk kimse bilmez kâfir müselmân kim durur
Ben kıluram namâzumu Hak geçürürse nâzumu

Ol nâzı dergâhda geçer ma’nî şarâbından içer
Hicâbsuz cân gözün açar dost kendü siler gözümi (Tatçı, 2008, s.283).

Yunus Emre için ehli-i zâhir yalnızca “bilme iddiasında”dır. Oysa hakikat yolunu bulmak görüldüğü kadar kolay değildir. Maksuda giden yolda pek çok sıkıntı ve tehlike vardır. Hakikat içinse idraki ve vecdi yaşamak gerekir:

Hakikatün ma’nîsin şerh ile bilmediler
Erenler bu dirligi riyâ dirilmediler

Hakikat bir denizdür şer’atdur gemisi
Çoklar gemiden çıkup denize tamladılar

Bular geldi tapuya şer’at tutdı turur
İçerü girübeni ne varın bilmediler

Dört kitâbı şerh iden ‘âsîdür hakikatde
Zirâ tefsîr okuyup ma’nîsin bilmediler (Tatçı, 2008, s.31).

Bu sebeple zahir ehli “âşık” dilinden anlamaz ve onun halini bilmez. Sade ve samimi diliyle pek derin hususlara şiirlerinde ruh veren Yunus, aslında anlamayacak olanlara bunu anlatmanın faydasız olduğunu da bilir:

Yûnus olma câhillerden irak olma ehillerden
Câhil ne var mü’minise câhillikden kalur degül (Tatçı, 2008, s.126).

Ancak cahil hocaların varlığından uzun uzadıya bahseder. Hoca ve derviş arasında bulunan farka dikkat çektiği de olur:

Dostdur bizi okıyan üstümüze şakiyan
Şimd’üç buçuk okıyan derin dânişmân olur

Dânişmânun câhili onamaz dervîşleri
Dervîşile dânişmân yavlak arışgan olur

Bir niçenün gönline şeytânlar tolup durur
Erenler semâ’ına bunlar gülüşgen olur

Dânişmân oldı geldi okıduğında buldı

Ehl-i derd dervişlere cânı karışgan olur (Tatçı, 2008, s.56)

Tabii derviş geçinenler, eline fırsat geçtiği anda haramı helal görenler, şeyhliği bir kazanç kapısı olarak görenler de Yunus Emre'den payını alırlar:

Ben dervişem diyenler harâmı yimeyenler
Harâmın yinmediği ele girinceyimiş" (Tatçı, 2008, s.98)

Taşum biliş içüm yâd dilüm hoş gönlüm mürted
Yavuz işe eyü ad böyle fitne kanda var

Taşum göyner içüm ham dirliğüm budur müdâm
Yol varmadum bir kadem 'Arş'dan virürem haber

(...)

Dakındum şeyhlik adın kodum ma'sûk tâ'atın
Virdüm nefsin murâdın kanı Hakk'ıla bâzâr (Tatçı, 2008, s.34).

Yunus Emre'nin maksudu bilme yolunda ehl-i zahire karşı tavrı, ilim hususunda idrakın önce "kendi"ne yönelik olması üzerinden okunmalıdır. Zahiri ulemaların öğrettikleri, asıl olan "insanı bilme" ilmine yetmez. Bu hakikat yalnızca "aşk" yolu ile olacaktır. Bunu dile getirmenin en güzel yolu ise şiidir.

Yunus Emre çeşitli görüşlerce kimi topluluklara ait olarak düşünülmüş ve bu çerçevede okunmuştur. Bu konu ile ilgili olarak Sezai Karakoç, Yunus Emre'nin "hiçbir dar ekolün adamı" olamayacağını söyler: "O, sadece ve derin anlamda bir İslâm şairi olduğunu bilmektedir. İslâmın belli başlı prensip ve motiflerini şiir imajları içine yerleştirmek için çalışır. İnandığı ve onsuz olamadığı islâmı, en sâde, fakat en güçlü deyişler içinde halka yaymaktır ideali. (...) Bütünüyle Yunus Emre'nin şiirleri bir insanı islâmî telkin tesirine alır. Ve baştan sona bir bütünlük içindedir. Bu şiirler, tüm olarak, islâmın duyuş, düşünce ve inanç âlemini çizer" (2011, s.20). Şair olduğunu unutmadan bunu yapan Yunus Emre, şiirin "ödev ve sınırını" da her daim aklında tutmaktadır. Yunus Emre, çağındaki ilahi hareketlere aynı mesafede saygılı davranmış bir halk ozanıdır. Onun için ne bir tarikat ne de bir şahsı yüceltmek önemlidir. Tapduk Emre'nin yolunun doğru olduğunu eserlerinde göstermeye çalışsa da asıl amacı "aşk"tır. Bu açıdan Yunus Emre'yi herhangi bir zümreye dâhil etmeye çalışmamak yerinde olacaktır.

Tapduk Emre'nin kapısına getirmedığı eğri odunlar gibi şiirlerinde realist çizgilerle ideali arayan Yunus, "gerçekliği" güzellik ile işleyip mutlak olarak sunar. "Sanatla din, yüksek planda uyuyor. Tolstoy'dan da bir adım ötesidir bu. Tolstoy, Kierkegaard'ın estetik plan dediği sanattan din planına sıçramış ve o planda estetiği, sanatı red ve inkâr etmiştir. Yunus'sa estetik planını bir haz planı olmaktan çıkarmış, o planı çekip din planına uzatmış ve yerleştirmişti" (Karakoç, 2011, s.35). Bu, hem en direkt hem de en zor yoldur çünkü hem sanatı hem de fikri barındırır. Her ne kadar ilk etapta katı bilginler tarafından şüpheyle karşılanırsa da, bunun toplumun geneli tarafından algılanıp kabul görebilmesi ise büyük bir meseledir. Yunus Emre; Maksud yolunda şiirle birleşen, halk sembolizmiyle de toplumda değer bulan bir kişiliktir. Şiirlerinde tabii unsurların kendisine şahit olduğu, tabiatın ortasında; mananın aklın dışına taşıdığı, bölünmez bir bütünün parçalarında yeniden kendini bulan bir Yunus'la karşılaşırız. Bu anlamda Yunus Emre'nin şiirindeki kendine haslık dikkati çeker.

Yunus Emre şiirinin özü, şiirin biçiminden önde gelir. İmajları son derece parlak ve canlı, yeri geldiğinde bir o kadar sakin ve soyuttur. Buna rağmen şiiri oldukça sadedir. Şiirindeki samimiyet, özlem, eksiklik, metafizik öğeler, haz, tabiat ve zaman unsurları Yunus Emre'nin hem iç hem de dış âleminden yansımaları ortaya çıkarır. Yunus Emre "Yunus" olurken hem halktan hem de kendi başınadır. Bir garip Yunus'un sözleri; onun sevgisini ve derdini anlatırken, herkesin derdini ve sevgisini anlatır hale gelir. Hem maziye hem anı, hem dine hem de dünyaya ait olanı dizelerinde harmanlayabilen Yunus; o dönemin "Bizim Yunus"uyken o göçtükten çok uzun yıllar sonra bile atide

hala “Bizim Yunus” olarak kalabilmiştir. Bu vesileyle Yunus Emre hem “yeniliğin” hem de “kendiliğin” şairidir.

Ömrün delim bir okdur yay içinde toptolu
Tolmuş oka ne turmak hâ sen anı atdun tut (Tatçı, 2008)

“Senin ömrün bir yay içinde dopdolu” diye başlayan beyitinde hayatla ölüm arasındaki ilişkiyi anlatır. Hayat tıpkı yay içinde gerilmiş bir ok gibidir. Hayatın gerginliği adeta bu gerilmiş oka benzer. Ancak elbette ok bir yere kadar gerilebilecek, bir noktadan sonra fırlayıp gidecektir. Dolayısıyla hayat geçicidir. Tahmin edileceği gibi hiçbir ok boş yere gerilmez, bir hedefi vardır. Dolmuş ok eğer hayatı imliyorsa görünen o ki hedef de ölümdür.

Yunus Emre’nin ayrıntılara yoğunlaşan şiirleri bitmek bilmez. Örneğin “Dertli Dolap” şiirinde şairin kendini ait hissetmediği bir dünyada şiirle kendini ifade etmeye çalıştığını görürüz. Bu şiirde bilinçaltı ve semboller hemen göze çarpar. Özü tabiatla olan dolap, dünyada rahat bulamayıp inler durur. İnilti sesi, ses ise ritmi doğurur. Birçok şiirinde olduğu gibi bu şiirde de Yunus Emre’nin suyu, göğü, toprağı kullandığını görürüz. Şiirde dolapla şekil, su ile öz, inilti ile ses ortaya çıkar. Din, ideoloji ve değer hükümlerini işaret eden şiirlerindeyse anlam, ses ve şiir kuruluşunun oluşturduğu etkiyle dizelerine ruh kattığına şahit oluruz.

4. Bir Başka Açıdan Yunus Emre

Literatürde çoğunlukla edebiyat, tarih ve tasavvuf nezdinde ele alınan Yunus Emre’nin; felsefe, kültür, etik ve ekonomi-politik açıdan da değerlendirilebileceğini vurgulamak amacıyla yapılan çalışmalara da ihtiyaç duyulduğunu ifade etmek yanlış olmaz. Bu bağlamda felsefenin hayatla olan ilişkisindeki ekonomi-politiğin önemine eğilen ve Yunus Emre’yi izonomi temelinde okuyan çalışmalar dikkate değerdir. Bu ilişkiyi anlamak için öncelikle izonominin ve bahsi geçen bağlantıların Yunus Emre ile olan noktalarının açıklanması yerinde olacaktır.

İzonomi kavramı, Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü’nde: “**isonomia (ισονομία)**: eşit pay, eşit ağırlık, denge” (Petters, 2004, s.172) olarak karşılık bulmaktadır. İyonya’da fikrin ötesinde bir gerçeklik olarak görülen izonomi, hükmetme manasındaki bir hâkimiyetin olmadığı anlayışına dayanarak, bu gerçekliğin de demokrasiden farklı olup özgürlük ve eşitliğin sağlanması yönünün olmasına temas eder (Karatani, 2018, s.28-31). İzonomide insanların birbirleri üzerinde tahakküm kurmayı kendilerine yetecek kapasitede bir yeri işleyebilmelerine imkân sağlayan bir düzen söz konusudur. Bu sebeple İyonyalılarda ekonomik olarak herkes eşit ve kendi toprağını işler bir pozisyondadır. Bu şekilde kimsenin kimse üzerinde bir hâkimiyeti söz konusu değildir. Bu izonomik ilke hususunda Yunus Emre’nin “birikimi dağıtmaya çalışması” dönemin toplumsal yapısı üzerinden onu okumaya fırsat verir.

Yunus Emre’nin Bağdat Sûfliği, Gezgin Dervişlik ve Horasan-Nişâbur Melâmîliği etrafında gelişen tasavvufi yönelimine dikkat çekilir. Bağdat Sûfliği’nde “tevhid” merkezinde “keşif” ve “deneyim” yolu ile bilgiyi arama, Allah dostu olma ve Allah dostu olanlarla bunun mümkün olacağına inanma düşünceleri mevcuttur (Karamustafa, 2017, s.31-33). Pek çok dünyevi duygudan kendilerini alıkoyarak mutluluğa ulaşabilecekleri düşüncesi söz konusudur. Sûflilerin “yalnızlık” odağındaki manevi hazzı arayışında oluşlarının sonraki dönemlerde toplumun belirli hususlarına uyum sağlama yönünde değiştiğini söyleyenler de bulunmaktadır (Ocak, 2011, s.71-75). Gezgin Dervişler, 1200-1500 yılları arasında Kalenderîlik ve Haydarîlikle birleşip Anadolu’dan Hindistan’a kadar uzanan bir yapıyı meydana getirirler. Bu grubun yaşantılarında tekke de yer almaktadır. Toplumsal yaşamınsa ilahi olanla arada mesafe bıraktığını düşünerek yasa ve toplumsal unsurlara karşı duruşludurlar (Karamustafa, 2019, s.23-28). Dünyevi ve sosyal ihtiyaçlara sırtlarını dönmüş, kazanca karşı olan ve geçinmek için yardıma muhtaç bir yapıları bulunmaktadır. Son olarak Anadolu Melâmîliğine kadar giden Horasan-Nişâbur Melâmîliği, tüm odağını nefis üzerine kurarak ihlası önemseyen bir nefis gözetimine önem verir. Gösteriş ve hazdan uzak, görünüş itibarıyla de belirgin bir yapıları olmayan Melamiler, meslek sahibi ve sosyal hayatta topluma uyumlu yaşarlar. Melamilerin maddi birikime

karşı mesafelerindeki orta yolunsa: “Anadolu Selçuklu zamanında genel olarak fütüvvet veya Ahi teşkilatlarında kazancın *verilmesi* ve *dağıtılmasıyla* (sofra kurmak vs.) bulunduğu söylenebilir” (Göçer, 2017, s.470-471). Melâmîlerin kendilerine yeten ve bağımlı olmayan bir duruşları söz konusudur.

Yunus tipi Melâmîliğin; İyonya’daki Antik felsefenin izonomik ilkesinin, Sokrates sonrası Stoacıların “bilge”siyle ve Hıristiyanlık Anadolu’sundaki “aziz”in bir sentezi olduğunu ileri süren Göçer (2021, 32) eşitlik ile aynılığın bir yönüyle felsefi bir kavram bir başka yönüyle de evrenselliğe ulaşmış bir durum olduğunu ifade eder. Melâmîlikteki iç gözetimin Allah ile olan yakınlığının Yunus Emre’nin bakışıyla örtüştüğü söylenebilir. Allah’ın “gönülde” olan varlığı, “gönül yıkanın” O’na karşı geleceği düşüncesi bu anlamda örnek teşkil eder: “İki cihân bed-bahtı kim gönül yıkarısa” (Tatçı, 2008, s. 243), “Bir kez gönül yıkdunısa bu kıldugun namâz degül” (Tatçı, 2008, s.422). Allah’ı en yakında, gönülde; yerde, gökte, her yerde görmesi de “yatay mesafe” ile ilişkilendirilebilir.

Yunus Emre’nin söylemleri, dönemine göre kapsayıcı ve birleştiricidir. Kendisinin düşünceleriyle yaşam şekli de örtüşür niteliktedir. Sözlerinin ve eylemlerinin her daim arkasında, kendi yolunda ve “yalansız” bir düsturu vardır: “Yûnus ko yalan da’vîyi gel arıta ko sivâyı” (Tatçı, 2008, s.268). Yine o dönemin de kendine göre bir özgürlük anlayışı olduğu söylenebilir. Kara budunun vergileme usulüyle eşitliği bozması durumunda başka yere göçebilme durumu bu özgürlük anlayışını açıklar. Ak budundaki birikimin kara budundaki iç vergiye dönüşmesiyle köylünün elindekiler azalıp yoksullaşınca konargöçer yapıyı sıkıntıya sürükler. Bu anlamda Yunus Emre, kendi eşitliğini sağlamak için “birikim”ini; benlik, madde, anlam-mantık, statü-itibar ve Farsça dil-lisan olarak dağıtacaktır (Göçer, 2021, s.45).

Yunus Emre’nin şiirlerinde “ben” ve “benlik” vurgularına yer yer rastlanmaktadır. Bu da onun birikiminin benlik üzerinden deyim yerindeyse akmasıdır. Benliğiyle kendine ulaşan, kendini bilen ve kendini bulduğunda manayı bulmuş olan Yunus, benliğin içindeki dünyevi dürtülerin (nefs gibi) birikim eylemlerinin de farkındadır:

İşk kadehinden içüp nefis dileğinden geçüp
Hak yolına er gibi turmayan ‘âşık mıdır (Tatçı, 2008, s.30).

Yunus’un Hacı Bektaş Veli’den Tapduk Emre’nin kapısına kadar uzanan ve buğday ile başlayan yolculuğu, maddi bir unsur olarak hatırlanabilir. Yaşayabilecek kadarını yeterli görerek maddi varlığı itmez ancak diğer dervişler gibi hem görünüş hem de yaşam şekli olarak bir birikime sahip olmadığı eklenmelidir. Yunus Emre, “saygınlık” ve “itibarlılık” meselelerine mesafeli duruş sergileyerek “beylik” kibire de kafa tutar.

Farsçanın hem resmi dil hem de şiir dili olarak ak budun tarafından kullanılması Yunus Emre’de Türkçe Nefes olarak karşılık bulur. Her ne kadar Arapça ve Farsçayı kullanmadığını söyleyemesek de karşımıza bir kült olarak Yunus Türkçesi çıkar. Çünkü Türkçe konuşmak aynı zamanda çalışarak kazanan ahillerle, çiftçilerle ve göçebelerle kucaklaşmaktır.

5. Sonuç

Anadolu Selçuklu Devleti’nin son, Osmanlı Devleti’nin ise ilk dönemlerinde yaşamış olan Yunus Emre, Horasan-Nîşâbur Anadolu Melâmîliği hattında değerlendirilmektedir. Halktan biri olan Yunus’un dünyaya dair pek çok şeye uzak durması ve ilahi olana bakış açısı onu pek çoklarından ayırmaktadır. Gönül-dost-ilah olana verdiği kıymet onu “bir” olana yönlendirmiştir. Manevi olanın dışındaki hiçbir otoriteyi ciddiye almayı ona bir özgürlük alanı oluşturur. Dost olanın gönlünde ilahi olanı buluşu ve bütün ötekileri benimseyen tavrı eşitliğe bakışını gözler önüne serer.

Yunus Emre’nin eserlerinin dil, edebiyat ve tasavvuf yönünden zenginliği su götürmez bir gerçektir. Türkçenin temsili olarak kabul görmüş, edebi gücünün son derece açık olduğu dizeleri ve düşünsel alt yapısı ile manevi olanı yansıtmaya biçimiyle Yunus Emre; külliyatı ile defalarca incelenebilecek bir muhtevaya sahiptir. İnsanı ve insana dair olanı ciddiye alan Yunus Emre, bunu yaparken maneviyatı merkeze almış ancak kendi içinde çok hassas bir dengeyi de kurmayı başarmıştır.

Yunus Emre üzerine yapılan çalışmaların tasavvufi ve edebi yönünün genellikle belirli çerçevelerde ele alındığını söylemek yanlış olmaz. Yapılan çalışmaların nitelik boyutunun kendi ekseninde tartışmaya açık olup olmadığı elbette tartışılabilir. Ancak Yunus Emre üzerine irdelenecek konuların farklı perspektiflerden ele alınması gerekliliği de önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle çok disiplinli bir yöntemle Yunus Emre düşüncesinin üzerinde durulması son derece özgün sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Yeni açılarla yeniden değerlendirilen bu çalışmalarla, disiplinlerarası ve disiplinlerarası girişimlere fırsat verilerek Yunus Emre'nin kapsamlı ve geniş bir şekilde anlamlandırılması mümkün kılınabilmektedir. Bu anlamda interdisipliner çalışmaların artırılması, Yunus Emre gibi geniş pencerelerden okunabilecek bir değeri belirli kalıpların arasına sıkışıp kalmaktan kurtaracaktır. Sosyal bilimlerin pek çok alanında yorumlanabilecek kadar hacimli bir fikir dünyasına sahip olan Yunus Emre, yeniliklere açık bir kaynak olarak varlığını korumaktadır.

Kaynakça

- Göçer, K. (2021). *Yunus Emre aslında ne dedi*. Lejand Kitap.
- Göçer, K. (2017). Ahiliği potlaç kültürü üzerinden yeniden düşünmek. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 37, 465-476.
- Gölpınarlı, A. (2006). *Yunus Emre hayatı ve bütün şiirleri*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Güzel, A. (2014). *Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı El Kitabı*. Akçağ Yayınları.
- Karakoç, S. (2011). *Yunus Emre*. Diriliş Yayınları.
- Karamustafa, A. T. (2017). *Tasavvufun oluşumu*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Karatani, K. (2018). *İzonomi ve felsefenin kökenleri*. Çev. Ahmet Nüvit Bingöl, Metis Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2016). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. ALFA Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2011). *Osmanlı sufiliğine bakışlar*. Timaş Yayınları.
- Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan felsefesi terimleri sözlüğü*. Çev. Hakkı Hünler, Paradigma Yayıncılık.
- Tatçı, M. (2008). *Yunus Emre divanı*. H Yayınları.
- Tezcan, S. (2012). Yunus Emre'nin Adı. Ed. Ahmet Yaşar Ocak *Yunus Emre içinde*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lügatı*. Ed. Semih Tezcan, Emine Yılmaz, Nurettin Demir. Cilt 1, A-E. Simurg Kitapçılık, Yayıncılık ve Dağıtım.
- Türkçe Sözlük*, (2019). haz. Şükrü Halûk Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Makale Bilgi Formu

Yazarın Katkıları	Makale tek yazarlıdır.
Çıkar Çatışması Bildirimi	Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.
Destek/Destekleyen Kuruluşlar	Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kar amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.
Etik Onay ve Katılımcı Rızası	"Yunus Emre'ye Disiplinlerarasından Bakmak" başlıklı çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir. Yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulduğu, toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmadığı yazar tarafından beyan edilmiştir.

Decline of Turkish-Soviet Relations after World War II and Anti-Communism (1945-1950)

Ömer Arda Özbilek

Sakarya University, Social Sciences Institute, History Department, Sakarya, Türkiye

ABSTRACT

Turkey aimed to stay out of the war by following a balance policy between the war parties, during World War II. During the war, relations with different countries was uneven, relations with the Soviet Union was the most obvious example of this. During the war years, Turkey integrated its internal policy into its foreign policy, so tried not to attract the reaction of the combatant parties. After the war, Turkey faced various Soviet demands and moved away from balance policy and approached the United States. The Soviet demands directed towards Turkey triggered existing but limited anti-Russian and anti-communism in Turkey, which had been since before the war. The internal and foreign policy of Turkey between 1945 and 1950 was primarily shaped by anti-communist ideas and discourse. In the study, the situation of Turkey during World War II and the balance policy between the parties are explained with examples. The causes and stages of increasing anti-Russian and anti-communism in Turkey between 1945 and 1950 have been investigate, by using archive documents and parliamentary records to government policies and by using national newspapers and Turkist-Turanist publications, it has been evaluated how the views of the press and the public have changed. The focus was on whether Turkey's rapprochement with the United States and its anti-communist policies were based on communist ideology or the perception that communism originated from Russia.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 15.04.2023

Received in revised form: 22.05.2023

Accepted: 01.06.2023

Available online: 30.06.2023

Article Type: Review Article

Keywords: Turkist, Turanist, Soviet Union, Communism, Anti-Communism

© 2023 SAÜTAD All rights reserved

Extended Summary

Body text and all the headings will be Palatino Linotype, 10 pts, single space A policy of neutrality established by Turkey with respect to the warring parties of the Second World War, as well as the efforts to please the superior side of the war, were explained with case studies, and thus, rising of that anti-Russian hostility and anti-communist sentiments and tendencies between 1945-1950 were tried to be grounded. Impacts made on Turkey by USSR's demands for possession of the cities of Kars and Ardahan and pressures for signing of new Montreux Straight Convention by the end of the war, and the changes this had caused on Turkey's domestic and foreign politics are shown. Also shown by demonstrations are changes caused by the rise of anti-communist sentiments and ideas in local and foreign politics, in press and in cultural life are demonstrated once again with examples.

In this essay, how those ever-rising anti-communist sentiments and discourse had changed the government's policies and what measures the government had implemented against communism, as well as overall status of the advocates of anti-communist sentiments and ideas that emerged in Turkey during and after the war ever since the Bolshevik Revolution of 1917, were reviewed and explained. Especially, between the years of 1945-1950, importance of the Turkist-Turanist periodicals, publications,

Corresponding author's address: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Sakarya, Türkiye.
e-mail: omerardaozbilek@gmail.com

and journals, which were published by those who have been long possessing those strong anti-communist ideas and sentiments, had increased, and this very same group, previously oppressed during the war, was allowed to act more freely after the war.

In this essay, also mentioned and examined separately is Turkey's rapprochement with the USA and various underlying reasons thereat. Also examined in this essay are reactions of Turkist-Turanist periodicals, journals, and publications, as well as the government's itself, against those left-leaning activities during the said 1945-1950 period which is typically known as democratisation period. The way in which the anti-communist sentiments and discourse are grounded by official authorities and press are also included herein this essay. What was observed here as the main difference was that while such anti-communist sentiments and discourses of the official authorities remained limited to Turkey, same sentiments and discourse printed by Turkist-Turanist periodicals and journals also included those Turks who lived abroad.

For this reason, some of the resources used in this essay include Turkist-Turanist periodicals and journals of the time. Methodology for this essay is based on certain activities such as scanning, classification, analysis, criticism, and composition stages. Initially based on the Turkish Republic's archives, all available Turkist-Turanist periodicals, journals, and publications, as well as basic sources related to the period of İsmet İnönü, were scanned thoroughly. The contents of the scanned resources were then examined and classified as to best serve the purpose of this essay. Indeed, specific examples that will facilitate the understanding of this essay have been identified in the said resources.

Did the government of the time only target those left-wing groups during the war? Those measures implemented against leftist politics of that 1945-1950 era count as a period of McCarthyism? Is it possible to explain government's foreign policy understanding of that 1945-1950 era as a period of "Americanism"? Why did anti-communist sentiments and ideas increased in that 5-year post-war period? Which walks of life were affected by those ever-rising anti-communist sentiments and discourse? How those ever-rising anti-communist sentiments and discourse were developed at all? Well, in this essay, we initially sought the answers to these questions, and then, answered those questions with the examples presented. Once answered, new research questions were put forward.

It is understood from the fact that the government's preventative measures during the war were not only limited to and aimed at the leftist publications, periodicals, and journals etc. Indeed, publications, periodicals and journals etc. that contained Turkist-Turanist or anti-communist sentiments and discourses were also banned. Turkey's aim here was to keep both sides in balance and not to attract any reactions from Germany and the USSR. Evolving of a simple defamation case process in 1944 into a major case of Racism-Turanism, which resulted in the defendants having been sentenced to prison and subjected to various tortures, shows us that the measures and activities of the government did not only targeted the left. The reason for increase in anti-communist and anti-Russian sentiments and discourse after the war was because the USSR going back to their Tsarist Russia period policies and trying to gain possession of the cities of Kars and Ardahan, as well as the Straits.

In that sense, both official authorities and the public as a whole have developed that anti-communist sentiments and discourses during time. Turkish government found the solution in developing stronger ties and getting closer with that another "Anti-Russian and anti-Communist" ally; the USA, who had been the real beneficiary of the war. Accordingly, that Turkey-US rapprochement should ideally be explained as a mutual cooperation between those two countries, formed around a common goal, as opposed to an attribution by which Turkey is defined as an "Americanist" as claimed by some. Therefore, to define that actual liquidation process of leftists in Turkey between 1945-1950, as something to do with or a result of "McCarthyism", is nothing but to simplify the whole issue! Turkey's relations with its neighbour USSR date back to ancient times; naturally, Turkey, as a next-door neighbour of Russia, knows Russians well. For this reason, Turkey, never having turned a blind eye to historical realities, had to follow that particular anti-Russian policy after the war. While there is an "ideological conflict of interest" in terms of anti-communist activities as far as the USA was concerned which in turn

also caused a great impact on USA's economic interests, whereas in Turkey's case, the main reason for Turkey's involvement in such anti-communist activities have simply been the concern of "national independence and territorial integrity".

Indeed, that specific approach, as well as the grounds it based on, displayed by the USA and Turkey towards the Soviet Union requires a solid and proper understanding of certain historical facts. At any rate, there was a concrete reason for the increase in such anti-communist sentiments and activities in Turkey during 1945-1950: the Russians demanding land from Turkey in an explicit and bold manner. In this period, anti-communist sentiments and activities in Turkey did not consist of such paranoid approach like "McCarthyism that persisted in the USA". Turkey, although remained impartial during the war, has nevertheless faced many dangers both during and after the war. Therefore, it would be appropriate to evaluate Turkey's reactions as somewhat on psychological basis.

In fact, the ground of that anti-communist sentiments and discourse that persisted in Turkey is directly related to those various Russian wishes and activities emerged during the said historical process. In consideration of the foregoing, some new questions were raised in the "Conclusion" part of this essay. These questions are as follows: If Turkish political life had initially experienced the effects and sentiments of communism from another country other than Russia, then would ideological fights in Turkey still have deepened as much as it did, with communism seen as a great danger? Then, the thing that made communism as something very dangerous for Turkey throughout the history of the Republic was its combination with such Russian ambitions?

II. Dünya Savaşı Sonrası Türk-Sovyet İlişkilerinin Gerilmesi ve Anti-Komünizm (1945-1950)

Ömer Arda Özbilek

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Sakarya, Türkiye

ÖZ

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye, savaşın tarafları arasında bir denge politikası takip ederek savaş dışında kalmayı amaçlamıştır. Savaş sırasında çeşitli ülkelerle ilişkiler inişli-çıkışlı seyretmiş, bunun en açık örneği Sovyetler Birliği ile ilişkiler olmuştur. Türkiye savaş yıllarında iç politikasını da dış politikasına entegre etmiş, böylece muharip tarafların tepkisini çekmemeye gayret etmiştir. Savaştan sonra ise çeşitli Sovyet talepleriyle karşılaşmış ve denge politikasından uzaklaşarak ABD ile yakınlaşmıştır. Türkiye'ye yöneltilen Sovyet talepleri, Türkiye'de savaş öncesinden beri var olmakla beraber sınırlı olan Rus aleyhtarlığını ve anti-komünizmi tetiklemiştir. 1945-1950 yıllarının iç ve dış politika temelini anti-komünist fikir ve söylemler oluşturmuştur. Çalışmada II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin içinde bulunduğu durum ve taraflar arasındaki denge politikası örneklerle açıklanmıştır. Savaş sonrasında 1945-1950 yılları arasında Türkiye'de artan Rus aleyhtarlığının ve anti-komünizmin sebepleri ve gelişim aşamaları incelenmiş, arşiv belgeleri ve meclis tutanaklarından faydalanılarak hükümet politikalarının, ulusal gazeteler ve Türkçü-Turancı yayınlardan faydalanılarak da basın ve halkın görüşlerinin nasıl bir değişim izlediği değerlendirilmiştir. Türkiye'nin ABD ile yakınlaşması ve Türkiye'deki anti-komünist politikaların temelini komünist ideolojiden mi yoksa bu ideolojinin Rusya'dan gelmesinden mi kaynaklandığı üzerinde durulmuştur.

MAKALE BİLGİ

Makale Tarihiçesi:

Alındı: 15.04.2023

Düzeltilmiş hali alındı: 22.05.2023

Kabul edildi: 01.06.2023

Çevrimiçi yayımlandı: 30.06.2023

Makale Türü: İnceleme Makalesi

Anahtar Kelimeler: Türkçü, Turancı, Sovyetler Birliği, Komünizm, Anti-Komünizm.

© 2023 SAÜTAD Tüm hakları saklıdır.

1. Giriş

Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın sonunda savaşa girmesine rağmen savaşın doğurduğu sonuçlardan önemli ölçüde etkilenmiştir. Savaş sırasında muharip devletler arasında bir denge politikası takip edilmiş, iç siyaset de buna göre şekillenmiştir. Almanların üstün olduğu dönemde Türkçü-Turancı kesim methedilirken solcu kesim baskı altında tutulmuş, Rusların üstün olduğu dönemde ise Türkçü-Turancılar yargılanırken solculara daha geniş bir serbestlik tanınmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken; Rusların üstün olduğu dönemde de solcuların "methedilmemiş", sadece kendilerine "geniş bir serbestlik" tanınmış olmasıdır. Türkiye, Bolşevik devriminden itibaren Türk-Rus ilişkilerinin olumlu seyrettiği 1920'li yıllarda dahi komünizmle arasına bir mesafe koymuştur. Savaş sırasında zaman zaman Rusları memnun etmek adına bazı tavizler verilse de komünist propagandanın ülke genelinde etkili olmasına izin verilmemiştir.

Savaşın sonlandığı ve etkilerinin şiddetli şekilde hissedilmeye devam edildiği 1945-1950 yılları arasında Türkiye'de Rusya'ya ve komünizme gerek savaş öncesindeki gerek savaş sırasındaki yaklaşımdan daha farklı bir tutumla yaklaşmış, Rus aleyhtarlığı ve anti-komünizm iyiden iyiye gün yüzüne çıkmıştır. Her dönemde bu fikirde olan Türkçü-Turancı kesimin faaliyetleri de bu dönemde oldukça artmış, anti-komünizm ve anti-komünist söylem hükümet politikası haline gelmiştir. İç ve dış siyasette, basında, ekonomide ve gündelik hayatta dahi anti-komünizm etkisi görülmüştür.

Her zaman var olan ancak 1945-1950 yıllarında iyiden iyiye artan anti-komünist temayüllerin nedenini savaş sırasındaki ve sonundaki gelişmelerde aramak gerekmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin savaştaki durumu iyi anlaşılmalı ve bu süreçte Rusların Türkiye'ye karşı takip ettiği politikalar incelenmelidir. Ayrıca Türkiye'nin savaş sırasında diğer muharip devletlerle ilişkileri de 1945-1950 dönemini anlamak bakımından faydalı olacaktır.

Çalışmada hem Türkiye'nin savaş sırasında kurduğu denge politikası hem de savaş sonrası yükselen anti-komünist fikirler örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Örneklendirmenin ön planda olduğu bu çalışmada; bahsi geçen döneme giden sürecin anlaşılması, dönemin şartları ve bu şartların Türkiye'de günümüzde dahi etkisi yoğun bir şekilde hissedilen anti-komünist temayüllerin artış göstermesindeki rolünün gösterilmesi amaçlanmıştır. Anti-komünizmin kendisini gösterdiği ekonomi, basın, gündelik hayat, iç ve dış politika gibi alanlarda değişimin seyri örneklerle açıklanarak bu alanlar özelinde çalışmaların teşvik edilmesi de çalışmanın bir diğer amacı olmuştur. Çalışma; nitel araştırma yöntemiyle literatüre dayalı betimsel modelle ele alınmış ve birincil kaynaklar başta olmak üzere çeşitli çalışmaların ve belgelerin incelenmesiyle yürütülmüştür.

2. II. Dünya Savaşı'nın Seyri ve Türk-Sovyet İlişkileri

1918 yılında I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Avrupa geçici bir barış dönemine girmiştir, barışla geçen 1919-1929 dönemi sonrasında 1930'lu yıllar yeni bir savaşın habercisi olmuştur. I. Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılan devletler, galip devletlerin dayattığı antlaşmalar altında ezilmiş, bu sebeple savaş sonrası süreçte bu antlaşmaların ağır şartlarından kurtulmanın yollarını aramışlardır. Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesi Avrupa tarihi için bir dönüm noktası olmuş, Hitler bu ağır şartlardan ülkesini kurtarmak için harekete geçmiştir. Hitler'in politikalarından cesaret alan İtalya'nın lideri Mussolini de aynı politik çizgide hareket etmiştir. 1938 yılına gelindiğinde Avrupa iyiden iyiye savaşa yaklaşmıştır, bu dönemde Türkiye'nin çekincesi Akdeniz'de yayılmacı bir politika takip etmek isteyen İtalya olmuştur.

2.1. Savaşın Başlangıcında Türkiye

İtalya'nın 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgal etmesi Türkiye'nin çekincelerini arttırmıştır. Bu sırada 13 Nisan'da İngiltere ve Fransa, Romanya ve Yunanistan'a garanti vermiş, aynı garantiyi Türkiye'ye de teklif etmişlerdir. Taraflar arasında başlayan müzakereler 12 Mayıs 1939'da Türk-İngiliz, 23 Haziran 1939'da Türk-Fransız ortak bildirisinin yayımlanmasıyla sonuçlanmıştır. Bildirilere göre; taraflar kendi aralarında bir ittifak antlaşması yapmayı ve bu antlaşma yapılan kadar Akdeniz'de savaşa yol açabilecek bir saldırı halinde birbirlerine yardım etmeyi kabul etmiştir (Esmer ve Sander, 1996, s.138-139). Bu süreçte İngiltere ve Fransa'nın faaliyetleri Rusları endişelendirmiş, Rus-Alman görüşmeleri hız kazanmış ve 23 Ağustos 1939'da Rus-Alman Saldırmazlık Pakti imzalanmıştır (Armaoğlu, 2012, s.372).

Avrupa'nın hızla savaşa sürüklendiği bu dönemde Türkiye'nin amacı; İngiltere ve Fransa ile Sovyetler Birliği arasında bir köprü görevi görerek Almanların yalnız bırakılması ve böylece savaşın kısa sürede neticelenmesi olmuştur (Deringil, 2014, s.74). Bu nedenle Rus-Alman Pakti'nin imzalanması Türkiye'yi hem endişeye sevk etmiş hem de çıkacak olası bir savaş için tasarladığı planı bozmuştur. Pakt, Türk basınında büyük yankı uyandırmış, Vakit gazetesinde "Avrupa'nın şu beş, on senelik tarihi bize gösterdi ki söze sadakat, prensip, ideoloji gibi sözler sadece saf milletleri aldatmak içindir; icabında maddi menfaatler için feda edilmeyecek ahit, prensip, ideoloji yoktur" denilirken (Us, 1939, 25 Ağustos), Cumhuriyet gazetesinde "en inanılmayacak bir sürpriz" ve "dünyayı hayrete düşüren bir gelişme" yorumu yapılmıştır (Nadi, 1939, 25 Ağustos). İngilizler bu pakta karşılık 25 Ağustos'ta Polonya ile ittifak antlaşması imzalamıştır ancak bu durum Hitler'i geri adım attırmamış, Almanlar 1 Eylül'de savaş ilan etmeksizin Polonya'ya girmiştir. Fransa ve İngiltere, Almanya'ya ultimatö vermiş, yanıt alamayınca 3 Eylül'de savaş ilan etmişlerdir (Armaoğlu, 2012, s.376).

Gelişmeler üzerine Türkiye, kısa sürede soğukkanlı tavrına geri dönmüş, iki ittifaktan birine katılmak yerine üçüncü bir seçenek olarak iki ittifakla da anlaşmayı düşünmüştür. 5 Eylül'de Sovyetlerin Türkiye Büyükelçisi Terentyev, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'na Moskova'ya davet edildiğini söylemiş, Türkiye beklediği fırsatı yakalamıştır. Saraçoğlu, Moskova'ya giderek hem Türk-Rus ilişkilerini iyileştirmeyi hem de Ruslarla bir antlaşma imzalamayı düşünmüştür (Kocabaş, 2009, s.123). 25 Eylül'de Moskova'ya giden Saraçoğlu, Sovyet makamlarıyla görüşmelere başlamış ancak beklenilenden farklı bir durumla karşılaşmıştır. Sovyetler, Türkiye ile antlaşma imzalamak için; antlaşmanın Rusya'yla Almanya'yı savaşa sokmayacağına dair çekince koyulmasını, Boğazların müşterek savunması için bir antlaşma imzalanmasını, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde bazı değişiklikler yapılmasını ve Besarabya

ile Dobruca'yı işgal ettikleri zaman Türkiye'nin tarafsız kalmasını istemiştir. Talepler Saraçoğlu tarafından reddedilmiştir (Esmer ve Sander, 1996, s.141-142).

Saraçoğlu'nun Moskova'dan eli boş dönmesi neticesinde Türkiye, İngiltere ve Fransa ile sürdürdüğü müzakerelerin sonuca bağlanması kararını almış, 19 Ekim 1939'da Türk-İngiliz-Fransız İttifak Antlaşması imzalanmıştır. Ayrıca Türkiye tarafından antlaşmanın hükümleri dolayısıyla Sovyetler Birliği ile savaşa girilmeyeceğine dair "Sovyet Çekincesi" adı verilen bir protokol eklenmiştir (Soysal, 2000, s.602). Antlaşma sonrasında Cumhurbaşkanı İnönü, 1 Kasım'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin açış konuşmasında ittifakın hiçbir ülkeye yönelik olmadığını ve antlaşmanın diğer devletlerle olan ilişkileri etkilemeyeceğini söylemiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 1939). Sovyetler Birliği üçlü ittifak antlaşmasından hiç memnun olmamış, Türkiye'nin emperyalistlerle ittifak yaptığını ve bu antlaşmanın bir savaş belgesi olduğunu ileri sürmüştür. (Esmer ve Sander, 1996, s.144).

2.2. Türkiye'yi Savaşa Sokma Çabaları

1940'ın 10 Mayıs'ında Alman ordularının Fransa'ya saldırması ve buradaki başarıları, Hitler'e 1942 yılından önce savaşa giremeyeceğini söyleyen Mussolini'yi teşvik etmiş ve 10 Haziran'da İtalya, İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan etmiştir. İtalyanların taarruza geçmeleri üzerine İngiltere ve Fransa, ittifak gereği Türkiye'den savaşa girmesini istemiştir (Tekeli ve İlkin, 2013, s.164). Türkiye bu talebi; Sovyet çekincesi, ittifakın taraflarından biri olan Fransa'nın teslim olması ve Türkiye'ye verilecek olan silahların henüz verilmemiş olması nedeniyle reddetmiştir. 28 Ekim'de İtalyanların Yunanistan'a saldırması Türkiye'yi bir kere daha savaşa girmekle yüz yüze getirmiş ancak İngilizlerin bu talebi Türkiye tarafından yine sürüncemede bırakılmıştır (Armaoğlu, 2012, s.497-498).

27 Eylül 1940 tarihinde Almanya, Japonya ve İtalya arasında Üçlü Pakt (Mihver Paktı) imzalanmıştır. Kasım 1940'ta Almanlarla Rusların arası Balkanlardaki çıkar çatışmaları nedeniyle gerilmiş, Hitler Sovyetlere karşı bir taarruz düşünmüştür. Bu amaçla Almanlar, güney bölgesini emniyete almak için Balkan devletlerine yönelmiştir. Bu doğrultuda; 20 Kasım'da Macaristan, 23 Kasım'da Romanya, 24 Kasım'da Slovakya ve 1 Mart 1941'de Bulgaristan, Üçlü Pakt'a dahil olmak zorunda bırakılmıştır. 6 Nisan 1941'de Ruslarla anlaşılan Yugoslavya ise 17 Nisan'da Alman kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. Ekim 1940'ta İtalya'nın taarruz ettiği ancak bir sonuç elde edemediği Yunanistan da Almanlar tarafından işgal edilmeye başlanmış, 25 Nisan'da Atina, 31 Mayıs'ta ise Girit düşmüştür (Uçarol, 1995, s.601).

Almanların Balkanlara yerleşmesi Rusları özellikle Boğazlar konusunda endişelendirmiş, bu sebeple Ruslar, Türkiye ile ilişkilerini iyileştirmeyi düşünmüştür. İngilizlerin de bu sırada Ruslarla müzakerelerde bulunması ve Türk-Rus yakınlaşmasını istemesi süreci hızlandırmış, İngilizler bu amaçla Moskova Büyükelçisi Stafford Cripps'e aracılık görevi vermiştir. Cripps, İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in Ankara'da temaslarında yanında bulunmuş ve Moskova'ya döndükten sonra yapılan görüşmeler hakkında Dışişleri Komiser Yardımcısı Andrey Vişinski'yi bilgilendirmiştir. Vişinski aldığı bilgiler doğrultusunda Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Haydar Aktay'ı çağırması, Türkiye'nin endişelerinden haberdar olduğunu ancak bu endişelerin yersiz olduğunu söylemiştir. Türkiye'nin bu teminatı bildiri halinde istemesi üzerine 25 Mart 1941'de Türk-Sovyet ortak bildirisi yayımlanmıştır. Böylece Almanların Balkanlara inmesinden endişe duyan iki ülke bir nebze olsun rahatlamış, Türkiye tehdit olarak algıladığı iki büyük ülkeden biriyle (diğeri Almanya) anlaşmıştır (Soysal, 2000, s.642). Bu dönemde İngilizler, Türkiye'yi savaşa sokmak amacıyla endişelerinden faydalanma yoluna gitmiş, İngiltere Başbakanı Winston Churchill, 31 Ocak 1941'de İnönü'ye bir mektup yazarak Almanların sıradaki hedefinin Türkiye olduğunu, bunun karşısında Rusların tutumunun tahmin edilemeyeceğini söylemiş ve Türkiye'den üs istemiştir (Yalçın H.C., 1950, 5 Temmuz). İnönü ise Türkiye'yi savaş sahası yapmama hususunda kararlı bir tavır sergilemiş, Churchill'in taleplerini reddederek vaat edilen yardımların gerçekleştirilmesini istemiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973, s.43).

Churchill'in Türkiye'yi endişelerini kullanarak savaşa sokmaya çalıştığını gören Hitler, 1 Mart 1941'de İnönü'ye bir mektup yazmış, mektup 4 Mart'ta İnönü'ye ulaşmıştır. Hitler, Türkiye'nin topraklarında gözü olmadığını ve Alman ordularının Türk sınırlarına yaklaşmayacağını söylemiştir (Korkmazcan,

2020, s.3229). Bunun üzerine İnönü de 12 Mart'ta Hitler'e bir mektup yazarak, aldığı mektuptan duyduğu memnuniyeti dile getirmiş, Türkiye'nin sulh yanlısı bir politika izlediğini ve Almanya ile Türkiye'nin karşı karşıya gelmesi için bir sebep olmadığını söylemiştir (Korkmazcan, 2020, s.3232-3233). Karşılıklı mektuplardan kısa süre sonra, 1941 Nisan'ında Irak'ta Alman yanlısı Raşid Ali Geylanî bir darbeye iktidara geçmiştir. Almanlar, Ortadoğu petrolünü kontrol altında tutmak amacıyla Geylanî'yi desteklemeye ve desteği Türkiye üzerinden gerçekleştirmeye karar vermiştir. Mayıs ayındaki Türk-Alman görüşmeleri saldırmazlık paktı imzalanacak seviyeye gelmiş ancak Irak'a yapılacak sevkiyat gerekçesiyle pakt imzalanamamıştır. Irak'a yapılacak sevkiyatın önemi, Almanların izin karşılığında Türkiye'ye Batı Trakya ve Ege Adaları'nı teklif etmesinden anlaşılmaktadır. Bu sırada İngilizlerin, Geylanî kuvvetlerini bertaraf etmesiyle sevkiyata gerek kalmamış, 18 Haziran 1941'de Türk-Alman Saldırmazlık Paktı imzalanmıştır (Armaoğlu, 2012, s.500-501). Türkiye böylece Sovyetler Birliği'nden sonra kendisi için tehlike arz eden diğer bir devletle de saldırmazlık paktı imzalamıştır. Paktın hemen ardından Almanlar, 22 Haziran'da Ruslara saldırmış, Türkiye bu savaşta tarafsız olduğunu ilan etmiştir (Ulus, 1941, 23 Haziran).

Almanların taarruzu karşısında Sovyetler Birliği, 12 Temmuz 1941'de İngiltere ve 4 Aralık 1941'de Polonya ile antlaşma imzalamıştır (Uçarol, 1995, s.602). 12 Temmuz'da imzalanan antlaşmanın akabinde İngiltere ve ABD, Sovyetlere yardım sevk etme kararı almıştır. Sevkiyat için en güvenli güzergah olarak İran görülmüş ve Ağustos-Eylül 1941'de İran, kuzey-güney doğrultusunda Ruslar ve İngilizler tarafından işgal edilmiştir (Cleveland, 2008, s.214). Türkiye, Rus-Alman savaşının başlamasıyla birlikte tehlike olarak gördüğü iki devletin tehditlerinden kurtulduğunu düşünerek derin bir nefes almış ancak Rus-İngiliz antlaşması ve İran'ın işgali, Türkiye'yi yeni bir endişeye sevk etmiştir. İlerleyen süreçte Türkiye, Müttefiklerin savaşa katılma taleplerinden kurtulmakla beraber 1941-42 yılları boyunca bu sefer de Almanların bu doğrultudaki çabalarıyla karşı karşıya kalmıştır (Armaoğlu, 2012, s.502).

Türkiye, Rus-Alman savaşında taraflardan birinin kesin zaferini kendisi için bir tehdit olarak görmüştür, Türkiye'deki İtalyan Büyükelçi DePeppo'nun "Türkiye'nin ideali son Alman askerinin son Rus cesedinin üstüne düşmesi olacaktır" sözleri bu durumu gözler önüne sermektedir (Deringil, 2014, s.174). Kasım 1942'den itibaren Rus-Alman savaşı yeni bir evreye girmiş, Stalingrad Muharebeleri Ruslar lehine ilerlemeye başlamıştır. Aralık 1942'de Ruslar karşı taarruza geçmiş ve 1943'ün Ocak ayından itibaren Alman ordularını teslim almaya başlamışlardır. 13 Ocak 1943'te Hitler, Almanya'nın müdafaası için topyekun seferberlik emri vermiştir (Jacobsen, 1989, s.59-61).

2.3. Müttefik Konferansları ve Türkiye

Almanların Stalingrad'daki başarısızlığının üzerine Kuzey Afrika'daki yenilgileri eklenince, Müttefikler savaşın gidişatını belirlemek üzere 14-25 Ocak 1943'te Kazablanka Konferansı'nı düzenlemiş, ABD'yi temsilen Başkan Roosevelt, İngiltere'yi temsilen ise Başbakan Churchill toplantıya katılmıştır. Churchill toplantıya Almanları hızlı bir şekilde yenilgiye uğratacak bir fikirle gelmiştir. Churchill'in planlarının arasında Akdeniz'de İtalya'ya karşı taarruza geçmek ve Türkiye'yi savaşa dâhil etmek yer almıştır (Weisband, 2002, s.106-107). Almanların Ruslara saldırdığı süreçte Türkiye'nin tarafsızlığına olumlu bakan Müttefikler, Rusların başarılı olmasından sonra Türkiye üzerinde yeniden savaşa dâhil olması için baskılar yapmaya başlamıştır. Konferansta Türkiye'yi savaşa dâhil etme işi İngilizlere verilmiştir, aynı zamanda Müttefikler "kayıtsız şartsız teslim" ilkesini kabul etmiştir. Konferanstan çıkan kararlardan bu ikisi Türkiye'yi rahatsız etmiştir, zira ilk karar Türkiye'yi bir İngiliz uydusu haline getirebilir, ikinci karar ise Türkiye için en büyük tehdit olan Rusların, Avrupa'da tek güç haline gelmesini sağlayabilirdi (Tekeli ve İlkin, 2013, s.263).

Kazablanka Konferansı'nda alınan kararı tatbik etmek amacıyla Churchill, İnönü ile görüşmek istemiş, 30 Ocak 1943'te Adana'ya gelmiş ve görüşme gerçekleşmiştir. Görüşmelerde iki tarafın amaçları birbirinden farklı olmuş, Churchill Türkiye'yi savaşa dâhil etmek istemiş ve bunu aşamalı olarak gerçekleştirmeyi düşünmüştür. Bu niyetle Churchill ilk olarak Türk ordusunun modernizasyonunun sağlanması gerektiğini, ikinci adım olarak Türkiye'de üs elde edilmesini, son adım olarak Türkiye'nin

savaşa dahil edilmesini tasarlamıştır. İnönü'nün amacı ise; Balkanların gelecekteki durumunu, Rus yayılcılığı karşısında İngiltere'nin alacağı tavrı ve Türk ordusunun modernizasyonu hakkındaki düşünceleri öğrenmek olmuştur (Koçak, 2017, s.148; Yalçın, 2011, s.709). Görüşmelerde, İngilizlerin yapacağı yardımlarla ilgili bir liste hazırlanmış, Adana Listeleri adı verilen bu listeler görüşmelerin tek somut neticesi olmuştur. Bunun dışında iki tarafın da görüşmeler sonucunda birbirini ikna ettiğini düşünmesinden dolayı, görüşmelere "sağlıklar diyaloğu" da denilmiştir (Deringil, 2014, s.198).

Churchill ve Roosevelt arasında Almanların Kuzey Afrika'dan çıkarılması üzerine 12-25 Mayıs 1943'te Washington Konferansı, İtalya'da kazanılan Müttefik zaferleri ve bunun neticesinde Mussolini'nin devrilmesi üzerine de 14-24 Ağustos 1943'te Quebec Konferansı düzenlenmiştir (Jacobsen, 1989, s.62). İtalya'nın işgal edilmesinden önce gerçekleşen Washington Konferansı'nda; İtalya'nın işgal edilmesi ve böylece Mihver devletlerin Balkanlarda zayıflatılması, ikinci cephenin Fransa'da açılması ve İtalya'nın işgalinden sonra Türkiye'nin savaşa dahil edilmesine karar verilmiştir (Armaoğlu, 2012, s.476; Uçarol, 1995, s.618). İtalya'nın işgalinden sonra gerçekleşen Quebec Konferansı'nda ise Churchill ikinci cephenin Fransa yerine Türkiye'nin savaşa dâhil edilerek Balkanlarda açılması gerektiğini söylemiş ancak bu fikrini kabul ettirememiştir (Uçarol, 1995, s.618).

Quebec Konferansı'nda ileri bir tarihte İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği dışişleri bakanları arasında bir konferans toplanması kararlaştırılmıştır. Kararlaştırılan konferans 19-30 Ekim 1943'te Moskova'da toplanmıştır (Jacobsen, 1989, s.63). Konferansın hemen başında Sovyetler Birliği Dışişleri Komiseri Molotov, Türkiye'nin savaşa dahil edilmesini şart koşmuş, bu gerçekleşmediği takdirde Türklerin silahlandırılma gerekçesinin ne olduğunu sormuştur. Ruslar, Türkiye'nin gelecekte kullanılmak üzere kendilerine karşı silahlandırıldığını düşünmeye başlamıştır. İngiltere Dışişleri Bakanı Eden Türkiye'nin silahlandırılma gerekçesinin Almanlar olduğunun garantisini vermiştir (Koçak, 2017, s.175). ABD ise Türkiye'nin savaşa dahil edilmesinin kâr sağlamayacağını, Türkiye'den üs ve geçiş izni elde etmenin daha mantıklı bir talep olacağını söylemiştir (Esmer ve Sander, 1996, s.173). Görüşmeler sırasında Eden ile Molotov, Türkiye ile ilgili fikirlerde aynı çizgiyi izlemiş, bunun sonucunda iki taraf arasında bir protokol imzalanmış ve Türkiye'nin 1943 sonlarında savaşa girmesi gerektiğine karar verilmiştir (Deringil, 2014, s.214).

5 Kasım 1943'te Moskova Konferansı'ndaki kararlar hakkında Türkiye'yi bilgilendirmek amacıyla Kahire'de iki dışişleri bakanı Eden ile Numan Menemencioğlu bir araya gelmiş, görüşmeler iki başlık altında şekillenmiştir. Bunlar; Moskova Konferansı ve Türk-Rus ilişkileri ile İngilizlerin Türkiye'den talepleri olmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973, s.151). Görüşmelerde Eden, Türkiye'den Müttefik hava kuvvetleri için üs talep etmiş, Menemencioğlu bu talebi Türkiye'yi savaşa sokmakla eşdeğer tutarak reddetmiştir. Eden'in ısrarları bir netice vermemiş, Eden Churchill'e gönderdiği raporda; "hiç kimse ikna olmak istemeyen bir Türk kadar sağır olamaz" demiştir (Deringil, 2014, s.218; Weisband, 2002, s.170). Görüşmenin sonlarında Türk hükümetinin ilerleyen günlerde İngiltere'ye taleplerle ilgili bir cevap vermesi kararlaştırılmıştı, Türkiye 17 Kasım'da bu cevabı vermiştir. Buna göre Türkiye savaşa girmeyi kabul etmiş ancak bunun için asgarî ihtiyaçların karşılanmasını şart koşmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1973, s.160). 17 Kasım'daki bu cevap Türk dış politikası için dönüm noktası olmuştur zira strateji değişmiştir. Türkiye "savaş dışı kalma" politikasından vazgeçmekle beraber savaşa girmemeye kararlıdır, buradaki amaç bir adım geri atar gibi görünerek yeni savunma hattı oluşturmaktır. Türkiye'nin yeni stratejisi; savaşa girmek için yeterli malzemenin sağlanmadığını öne sürmek olacaktır.

28 Kasım-1 Aralık 1943 tarihlerinde Tahran'da yeni bir konferans düzenlenmiş, buna Stalin, Roosevelt ve Churchill iştirak etmiştir. Bu konferansta da Churchill, Türkiye'yi savaşa dâhil etme konusundaki ısrarlarını sürdürmüş ancak Ruslar, dışişleri bakanları düzeyinde toplanan Moskova Konferansı'ndaki Türkiye'yle ilgili ısrarlarından vazgeçmiştir. Churchill konferans boyunca Rusları eski fikirlerine döndürmek için çabalamış, hatta bu amaçla Stalin'e, Boğazlar konusunun dahi tartışmaya açılabileceğini söylemiştir. (Deringil, 2014, s.221-224). Roosevelt ise Overlord Operasyonu'na odaklanmış ve Türkiye'nin savaşa dâhil olmasının Müttefiklerin üzerine yeni yükler bindireceğini düşünmüştür. Stalin de Roosevelt gibi Overlord Operasyonu'nu ön planda tutmuş ve sık sık bu konuyu gündeme getirmiştir (Berojkov, 1970, s.67; Weisband, 2002, s.186). Buna rağmen Churchill, Stalin'i ve

Roosevelt'i Türkiye'yi savaşa dahil etme hususunda yeni teşebbüslerde bulunmaya ikna etmeyi başarmıştır.

Tahran Konferansı'nda alınan bu karar neticesinde Roosevelt ve Churchill, İnönü'yü Kahire'ye davet etmiştir. İnönü, Tahran Konferansı sırasında veya önceden alınmış kararlar üzerinde kendisine baskı yapılacağı takdirde daveti kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Roosevelt ve Churchill'in böyle bir şey olmayacağına dair garanti vermesi üzerine taraflar 4-6 Aralık 1943'te görüşmüşlerdir. Türkiye üzerindeki İngiliz baskısının zirve yaptığı bu görüşmelerde Churchill, 15 Şubat 1944'te Müttefik hava kuvvetlerinin Türkiye'ye geleceğini aksi takdirde Türkiye'den vazgeçileceğini söylemiştir (Esmer & Sander, 1996, s.176-177). İnönü, Churchill'in bu tehdidine Türkiye'nin halihazırda savaşa katılmayı kabul ettiğini ancak Müttefiklerin beklenen yardımın ancak %10'unu gerçekleştirdiğini söylemiş, Menemencioğlu ise bu oranın sadece %4 olduğunu eklemiştir. İnönü'nün vaat edilen yardımların gerçekleştirilmesi halinde Türkiye'nin derhal savaşa katılacağını söylemesi Churchill'i memnun etmiş, konferans olumlu bir hava içerisinde sonlanmıştır (Koçak, 2017, s.190; Uçarol, 1995, s.646).

Kahire'deki görüşmelerde bir Türk-İngiliz iş birliği öngörülmüş, bu doğrultuda Ocak 1944'te İngiliz Hava Mareşali Linnell başkanlığında bir askerî heyet Türkiye'ye gelmiştir. Heyetler arasında yapılan görüşmelerde iki tarafın amaçları çok farklı olmuş, bu durumda İngiliz heyeti 3 Şubat'ta Türk yetkililere haber vermeksizin Ankara'yı terk etmiştir. Yeni gelişmeyle ilgili olarak iki taraf birbirini suçlamış, Türkiye İngiltere'yi vaat ettiği yardımları yapmamakla suçlarken, İngilizler Türkiye'nin taleplerinin fazlalığından şikayet etmiştir. Türkiye'nin buradaki amacı, savaşın önemini yitirmesini beklemek ve o zamana dek oyalanmaktır. Bunun üzerine İngiltere 2 Mart'ta, ABD 1 Nisan'da Türkiye'ye yaptıkları yardımları kesmiştir. (Esmer & Sander, 1996, s.178-179).

Haziran 1944'te Türkiye ile Müttefik ilişkilerinin gerilmesine neden olacak başka bir olay meydana gelmiştir. Boğazlardan geçmek isteyen Alman gemilerine Türkiye izin vermiş, Müttefikler bu iznin verilmesine itiraz etmiştir. Bu itirazlardan sonra Menemencioğlu, Alman Büyükelçisi von Papen'den bireysel teminat aldıktan sonra gemilerin geçişine yeniden izin verilmiştir. Müttefik baskıları ve itirazları sonucunda gemide arama yapılmasına karar verilmiş, yapılan arama sonucunda gemide bir miktar savaş teçhizatı bulunmuştur. İngilizlerin, Alman yanlısı olarak gördükleri Menemencioğlu hakkındaki görüşleri yeniden alevlenmiş, bunun sonucunda Menemencioğlu istifa etmek zorunda kalmıştır (Deringil, 2014, s.245-246; Weisband, 2002, s.250-252). Müttefiklerin baskıları karşısında Başbakan Saraçoğlu, 2 Ağustos 1944'te TBMM'de bir konuşma yapmış, Almanlarla ilişkileri kesmenin ittifak için gerekli olduğunu, bu hareket neticesinde doğacak olan iktisadî zararın İngilizler tarafından karşılanacağını söylemiştir. Bu konuşmadan sonra mecliste oylama yapılmış ve oylama sonucunda Türk-Alman ilişkileri kesilmiştir (TBMM, 1944). Bunu ileriki süreçte Türkiye'nin Almanya'ya savaş açması izleyecektir.

2.4. Türkiye'de Savaş Ekonomisi

Türkiye savaşa fiili olarak katılmamış olsa da gerek coğrafi konumu gerek dünyada işlerlik kazanan savaş ekonomisinden dolayı savaşın etkilerini azami ölçüde hissetmiştir. Bu süreçte savaş dolayısıyla ülkeler ürün ithalatını durdurmuş ya da azaltmış, Türkiye savaşa katılan ülkelere ürün ithal edememiş, ihtiyaç duyulan kimi ürün üretilmeye çalışılmış ancak bazılarının üretimi mümkün olmamıştır. Ekonomideki sıkıntıların başlıca sebepleri arasında ithalat yapılamaması, seferberlik sebebiyle erkeklerin silah altına alınması buna bağlı olarak da üretimin azalması ve Milli Savunma Bakanlığı'na büyük bütçeler ayrılması yer almıştır. Örneğin erkeklerin silah altına alınması nedeniyle buğday üretiminde %50'ye varan düşüşler yaşanmıştır (Boratav, 2011, s.89).

Üretimin düşmesi ve ithalatın yapılamaması arz-talep dengesini bozmuş, bunu fırsat bilen tüccarlar ürün stoklamıştır. Bunun neticesinde karaborsa, vurgunculuk ve enflasyon tavan yapmış, bazı ürünler parayla dahi alınamaz hale gelmiştir. Küçük ve orta boyutlu üreticiler, işçiler, köylüler ve memurlar enflasyondan büyük zarar görmüş, I. Dünya Savaşı'nda da olduğu gibi bu savaşta da "savaş zenginleri" ortaya çıkmıştır. Bu durumun önüne geçmek için hükümetler iki yol düşünmüştür, Refik Saydam hükümeti (1939-1942) sıkı devlet denetimi gerçekleştirirken, Şükrü Saraçoğlu hükümeti (1942-1946)

denetimleri zayıflatarak üretimi teşvik etme politikası izlemiştir (Çavdar, 2003, s.310-312). Saydam hükümeti sıkı devlet denetimi amacıyla 15 Ocak 1940'ta meclise bir kanun önerisi sunmuş, bu öneri 18 Ocak'ta "Milli Korunma Kanunu" adıyla yasalaşmıştır. Kanunla hükümete dış ve iç ticareti denetlemesi için geniş yetkiler verilmiştir, bu denetleme için de Fiyat Murakabe Komisyonu, İaşe Müsteşarlığı, Petrol Ofisi, Ticaret Ofisi, Köy Dağıtma Birlikleri ve Halk Dağıtma Birlikleri gibi kurumlar teşkilatlandırılmıştır (Aydın, 2019, s.414-418).

Milli Korunma Kanunu stokçuluğu, vurgunculuğu ve karaborsayı önleyememiş, istenilen sonucu vermemiştir. Kanun Saraçoğlu döneminde de yürürlükte kalmış ancak Saraçoğlu'nun sıkı denetimi zayıflatması sonucunda savaş zenginleri ortaya çıkmıştır. Saraçoğlu bu savaş zenginlerinin sağladığı haksız kazancı vergilendirme yoluna gitmiştir. Bu amaçla 1942'de ticaret burjuvazisini hedef alan Varlık Vergisi Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla, bir kereye mahsus olağanüstü bir vergi toplanmış, vergiyi ödemeyenler çalıştırılmak üzere kamplara gönderilmiştir. Kanunda vergi mükellefleriyle ilgili bir ayırım yapılmamasına rağmen, toplanan verginin yarısından çoğu azınlıklar tarafından ödenmiş, bu sebeple de vergi eleştirilerin hedefi olmuştur. 1944 yılında ise büyük toprak sahiplerini hedef alan Toprak Mahsulleri Vergisi çıkarılmış, gayrisafi üretimin %10'unun alınması sebebiyle Aşar Vergisi'ni andıran bu vergi, küçük üreticiye büyük bir yük olmuştur (Boratav, 2011, s.92-94).

3. II. Dünya Savaşı Sonrasında Türk-Sovyet İlişkileri

Savaş boyunca Türk-Sovyet ilişkileri inişli çıkışlı bir görünüm sergilemiştir zira bu yıllarda iki taraf da birbirlerine karşı politikalarını savaşın gidişatına göre belirlemiştir. Özellikle Türkiye, fiili olarak katılmak istemediği bu savaşta, iç politikalarını da savaşın gidişatına göre şekillendirmiş, savaşın üstün tarafını memnun edecek adımlar atarak üstün tarafla ilişkilerini iyileştirmeye çalışmıştır. Bu duruma örnek teşkil edecek olaylardan biri Alman Büyükelçi von Papen'e 24 Şubat 1942'de suikast teşebbüsünde bulunulması olmuştur. Savaşta Alman üstünlüğünün sürdüğü bu dönemde, suikastçılardan olan iki Sovyet vatandaşıdan biri Sovyetlerin İstanbul Başkonsolosluğu'na sığınmış, Türk-Rus ilişkilerinin bozulması göze alınarak konsolosluk binası kuşatılmış ve şahıs gözaltına alınmıştır (Koçak, 2015, s.619). Tutuklanan şahıslar 16 yıl 8 ay hapis cezasına çarptırılmış ancak 2 Ağustos 1944'te Türk-Alman ilişkilerinin kesilmesinden sonra 9 Ağustos'ta serbest bırakılmışlardır. (Oran, 2009, s.449).

1944 yılında ise Almanların savaşı kaybedeceği görülmüş ve Türkiye, Sovyetlerle ilişkilerini yumuşatmaya çalışmıştır. Savaşta Sovyet üstünlüğünün görüldüğü bu dönemde, Sovyetlerin uzun bir süredir rahatsız oldukları Türkçü-Turancılar hakkında harekete geçilmiştir. Sabahattin Ali-Nihal Atsız arasında başlayan hakaret davası, 9 Mayıs 1944'te Atsız'ın 4 ay hapse mahkûm edilmesi ile sonuçlanmış, bu dava daha sonra anayasal devlet düzenine karşı çıkmak, gizli cemiyet kurmak ve bu yolla hükümet darbesi planlamak gibi suçlamalarla İrkçılık-Turancılık Davası'na dönüşmüştür (Goloğlu, 2012, s.265). 18 Mayıs'ta hükümet tarafından; Hüseyin Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan, Zeki Velidi Togan ve Hasan Ferit Cansever gibi önde gelen Türkçü isimlerin tutuklandığı yönünde bir duyuru yayımlanmıştır. Duyurunun ardından Almanların üstün olduğu dönemde Türkçü-Turancılarla ilgili olumlu haberler yapan basın bu isimlere ve fikirlere karşı taarruza geçmiştir. Ardından 19 Mayıs dolayısıyla yaptığı konuşmasında İnönü ırkçılığa karşı olduğunu ve bu yeni bozgunculara karşı da önlemler alınacağını söylemiştir. 23 kişinin yargılandığı dava 7 Eylül 1944'te başlamış ve 29 Mart 1945'te birkaç kişi dışında sanıkların tamamının 10 yıla kadar hapisle cezalandırılmasıyla sonuçlanmıştır. (Goloğlu, 2012, s.266-271). Askerî Yargıtay, verilen cezaları 23 Ekim'de bozmuş, sanıklar serbest bırakılmıştır, bu karardan kısa bir süre önce Rusların toprak talebinde bulunmalarının bu kararda etkili olduğu anlaşılmaktadır. Truman Doktrini'nin ilanından hemen sonra ise sanıklar Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından 31 Mart'ta aklanmıştır (Oran, 2009, s.397).

Ruslar da Türkiye ile benzer bir politika izlemiş, savaşın gidişatına göre birbirine oldukça zıt tutumlar sergilemiştir. Almanlarla pakt imzaladıktan sonra Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa'yı tehdit olarak görmüş, Türkiye'nin imzaladığı Üçlü İttifak Antlaşması'na karşı çıkmıştır. Almanların, Fransa'ya saldırmasından sonra Türkiye'nin savaşa dahil olma ihtimali doğunca Ruslar Türkiye'yi tehdit etmiştir.

Türkiye de zaten savaşa dahil olmamak için ittifak antlaşmasındaki “Sovyet çekincesi” protokolünü öne sürmüştür. Almanların Balkanlardaki faaliyetlerini arttırması sonrasında Rus-Alman ilişkileri bozulmaya başlamış ve Ruslar, 1941’den itibaren Türkiye ile ilişkilerini yumuşatmak istemiş, bu amaçla 25 Mart 1941’de taraflar ortak bir bildiri yayımlamıştır (Armaoğlu, 2012, s.497-500). Görüldüğü üzere Ruslar, Alman tehdidiyle karşılaştıktan sonra Türkiye’nin çıkacak savaşta tarafsız kalmasını sağlamaya çalışmıştır. Bununla beraber Stalingrad Muharebelerini kazanan Ruslar, 1943’ten itibaren Türkiye’ye karşı olan tutumlarını sertleştirmişlerdir. Bütün Müttefik konferanslarında gündeme gelen Türkiye’nin savaşa dahil edilmesi meselesi, özellikle Ekim 1943’te Moskova Konferansı’nda en şiddetli seviyeye ulaşmıştır. Bu görüşmede Molotov, savaşa dahil olması için Türkiye’ye emir verilmesi gerektiğini söylemiştir (Armaoğlu, 2012, s.502-504).

Müttefikler, Türkiye’yi savaşa dahil edememekle birlikte 1945 yılı başlarında kazanacaklarını görmüşler ve izlenecek yol hakkında kararlar vermek üzere 4-11 Şubat 1945 tarihlerinde Yalta Konferansı’nı düzenlemişlerdir (Jacobsen, 1989, s.87). Sovyetler Birliği, savaş süresince devamlı olarak Boğazlar meselesini gündeme getirmiş ve Montrö Sözleşmesi’nin kendilerini sınırladığını söylemişti, Stalin bu konuyu Yalta Konferansı’nda da dile getirmiştir. Konferans sonucunda Birleşmiş Milletlerle ilgili kararlar alınmış, Ruslar savaşa bir türlü dâhil olmayan Türkiye’nin bu yeni oluşuma kabul edilmemesini istemiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde 1 Mart 1945’e kadar Almanlara savaş açacak her devletin kabul edilebilmesi kararlaştırılmıştır. Bu gelişmeler üzerine Türkiye 23 Şubat 1945’te Almanya’ya savaş ilan etmiştir (Armaoğlu, 2012, s.489).

Konferans sonrasında Ruslardan Türkiye’ye yönelik ilk adım gelmiş, 19 Mart 1945’te Türk Büyükelçi Selim Sarper’e 1925 tarihli Türk-Rus dostluk antlaşmasının feshedildiği bildirilmiştir (Köse, 2015, s.250-251). 4 Nisan’da Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Rus Büyükelçi Vinogradov’a Montrö Sözleşmesi’nin gözden geçirilebileceğini söylemiş, bu hususta Rus taleplerini sormuştur. Ruslardan yanıt alınamaması üzerine Sarper 7 Haziran’da tekrar Molotov ile görüşmüş, bu görüşmede yeni Rus talepleriyle karşılaşmıştır (Tekeli ve İlkin, 2013, s.385). Ruslar; 1921 yılında imzalanan Moskova Antlaşması sınırlarının yenilenmesini ve bu doğrultuda Kars ve Ardahan’ın kendilerine bırakılmasını, Boğazların güvenliği için kendilerine üs verilmesini ve Montrö Sözleşmesi’nin taraflar arasında değiştirilmesini talep etmiş, bu talepler Türkiye tarafından derhal reddedilmiştir (Hasanlı, 2011, s.140).

17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihlerinde Müttefikler, Almanya’nın teslim olmasından doğan yeni meseleleri görüşmek üzere Potsdam Konferansı’nı toplamıştır. Konferansta ABD’yi vefat eden Roosevelt’in yerine yeni Başkan Harry Truman, İngiltere’yi ise Temmuz ayının sonlarından itibaren seçimleri kaybeden Churchill’in yerine yeni Başbakan Clement Attlee temsil etmiştir (Jacobsen, 1989, s.87). Ruslar bu konferansta da Boğazlar meselesini açmış, Truman Ruslara tam olarak destek vermemekle birlikte Boğazların uluslararası bir statü kazanması gerektiğini söylemiştir. İngilizler ise geleneksel politikalarına dönerek Rusların taleplerine temkinli yaklaşmış ve Montrö Sözleşmesi’nde değişiklik yapılacaksa bile bunun Türkiye’yi ürkütmeden yapılmasını savunmuştur. Yapılan görüşmeler neticesinde ABD, İngiltere ve Sovyetlerin, Boğazlar ile ilgili görüşlerini ilerleyen süreçte Türkiye’ye bildirmeleri kabul edilmiştir (Deringil, 2014, s.262). 2 Eylül 1945’te Japonların teslim olmasıyla II. Dünya Savaşı resmen sona ermiş ve sıra savaş sonrası düzenin tesisine gelmiştir. Bu sırada Mart ayında Türkiye ile arasını iyiden iyiye açmış olan Ruslar, yoğun bir Türk aleyhtarı propagandaya girişmiş, Rus basını da buna paralel olarak hareket etmiştir. Ayrıca Ruslar hem Kafkaslarda hem de Balkanlarda yığınak yapmaya başlamıştır (Deringil, 2014, s.263).

Potsdam Konferansı’nda alınan karar sebebiyle ABD 2 Kasım 1945’te, İngiltere ise 21 Kasım 1945’te Türkiye’ye Boğazlarla ilgili görüşlerini bildiren birbirine benzer notalar göndermişlerdir. Bu notalarda; Boğazların savaşta ve barışta bütün ülkelerin ticaret gemilerine her zaman açık olması, Karadeniz’e kıyısı olan devletlerin savaş gemilerine her zaman açık olması, Karadeniz’e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine belli tonajın altındaki ve Birleşmiş Milletlerin görevlendirdiği gemiler muaf olmak üzere kapalı olması ve Japonya’nın Montrö Sözleşmesi’nin dışında bırakılması gibi görüşler yer almıştır (Gönlübol ve Ülman, 1996, s.198). 7 Ağustos 1946’da ise Rus görüşlerini bildiren nota gönderilmiştir. Buna göre; Türkiye savaşta yetkilerini kötüye kullanarak Mihver devletlerin savaş gemilerine geçiş izni

vermişti, bunun da etkisiyle Boğazların savaşta ve barışta bütün ülkelerin ticaret gemilerine her zaman açık olması, Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin savaş gemilerine her zaman açık olması, Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine her zaman kapalı olması, yeni Boğazlar Sözleşmesi'nin sadece Karadeniz'e kıyısı olan devletler arasında yapılması ve Boğazların güvenliğini Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin beraber sağlaması şeklindeki talepler bildirilmiştir (Armaoğlu, 2012, s.521).

Rusların bu notasına ABD 19 Ağustos'ta, İngilizler ise 21 Ağustos'ta cevap vermiş, yeni Boğazlar Sözleşmesi'nin sadece Karadeniz'e kıyısı olan devletler arasında yapılması ve Boğazların güvenliğini Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin beraber sağlaması taleplerinin kabul edilmeyeceği bildirilmiştir (Kulkıra, 2015, s.108). Türkiye ise Rus notasına 22 Ağustos'ta cevap vermiş, Türkiye'nin yetkilerini kötüye kullandığı iddiasını delilleriyle reddetmiştir. Ayrıca ABD ile İngiltere'nin de reddetmiş olduğu iki madde Türkiye'nin egemenlik haklarına ve asayişine aykırı olduğu söylenerek kabul edilmemiştir. Türkiye'nin cevabî notasına Ruslar 24 Eylül'de aynı taleplerini yineleyen bir nota daha göndermiş, İngiltere ve ABD, 9 Ekim'de gönderdikleri birer notayla, Potsdam'da alınan karar gereğince görüşlerin birer notayla bildirileceğini, notalar üzerinden tartışmaya girilemeyeceğini söylemiş, Boğazların asayişine ilgili tek sorumlunun Türkiye olması gerektiği görüşlerini yinelemişlerdir. Türkiye de 18 Ekim'de 24 Eylül'deki notaya yeni bir cevabî notayla önceki notasında yer alan gerekçeleri yinelemiştir (Armaoğlu, 2012, s.522). Böylece Türk-Rus ilişkileri bir çıkmaza sürüklenmiştir.

4. 1945-1950 Yılları Arasında Türkiye'de Anti-Komünizmin Yükselişi

Milli Mücadele döneminden beri Rus yardımları nedeniyle Türk-Rus ilişkileri olumlu seyretmiş ancak buna rağmen Türkiye, komünizmle arasına bir mesafe koymuştur. 1939 yılından itibaren Sovyetlerin yayılmacı politikalarını gören Türkiye, birtakım önlemler almış ve bir denge unsuru olarak İngiltere ile Fransa'yı görmüştür. II. Dünya Savaşı sırasında Türk-Rus ilişkileri inişli çıkışlı bir grafik sergilerken de Türk milleti anti-komünizm ile arasındaki mesafeyi korumuştur. Savaş sırasındaki ve özellikle sonrasındaki Rus taleplerinden sonra ise Rus aleyhtarlığı ve buna bağlı olarak anti-komünizm büyük bir yükseliş göstermiştir. Anti-komünist söylemler gerek TBMM'de gerek basında sıklıkla yer almış, iktidar-muhalefet çekişmelerinde "komünist" suçlamaları yapılmış, hükümetler de çeşitli anti-komünist politikalar yürütmüştür. Rus taleplerinin ardından Türk-Rus ilişkileri ilerleyen süreçte de olumsuz yönde ilerlemiştir. Türkiye en büyük tehdit olarak Sovyetleri görmüş ve çareyi iki kutuplu dünyanın anti-komünist kanadı ve bu kanadın lideri ABD ile yakınlaşmakta bulmuştur.

4.1. Türkiye-ABD Yakınlaşması

Savaş bittikten sonra ABD, Türkiye ve Boğazlar meselesi başta olmak üzere birçok meseleye ilgisiz kalmış ancak bu ilgisizlik kısa sürmüştür. ABD, Rusların yayılmacı politikalarını görmüş ve buna karşılık tedbirler almak durumunda kalmıştır. Rusların Çekoslovakya başta olmak üzere Avrupa'daki faaliyetleri, Türkiye ile olan Boğazlar meselesindeki ısrarcı ve sert tutumu, boşaltılmasına karar verilen İran'dan askerlerini çekmemesi ABD'yi etkileyen gelişmeler olmuştur.

5 Nisan 1946'da Ordu Günü'nde yaptığı konuşmasında Başkan Truman, Yakın ve Ortadoğu'daki kaynakların çokluğundan bahsetmiş ancak bu bölgedeki ülkelerin kendilerini koruyamayacaklarını sözlerine eklemiştir. Buradaki ülkelerin egemenliklerinin Birleşmiş Milletler vasıtasıyla korunması gerektiğini ve ABD'nin güçlü bir ülke olarak dünyadaki gelişmeler karşısında üzerine düşen vazifelerini yerine getireceğini söylemiştir (Gönlübol ve Ülman, 1996, s.202). Truman'ın konuşmasından ABD'nin dış politikasının değişeceği ve Monroe Doktrini'ne geri dönülmeyeceği anlaşılmıştır. Aynı zamanda Truman'ın bölgedeki ülkelerin egemenliklerine karşı tehlike olarak gördüğü ülkenin Sovyetler Birliği olduğu açıktır, bu ülkelerin egemenliklerinin Birleşmiş Milletler vasıtasıyla korunacağı düşüncesinin ise mesnetsiz bir ideal olduğu ilerleyen süreçte görülecektir.

Türk-Rus ilişkilerinin Boğazlar sebebiyle gerginliğinin had safhada olduğu bir dönemde yeni bir gelişme Türkiye'yi bir nebze olsun rahatlatmıştır. ABD, Türkiye'nin yanında olduğunu göstermek ve Ruslara gözdağı vermek amacıyla ABD'de hayatını kaybeden Türk Büyükelçi Münir Ertegün'ün cenazesini meşhur Missouri zırhlısı ile Türkiye'ye göndermiş, Missouri 6 Nisan'da, Başkan Truman'ın

konuşmasından bir gün sonra İstanbul'a ulaşmıştır. (Kulkıra, 2015, s.112). Bu gelişme Türk tarafında sevinçle karşılanmış, ABD'nin 9 Ekim'de Boğazlarla ilgili Ruslara verdiği notayla artan güven, bu gelişme neticesinde daha da pekişmiştir.

1945-46 dönemi ABD'nin Ruslara karşı olan güvensizliğinin arttığı yıllar olurken 1947 ise ABD'nin artık fiilen harekete geçtiği yıl olmuştur. 24 Şubat 1947'de ABD'ye gönderilen bir İngiliz notası, Yunanistan ve Türkiye'ye ekonomik koşullar nedeniyle artık yardım yapılamayacağını söylemiş, iki ülkedeki Rus tehdidine karşı ABD'nin bu yardımı devralması önerilmiştir. ABD, taraflarından biri komünistler olan Yunan İç Savaşı dolayısıyla bu ülkeye yardıma sıcak bakmış ancak Türkiye konusunda şüpheye düşmüştür. İngilizler ise Türkiye'nin konumunun önemli olduğu hususunda her fırsatta ABD'li yetkilileri uyarmış, ABD Savunma Bakanlığı da İngiltere'yle paralel görüşler bildirmiş ve bu çabalar neticesinde Türkiye'nin de yardım kapsamına alınması kararlaştırılmıştır (Aydınlı, 2021, s.118-120). Başkan Truman, 12 Mart 1947'de bu doğrultuda tarihe "Truman Doktrini" olarak geçen bir bildiriye senatoda okumuştur. Bildiride; Türkiye ve Yunanistan'ın içinde bulunduğu vaziyet ve Rus amaçları detaylıca anlatılmış, Rusların yayılmacı politikalarının engellenmesi maksadıyla; Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık yardım yapma, iki devlete sivil ve askeri personel gönderme ve bu iki devletin personellerini ABD'de yetiştirme yetkisi istenmiştir. Senatoda Türkiye'ye yardım yapılmaması doğrultusunda fikirler öne sürülse de "Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Kanunu" kabul edilmiş ve 22 Mayıs'ta Başkan Truman tarafından onaylanmıştır. Bu amaçla Türkiye ile ABD arasında 12 Temmuz 1947'de bir antlaşma imzalanmıştır (Gönlübol ve Ülman, 1996, s.214-215). Bununla birlikte 7 Haziran 1947'de General Marshall, Harvard Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmasında Avrupa ülkelerinin savaş dolayısıyla ekonomik bir buhran içinde olduğunu ve buhran sebebiyle bu ülkelere yardım yapılabileceğini beyan etmiştir. Bunun üzerine 16 ülkenin katıldığı bir ekonomi konferansı toplanmıştır. Türkiye'nin de katıldığı bu konferansta ABD, yardımın muhatabının savaşın yıkımıyla boğuşan Avrupa devletleri olduğunu söylemiş, Türkiye'de böyle bir yıkım olmadığı gerekçesini ileri sürerek Türkiye'yi anlaşmaya dahil etmek istememiştir. İlerleyen süreçte Türk hükümeti kamuoyu baskılarının da etkisiyle ABD'yle birebir iletişime geçmiş ve kendisini "Marshall Planı" olarak adlandırılan ekonomik yardım planına dahil etmeyi başarmıştır. 4 Temmuz 1948'de taraflar arasında yardım antlaşması imzalanmıştır (Gönlübol ve Ülman, 1996, s.220-222).

Rus yayılmacılığına karşı ABD'nin aldığı önlemler yetersiz kalmıştır. Rusların Şubat 1948'de Çekoslovakya'da bir darbeye müdahil olmaları üzerine Batı Avrupa ülkeleri yeni önlemler almaya karar vermiş, bu doğrultuda 17 Mart 1948'de İngiltere, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve Belçika tarafından Brüksel Antlaşması imzalanmıştır. Bununla birlikte İngiltere hariç diğer devletlerin Alman işgaline uğramış olmaları ve İngiltere'nin ekonomik sorunlarla karşı karşıya olması antlaşmadan istenilen verimin alınmasına engel olmuştur. Batı Avrupa devletlerinin durumu ABD'yi bölgede aktif bir politika izlemeye yöneltmiş, ABD'li senatör Vandenberg'in önerisiyle ABD Başkanına, ABD'nin güvenliğini ilgilendiren meselelerde antlaşmalara dahil olma yetkisi gündeme getirilmiştir. Öneri 11 Haziran 1948'de senato tarafından kabul edilmiştir (Efe, 2019, s.607-608). Verilen yetkiden sonra ABD, bölgede daha etkin bir politika izlemiş ve Rus yayılmacılığına karşı 4 Nisan 1949'da NATO'yu kurmuştur, buna göre NATO üyesi ülkelere birine yapılan saldırı, bütün ülkelere yapılmış sayılacaktır (Armaoğlu, 2012, s.546). Türkiye ise NATO'nun kurulmasından önce 1948 yılında ABD'ye ittifak teklifinde bulunmuş ancak bu teklif kabul edilmemiştir. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, NATO'ya dahil olabilmek amacıyla Avrupa başkentlerini ziyaret etmiş ve çeşitli temaslarda bulunmuştur. Artan Rus tehdidi karşısında ABD, 13 Mart 1949'da olası bir Rus saldırısına karşı Türkiye'yi destekleyeceğini ilan etmiştir (Efe, 2019, s.608). Bu süreçte Türkiye NATO'ya kabul edilmek amacıyla ABD ile birçok gayriresmî görüşmelerde bulunmuştur. Türkiye ilk resmî başvurusunu ise 11 Mayıs 1950'de yapmış, başvuru İtalya hariç bütün devletler tarafından reddedilmiştir (Oran, 2009, s.496). Türkiye'nin daha sonraki başvurusu da reddedilecek ancak Kore Savaşı'na asker gönderildikten sonra Demokrat Parti döneminde, 1952 yılında NATO'ya girilebilecektir.

4.2. İç Siyasette Anti-Komünizmin Yükselişi

1945'te savaşın sona ermesinden sonra Türkiye, Rus tehdidine maruz kalmış ve çareyi ABD liderliğindeki Batı'ya yakınlaşmakta bulmuştur. Savaşı asker liderlere sahip otoriter rejimler kaybetmiş, demokrasinin temsilciliğini yapan ABD ve İngiltere kazanmıştır. Türkiye bu devletlerle ilişkilerini geliştirmek ve yeni dünya düzenine ayak uydurmak amacıyla demokratikleşme yoluna girmiş, bunun ilk adımı çok partili siyasal hayata geçiş olmuştur. Temmuz 1945'te Nuri Demirağ tarafından Milli Kalkınma Partisi kurulmuş, bu parti Türk siyasi tarihinde İnönü döneminde kurulan ilk parti olarak yer almıştır. Bununla beraber parti gerek İnönü gerekse kamuoyu tarafından pek ciddiye alınmamıştır. İnönü'nün 1 Kasım 1945'te meclisi açış konuşmasında "bizim tek eksikimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır" sözleri bu görüşü doğrular niteliktedir (TBMM, 1945). Akabinde 7 Ocak 1946 tarihinde CHP içerisindeki muhaliflerden olan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından Demokrat Parti kurulmuştur (Ahmad, 2010, s.30). İnönü döneminin çok partili ilk seçimi olan 1946 seçimlerinden sonra Atatürk ilke ve inkılaplarının şiddetli savunucularından, tek parti döneminde fazlasıyla otoriter bir siyasi anlayışı benimsemiş ve anti-komünist fikirlere sahip Recep Peker hükümeti kurulmuştur (Tekeli ve İlkin, 2014, s.315).

Peker'den önce görev yapmış olan Saraçoğlu da Türkçü kimliğiyle ve Rus aleyhtarı fikirleriyle bilinmektedir ancak görev yaptığı dönem savaş yıllarına denk gelmiş, Saraçoğlu kendi fikirlerinden önce Türkiye'nin çıkarlarını ön planda tutmuştur. 27 Ağustos 1942 tarihinde yeni görevini tebrik etmek için gelen Alman Büyükelçi von Papen ile görüşmesinde bir Türk olarak Rusya'nın yok olmasını istediğini, bütün Türklerin de böyle düşündüğünü, böyle bir fırsatın bin yılda bir geleceğini söylemiş ancak bir Başbakan olarak ülkesinin menfaatlerini korumak durumunda olduğunu, bu sebeple Alman-Rus savaşında tarafsız kalınacağını belirtmiştir (Armaoğlu, 2012, s.502). Bununla birlikte 5 Ağustos 1942 tarihli meclis konuşmasında; "Arkadaşlar, biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve laakal bir vicdan ve kültür meselesidir" demiştir (TBMM, 1942). Nitekim Atsız-Ali davasının fitili bu konuşma sebebiyle ateşlenmiş, Atsız başbakanın sözlerinden cesaret alarak kendisine iki açık mektup yazmış ve komünist faaliyetleri şikâyet etmiştir. Sabahattin Ali, ikinci mektupta kendisinden "vatan haini" olarak bahsedilmesi üzerine Atsız'a hakaret davası açmıştır.

1946 yılı Türkiye için hem iç hem dış siyasette zor bir yıl olmuştur. İçeride çok partili sisteme geçişin zorluklarıyla mücadele edilirken dışarıda Rus taleplerini savuşturmakla uğraşmıştır. Ruslarla olumsuz ilişkilerin sürmesine ve Recep Peker gibi otoriter ve anti-komünist bir başbakanın göreve gelmesine rağmen 1946'da dokuz tane sol eğilimli parti kurulmuştur. Bu partilerden Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi dışındakiler başarılı olamamıştır, bu iki partinin başarısının temellerinde ise Türkiye Komünist Partisi'nin dağılan kadroları tarafından kurulmuş olmaları yatmaktadır. Bu partilerin kurulmasına izin verilmesinde Batı Bloku'na hem demokratik rejime geçildiğini hem de ülkede bir komünist tehdidi olduğunu gösterme çabası etkili olmuştur (Koca, 2017).

1946 yılından itibaren dikkat çeken gelişmelerden biri de Türkiye'nin sadece Rusları değil, özellikle komşu olunan Rus peyki devletleri de yakından takip etmesi olmuştur. Rusların bu süreçte hem Kafkaslara hem Balkanlara askerî yığınak yapmaları, sınırlardaki gelişmelerin dikkatle izlenmesine sebebiyet vermiştir. Aynı zamanda Türkiye sınırları dışında kalmış olan Bulgaristan'dakiler başta olmak üzere Rus tehdidi altındaki Türkler de yakından izlenmiştir. Türkiye'nin Filibe Konsolosluğu'ndan 29 Mayıs 1946'da Bulgaristan'daki Türkler ile ilgili bir rapor Dışişleri Bakanı Hasan Saka'ya gönderilmiştir. Raporda; iktidarı ele geçiren ve komünizm etkisi altında hareket eden Vatan Cephesi'nin Türklerle muamelesi "gelenin gideni arattığı" şeklinde nitelendirilmiş, yeni idarenin Türkleri "Kemalist" olarak adlandırdığı ve Türklerin büyük baskılara maruz kaldığı bildirilmiştir (Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi [CCA], 1946). Rusların, Türkiye'nin iki sınırına birden yığınak yapması, buraların dikkatle izlenmesine yol açmış, sınırlarda çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır.

Bunlardan biri 27 Ağustos 1946'da Arpaçay kenarında gerçekleşmiştir. İki Türk subayına Rus askerlerince silah doğrultulmuş ve subaylar tehdit edilmiştir. Kars Valiliği olayı ele almış ve Rus Hudut Komiseri'nden suçluların cezalandırılması istenmiştir. Komiserin verdiği cevap; yapılan tahkikat sonucu Rus askerinin silahına baktığı sırada Türk subayların durumu yanlış anladığı yönünde olmuştur. Kars Valiliği bunun üzerine durumu İçişleri Bakanlığı'na ve Genelkurmay Başkanlığı'na bildirmiştir (CCA, 1946). Bu olaydan kısa bir süre sonra Edirne Valiliği, 24 Kasım'da İçişleri Bakanlığı'na bir telgraf göndermiş, Türk sınırına yakın bulunan Orestida (Kumçiftliği) kasabasına Bulgaristan'dan gelen komünist Yunan çetelerinin bir tehdit oluşturduğu, buranın jandarma ve ahalisinin müdafaa için silahlandığı ancak çetelerin buraya hücum etmesi halinde Yunan halkının Türkiye'ye sığınacağı haberinin alındığı, bu sebeple sınırlarda çeşitli tedbirlere başvurulduğu bildirilmiştir (CCA, 1946).

Bu sırada üniversitelerde de solcu öğretim üyelerine karşı harekete geçilmiştir. 15 Aralık 1945'te Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) öğretim üyelerinden Pertev Naili Boratav, Behice Boran, Niyazi ve Mediha Berkes, "Görüşler" adlı derginin yazar kadrosunda bulunmaları sebebiyle bakanlık emrine alınmışlardır. Meselenin Danıştay'a intikal etmesi neticesinde adı geçen öğretim üyeleri 14 Mayıs 1946'da görevlerine iade edilmişlerdir. (CCA, 1946). Aralık 1946'da Ankara Üniversitesi'nin bütçesinin görüşüldüğü meclis oturumunda Kahramanmaraş milletvekili Emin Soysal, DTCF ile ilgili olumsuz şeyler duyulduğunu söylemiş, buradaki bir doçentin lüzumlu şeyler dururken İngiliz İşçi Partisi lideri Laski'nin "Demokrasi ve Sosyalizm" adlı kitabını tercüme ettiğini örnek göstererek yaşanan gelişmelerden rahatsızlığını dile getirmiştir (TBMM, 1946). Yine aynı oturumda Gaziantep milletvekili Cemil Barlas, üniversitelerin özerk olsalar da sol propagandaya ilgisiz kalınmaması gerektiğini, üniversitelerde Marx'ın okutulabileceğini ancak bunun tarafsız ve kanuni olarak yapılabileceğini, "üniversiteye zehirli yılan gibi çöreklenmeye çalışan solcuların başının ezilmesinin" özerk üniversite senatosunun bir vazifesi olduğunu söylemiştir (TBMM, 1946). Adı geçen öğretim üyelerinin göreve dönmelerinden sonra da üniversitedeki karışıklıklar sürmüştür, Mediha Berkes 7 Ocak 1947'de görevinden istifa etmiştir. DTCF öğrencileri tarafından 1 Mart 1947'de Başbakanlığa, İçişleri ve Milli Eğitim Bakanlıklarına; Boratav, Berkes ve Boran'ı hedef alan dilekçeler iletilmiştir. 5 Mart'ta Boratav'ın konferansında taşkınlık çıkarmak isteyen öğrenciler, Boratav'ın salona gelmemesi üzerine ertesi gün 6 Mart'ta aynı salonda toplanmış, rektörlüğe taleplerini iletmış ve çeşitli gösteriler yapmışlardır (Ak, 2015, s.277-279). Üç öğretim üyesi hakkında tahkikat başlatılmış, 27 Aralık'ta ise büyük bir anti-komünist gösteri yapılmıştır (Ulus, 1948, 28 Aralık). 11 Ocak 1948'de ise üç öğretim üyesinin üniversitedeki görevlerine son verilmiş ve bu olay tarihe "1948 DTCF Tasfiyesi" olarak geçmiştir (Oran, 2009, 493). DTCF'deki solcu öğretim üyelerinin tasfiye sürecinin devam ettiği dönemde 1944'teki Irkçılık-Turancılık davası sanıklarının aklanması ve yine 1948 yılının sonunda Zeki Velidi Togan'ın İstanbul Üniversitesi'ne yeniden tayin edilmesi ise üzerinde durulması gereken noktalardır (CCA, 1948).

Rus aleyhtarlığı ve buna bağlı olarak anti-komünizmin üst noktalara ulaştığı bu dönemde Türk siyasi hayatına DP katılmıştı. CHP ile DP arasındaki ilişkiler başta olumlu olmakla beraber ilerleyen süreçte olumsuz ilerlemiş, taraflar arasında birçok gerginlik yaşanmış ve karşılıklı birçok suçlama yapılmıştır. İki taraf arasındaki suçlamalardan biri de dönemin havasına uygun olarak "komünistlik" olmuştur. 7 Ocak 1947 tarihinde toplanan DP'nin Birinci Büyük Kurultayı'nda; antidemokratik yasaların kaldırılması, yeni bir seçim yasası kabul edilmesi, iktidar partisinin çok partili siyasi hayata ayak uydurması ve cumhurbaşkanının parti genel başkanı olmaması hususlarını içeren "Hürriyet Misakı" kabul edilmiş, bu misak CHP'liler tarafından "komünistlik yapmak" şeklinde itham edilmiştir. Misaktaki maddelerin yerine getirilmemesi halinde DP, meclisten çekileceğini söylemiş, Başbakan Recep Peker bu tehdidi "komünist taktiği" olarak nitelendirmiştir (Şahin ve Tunç, 2015, s.57).

29 Ocak 1947'de İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in bir soru önergesine verdiği cevap dönemin önemli gelişmelerinden biri olmuştur. Sökmensüer cevabında; Türkiye'deki komünist faaliyetlerin tarihi hakkında bilgi vermiş ve içinde bulunulan dönemde komünistlerin savaş sonrasındaki demokratik ortamdan faydalandıklarını söylemiştir. "Yurt ve Dünya" ve "Adımlar" adlı dergiler ile "Tan" gazetesinin komünist propaganda amacıyla kullanıldığını söylemiş, solcu kimlikleriyle tanınan

Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel ve Cami Baykurt'un Tevfik Rüştü Aras ve Mareşal Fevzi Çakmak ile mektuplaştıklarını açıklamıştır. Bu sırada DP Genel Başkanı Celal Bayar araya girmiş ve "birçok serserilerin mektuplarını getirmiş okuyorlar" yorumunu yapmıştır. Sökmensüer mektupları okumaya devam etmiş, 1946'da kurulmuş olan ve TKP'nin devamı niteliğinde görülen Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nin kapatılmalarına ve bunun nedenlerine değinilmiştir (TBMM, 1947). Sökmensüer'in bu konuşması hem DTCF'deki öğretim üyelerini şikayet eden dilekçede kendisine yer bulmuş hem de DP ile CHP arasındaki komünistlik suçlamalarını zirveye çıkararak Kenan Öner ile Hasan Ali Yücel arasındaki davanın başlangıcını teşkil etmiştir.

Mareşal Fevzi Çakmak, ertesi gün verdiği demeçte "Millet olgundur. Bu propagandalar makus neticeler verir. En saf köylü dahi bunlara kapılmaz. Millet, benim komünist olmadığımı ve komünistlere alet olmadığımı çok iyi bilir" demiştir (Cumhuriyet, 1947, 31 Ocak). Mareşal'in üstü kapalı şekilde komünistlerle özdeşleştirilmesinin kendisini oldukça sınırlendirdiği, konuyla ilgili demeçlerine uzun süre devam etmesinden anlaşılmaktadır. Mareşal, 31 Ocak'ta vatanseverliği kanıtlanmış kişilerin komünistlikle suçlanmasının komünistlere yardım etmek olup olmadığını sormuş, 1 Şubat'ta bir CHP milletvekili, Mareşal'in Nazım Hikmet'e selam ve af müjdesi verdiğini iddia etmiştir (Cumhuriyet, 1947, 1 Şubat; Cumhuriyet, 1947, 2 Şubat). 5 Şubat'ta Hikmet Bayur, CHP'nin Mareşal'i yıkmak gibi boş bir ümide kapıldığını yazmış, Mareşal ise yine bir demeç vererek Cami Baykurt ve Zekeriya Sertel ile tanışıklığını anlatmış ve kendisi görev başındayken hükümeti eski bir Milli Eğitim Bakanı'nın komünist faaliyetleri desteklediği gerekçesiyle ikaz ettiğini söylemiştir. Ayrıca Komünistliğin Türk milletine aykırı olduğunu, hükümet müsamaha gösterse bile kendilerinin mücadele edeceğini sözlerine eklemiştir (Cumhuriyet, 1947, 6 Şubat; Cumhuriyet, 1947, 7 Şubat). DP Genel Başkanı Bayar ise Sökmensüer'in iddialarının beş sebebi olduğunu söyleyerek partisini savunmuştur. Bayar'a göre bu sebepler şunlardır; DP'yi komünist olarak göstermek, Fevzi Çakmak ile DP'nin arasını açmak, antidemokratik kanunların devamı için komünist tehdidini kullanmak, sıkıyönetimin devamı için komünist tehdidini kullanmak ve DP'nin meclisten çekilmesi halinde bunda komünist etkisi olduğunu ileri sürmek (Cumhuriyet, 1947, 9 Şubat). Mareşal'in komünizmi destekleyen eski bir Milli Eğitim Bakanı'ndan söz etmesi üzerine Hasan Ali Yücel, Mareşal'e defaatle bu kişinin kendisi olup olmadığını sormuş, Mareşal bu soruya cevap vermemiştir. Yücel'in ısrarlarına DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner "Evet, o Maarif Vekili sizsiniz" diyerek cevap vermiş, bunun üzerine Yücel, Öner'e 17 Şubat 1947'de hakaret davası açmış ve tarihe "Yücel-Öner Davası" olarak geçecek olan davalar başlamıştır. Nihal Atsız, Orhan Şaik, Nejdet Sançar gibi isimlerin de tanıklık yaptığı mahkemelerde Kenan Öner beraat etmiş, Yücel ise halkın gözünde hem haksız hem de komünist destekçisi konumuna gelmiştir. Yücel davayı temyize götürmüş ancak Öner'in vefatı üzerine dava düşmüştür. Davalar sonucunda ceza alan tek kişi Yücel'i komünistlikle suçlayan "Yeni Sabah" gazetesinin sahibi Cemaleddin Saraçoğlu olmuş, böylece Yücel de aklanmıştır (Gülmez & Yıldırım, 2021, s.1451). Öner'in ölümünden sonra kamuoyunun davaya ilgisi azalmış, Yücel'in aklanması pek bir anlam ifade etmemiştir. Öner'in hayatta olduğu dava sürecinde ise hem Yücel hem de CHP oldukça yıpranmış, Yücel CHP'den destek alamamıştır. Yücel-Öner davası siyaseti önemli ölçüde etkilemiş, CHP ile DP arasındaki "komünistlik" suçlamalarında üstünlük DP'ye geçmiştir.

4.3. Basında Anti-Komünizmin Yükselişi

Milli Mücadele yıllarında Sovyetler Birliği ile olumlu yönde başlayan ilişkiler, 1939'da Rusların yayılmacı politikalarına geri dönmelerine kadar devam etmiştir. Bununla birlikte Türk milleti Ruslarla ilişkilerin iyi olduğu dönemde de komünizme her zaman mesafeli yaklaşmış, Mustafa Kemal Atatürk de bu doğrultuda politikalarını belirlemiştir. Anti-komünizme gelecek olursak, Türkiye'deki anti-komünist fikirler II. Dünya Savaşı öncesinde siyasi düşünce hayatında kendisine yer bulmuştur. Bundaki en önemli etken 1917 Bolşevik Devrimi'nden itibaren çeşitli yollarla Anadolu'ya iltica etmiş Türkçü-Turancılar olmuştur. Gaspıralı İsmail'in "dilde, fikirde, işte birlik" ilkesi ile Türkleri kültürel ve siyasal bir çatı altında toplama görüşleri büyük bir taraftar kitlesi toplamış, bu ilkeyle hareket eden Türk aydınları Ruslar tarafından ya katledilmiş ya sürülmüştür. Bunlar arasında Türkiye'ye gelen; Zeki Velidi Togan, Mehmet Emin Resulzade, Hüseyinzade Ali, Ağaoğlu Ahmet, Akçuraoğlu Yusuf, Ayaz

İshaki gibi isimlerin fikirleri, Türkiye'deki gençler tarafından oldukça rağbet görmüş, bu fikirler Ziya Gökalp'in fikirleriyle pekişerek Turancı bir kitle yaratmıştır (Er, 2014, s.93). Nihal Atsız, Nejdet Sançar gibi isimlerin ün kazandığı bu görüş, 1930'larda birçok yayın faaliyetinde bulunmuştur. Savaş sonrasında ise bu isimlerin çıkardığı Türkçü-Turancı dergiler Rus ve komünizm aleyhtarlığı konusunda başı çekmiştir.

1939'dan itibaren Türkiye, komünizmin yayılmasını önlemek amacıyla birçok komünist yayının yurda sokulmasını engelleme kararı almıştır. 14 Mart 1939'da Rus Komünist Partisi'nin Moskova'da propaganda amacıyla bastırıldığı broşür ve bununla ilişik altı adet levhanın ülkeye sokulması ve satışı yasaklanmıştır. Yine savaşın başlamasından kısa süre önce 10 Ağustos'ta Moskova'da basılmış olan "La Litterature Internationale" adlı kitap Rus ve komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle yasaklanan bir başka yayın olmuştur. (CCA, 1939; CCA, 1939). Bununla birlikte Rusları kızdırmamak adına, Nihal Atsız'ın "900. Yıl Dönümü" ve Reha Oğuz Türkkan'ın "Solcular ve Kızılar" adlı broşürleri gibi çeşitli Türkçü yayınlar da anti-komünist ve Rus aleyhtarlığı yazılar ihtiva ettiği için yasaklanmıştır (CCA, 1941; CCA, 1943).

Bu yıllarda savaşın tarafları arasında bir denge politikası izlendiğinden basınla ilgili çeşitli önlemler alınmıştır. Savaşın tarafı olan ülkeler ile ilişkileri bozacak ve bunları kızdıracak yayınların yapılmamasına, siyasi veya ticari anlaşmalar yapılmış ülkelerin gücendirilmemesine, Türkiye'yi küçük ve güçsüz gösterecek haberler verilmemesine, vatandaşları endişelendirecek haberlerin yayılmamasına dikkat edilmiş, basın bu hususta sürekli olarak uyarılmıştır. Bu hususta 1941'de Başbakan Refik Saydam tarafından Başbakanlık Müsteşarı uyarılmış, muharip taraflar, özellikle Sovyetler Birliği aleyhinde yapılan neşriyatın engellenmesi istenmiştir (CCA, 1941). Böylece savaşan devletlerin propagandalarının yapılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Karşılıklı propagandalara izin verilmemekle beraber, yayın organlarına dışarıdan haberler verme hususunda da belirli teknik sınırlamalar getirilmiştir. Dış haberlerin büyük manşetlerle verilmemesi, bu haberlerin tek bir satıra yazılması ve 24 puntodan büyük başlık atılmaması, Matbuat Umum Müdürlüğü veya Anadolu Ajansı'nın vereceği haberler haricinde dış haberlerin neşredilmemesi gibi kurallar yayın organlarına bildirilmiştir (Er, 2014, s.134).

Bütün uyarılara rağmen basının zaman zaman kurallara uymadığı görülmüş, bu sebeple gazetelere muhtelif ihtar telgrafları gönderilmiştir. 1940 yılında; Vatan gazetesi dış haberlere 24 puntodan büyük başlık attığı, Marmara gazetesi dış haberleri Anadolu Ajansı'ndan aldığı dair işaret koymadığı, Vakit gazetesi Marmara ve Karadeniz'de fırtına olduğu haberini verdiği, Beyoğlu gazetesi Anadolu Ajansı'ndan aldığı haberleri metnin ruhunu değiştirecek şekilde kısalttığı, Tan gazetesi Muvaffak İhsan'ın karikatürünün eğlenceli, ince ve güzel olmadığı, Tasvir-i Efkar gazetesi Peyami Safa tarafından yazılan "Hitler ve Mussolini" başlıklı ideolojik tahlil yapılan bir makaleye yer verdiği, Haber gazetesi bir yazıda Ruslardan "Step Ayısı" olarak bahsedildiği gerekçesiyle uyarılmıştır (Er, 2014, s.174-177). Hükümetin basını kontrol etmesinin gerekliliği savaş süresince çeşitli vesilelerle görülmüştür. Türk basını, yabancı devletler tarafından sıkı bir şekilde takip edilmiş, zaman zaman bu hususta Türkiye'ye uyarılarda bulunulmuştur. Durumun hassasiyeti Rusların 1944 Ağustos'unda Anadolu Ajansı'yla ilgili şikayetlerini bildirmelerinden de anlaşılmaktadır. Buna göre Anadolu Ajansı; Alman haberlerine geniş çapta yer verirken Rus haberlerini yayımlamadığı ve diğer ülkelerin ajanslarıyla iş birliği yaparken Rusların Tass Ajansı ile aynı iş birliğini yapmadığı yönünde şikayetlere maruz kalmıştır (CCA, 1944).

Hükümetin aldığı bütün tedbirlere rağmen savaş boyunca basında çeşitli eğilimler görülmüştür. Savaş başlamadan hemen önce ve savaş sırasında "Cumhuriyet" gazetesi ve yazarları Yunus Nadi ile Nadir Nadi, Alman yanlısı bir tutum sergilemiş, İstanbul'da çıkan "İstanbul" ve "Beyoğlu" gazeteleri de âdetâ Alman propaganda gazeteleri olmuştur. "Vakit" gazetesi ve yazarı Sadri Ertem, "Yeni Sabah" gazetesi ve yazarı Hüseyin Cahit Yalçın, "Tan" gazetesi ve yazarları Zekeriya ve Sabiha Sertel ise Alman karşıtı ve Müttefik yanlısı bir tutum sergilemiştir. "Ulus" gazetesi ve yazarı Falih Rıfki Atay ise hükümetin sözcülüğünü yaparak, tarafsızlık politikasını desteklemiştir (Er, 2014, s.69-70). Bu durum basında çeşitli kalem kavgalarına da sebep olmuştur.

Hükümet, savaş döneminde basını dengede tutmaya çalışmış ancak 1945-1946 yıllarında ülkede artan anti-komünist temayül basında da görülmüş, hükümet bunun önüne geçememiş ya da geçmek istememiştir. 1945 yılında savaşın Müttefik zaferiyle sonuçlanması, basındaki sol eğilimli yazarlar olarak bilinen bazı isimlerin daha cesur yazılar kaleme almasına neden olmuştur. Bu durum basındaki mücadeleleri derinleştirmiş, bu süreç tarihe "Tan Matbaası Olayı" olarak geçecek olayları doğurmuştur. "Tan" gazetesi ve sahipleri Zekeriya ile Sabiha Sertel, savaş sırasında ve sonrasında sola olan eğilimleriyle ünlenmişlerdir. Sabiha Sertel, 1 Aralık 1945'te "Görüşler" adlı bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Dergide solcu isimlerin yanında kendisini "demokrat" olarak tanımlayan isimlerin de yer alacak olması dikkatleri derginin üzerine çekmiştir. Derginin ilk sayısının -aynı zamanda son sayısı- kapağında Celal Bayar, Tefik Rüştü Aras, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'in dergiye yazı vaat ettikleri yazılmıştır. Dergiye yazı gönderecek diğer isimler ise; Cami Baykurt, Serteller, Pertev Boratav, Behice Boran, Berkesler, Adnan Cemgil, Esat Adil Müstecaplıoğlu, Sabahattin Ali, Aziz Nesin ve Kemal Bilbaşar'dır (Görüşler, 1945, Aralık 1). Görüleceği üzere solcu olarak ünlenmiş isimler ile yaklaşık 1 ay sonra DP'nin kurucuları olacak isimler aynı dergiye yazı göndermeyi vaat etmişlerdir. Nitekim Sökmensür'in 29 Ocak'ta mecliste verdiği izahattan CHP'nin bu durumu DP aleyhinde kullandığı anlaşılmaktadır.

"Görüşler" dergisi ilk sayısının yayımlanmasının ardından kendisini Atatürkçü ve milliyetçi olarak tanımlayan gazetecilerin hedefi haline gelmiştir. Hüseyin Cahit Yalçın, "Tanin" gazetesindeki yazısında kendisini "cumhuriyetçi, radikal, laik" olarak tanımlamış ve komünist propagandası yapan "Görüşler" dergisinin karşısına dikileceğini söylemiştir. Yine aynı gün Tan Matbaası Olayı'nın çıkış sebebi olarak görülen "Kalkın Ey Ehli Vatan!" başlıklı yazısında "Görüşler" gibi yayınlarla mücadele edilmesi gerektiğini ancak bu mücadelenin cebirle değil, söz ve yazı ile olması gerektiğini söylemiş ve bütün milleti bunlarla mücadeleye davet etmiştir (Yalçın, 1945, 3 Aralık). 4 Aralık'ta Yalçın, doğrudan Sabiha Sertel'in "Görüşler" dergisindeki yazısını hedef almış, Sertel'in "sağlam bir sulh için muhafazakarların ve eski nizamın müdafilerinin tasfiye edilmesi gerektiği" sözlerini alıntılayarak "kızıl faşistlerin tasfiye anlayışının imha etmek" olduğunu söylemiştir (Yalçın, 1945, 4 Aralık). Aynı gün Cumhuriyet gazetesi de "Bizim Yoldaşlar Nihayet Maskelerini Attılar" başlığıyla Görüşler dergisine ağır eleştirilerde bulunmuştur (Cumhuriyet, 1945, 4 Aralık). Bu yayınların basında hedef gösterilmesinin ardından 4 Aralık'ta binlerce genç ellerinde Atatürk ve İnönü portreleriyle harekete geçmiş, Tan Matbaası, "La Turqie" ve "Yeni Dünya" gazeteleri, sol yayınlar satan Berrak ve A.B.C. Kitabevleri tahrip edilmiştir (Ulus, 1945, 5 Aralık). Olayı kışkırtmakla suçlanan Tanin ve Cumhuriyet gazeteleri 5 Aralık'ta haberi bütün detaylarıyla vermiş, ilerleyen süreçte gelişmeleri yorum yapmaksızın aktarmıştır. Özellikle olayın kışkırtıcısı olarak görülen Yalçın ise süreç boyunca konuya ilgisiz kalmıştır.

Türkiye üzerinde her fırsatta baskı kurmak isteyen Ruslar bu fırsatı kaçırmamış, Tass Ajansı başta olmak üzere Rus ajansları harekete geçmiştir. Tass ajansı olayları, polisin himayesinde gerçekleştirilen faşist bir gösteri olarak nitelendirmiş, gösterinin planlı olduğunu ve az sayıdaki demokratik gazetelerden birinin hedef alındığını, gösterilerde Sovyetler aleyhine tezahüratta bulunulduğunu söylemiştir (Cumhuriyet, 1945, 7 Aralık). Olayları fırsat bilen Sovyetler, 8 Aralık'ta Türkiye'ye olayın sorumlularıyla ilgili yaptırımda bulunulmadığı ve gösterilerde Sovyetler aleyhine tezahüratta bulunulduğu gerekçesiyle bir nota göndermiştir. Dışişleri Bakanlığı tarafından 11 Aralık'ta verilen cevabî notada gösterilerin hiçbir ülke aleyhinde olmadığı ve olayın Türkiye'nin bir iç meselesi olduğu bildirilmiştir (Cumhuriyet, 1945). Gelişmelerden Sovyetlerin olayı gündemde tutarak Türkiye üzerinde bir baskı oluşturmak istediğini anlaşılmaktadır. Hükümet, bir yandan Sovyetlerle uğraşırken bir yandan solcu gazetecilere karşı harekete geçmiş, 20 Şubat 1946'da Serteller, Baykurt ve Halil Lütfi Dördüncü "TBMM'nin manevi haysiyetini tahkir" suçuyla tutuklanmıştır (Cumhuriyet, 1946, 21 Şubat). Sanıklar, 1 yılı geçmeyen hapis cezalarına çarptırılmış ancak Yargıtay'ın kararı bozması üzerine 14 Mayıs'ta serbest bırakılmışlardır (Cumhuriyet, 1946, 15 Mayıs). Serteller bir süre sonra yurtdışına çıkmış, "Görüşler" dergisi ile "Tan" ve "Yeni Dünya" gazeteleri ise bir daha yayımlanmamıştır.

Hükümetin komünist yayınlara karşı faaliyeti 1945'ten sonra artarak devam etmiştir. "J. Stalin – Kısa Biyografi" adlı kitabın yurda sokulması yasaklanmış, Rus Posta İdaresi durumu ilgili izahat istemiş ve

kitabın neden zararlı olduğuyla ilgili Ruslara izahat verilmiştir (CCA, 1946). 11 Mayıs 1948'de ise CHP Genel Sekreteri Fikret Sılay tarafından Başbakan Hasan Saka'ya komünist propagandası yapan neşriyatın arttığı bilgisi verilmiş, 24 Mayıs'ta Saka, Adalet Bakanı Şinasi Devrin'den komünist neşriyata karşı tedbirlerin arttırılmasını istemiştir (CCA, 1946). Özellikle 1940'ların sonunda hükümetin anti-komünist politikaları zirve yapmış, bundan cesaret alan kimi yazarlar anti-komünizmle ilgili yazdıkları kitapların hükümetçe satın alınarak okullara dağıtılmasını önermeye başlamıştır (CCA, 1949). Yine 1940'ların sonunda, savaş sırasında Rusları kızdırmamak adına yasaklanmış olan yayınların, yasal hale getirilmeye başlandığı görülmüştür. Reha Oğuz Türkkan'ın 1943'te yasaklanıp toplatılmış olan "Solcular ve Kızıklar" adlı broşürünün Temmuz 1948'de yasağı kaldırılmıştır (CCA, 1948).

Basındaki anti-komünist faaliyetlerin örneklendirilmesi ancak Türkçü-Turancı dergilerin de muhtevaları incelenerek tamamlanabilir. Bu dergiler anti-komünist ve Rus aleyhtarı olmakla birlikte ulusal basından ayrılmaktadır zira bu dergilerde, komünist ve Rus tehditleri sadece Türkiye değil, Türkiye sınırları dışında kalmış olan Türkler bağlamında da ele alınmış ve sınırları aşan bir anti-komünist söylem geliştirilmiştir. Ekim 1946-Kasım 1947 arasında çıkarılan "Özleyiş" dergisi bunlardan biridir. Derginin ilk sayısında Arif Nihat Asya, "Boğazlar" adlı bir yazı kaleme almış ve kimseye verilecek "Boğaz" olmadığını söylemiştir (Asya, 1946, s.10). Yine aynı sayıda "İnsan Hakları ve Hürriyet" adlı bir makale kaleme alınmış, bu makalede; Balkan ve Fransız komünistlerin Türkiye'yi Avrupa'dan kovmak ve Kars ile Ardahan'ı parçalamak gayesiyle nutuklar attığı, komünizmin Marx'ın fikirlerinin tersine Rus ideolojisi haline geldiği, Kırım Cumhuriyeti'nin ticari şirketmiş gibi lağvedilip halkının imha ve sürgün edildiği söylenmiş, Kırım'daki olaylar Orta Çağ'ı aşan bir dehşet ve istibdat olarak nitelendirilmiştir. Lenin ve Stalin'in inkılapçılık adı altında Azerbaycan, Türkistan ve Başkurdistan'ı işgal ettiği söylenmiş ve Sovyet inkılapçılığı "zincirli hürriyet" olarak adlandırılmıştır. Rusların şimdi de 60-70 milyon Türklüğün son hür kalesi Türkiye'den taleplerde bulunduğu Türkiye'deki birkaç komünist derginin de bunları övdüğü, bunların sosyalist maskesi altında kızıl komünistler olarak yayınlar yaptıkları ve bu yayınlara iğrenilerek bakılması gerektiği söylenmiştir (Özleyiş, 1946, s.9-20). Derginin 3.sayısında Nejet Sançar'ın "Milliyetçiler Birleşiniz!" adlı makalesi yer almış, Sançar Türklüğü tehdit eden en büyük tehlikenin "kızıl tehlike" olduğunu ve iç düşmanların en başta geleninin "kızıklar" olduğunu söylemiş, bunlarla bir savaş halinde olduğunu ve topyekûn mücadele edilmesi gerektiğini sözlerine eklemiştir (Sançar, 1946, s.13). 4.sayıda Sovyetlerden iltica eden M. Bağrıyanıkoğlu'nun "Bolşevikliğin İçyüzü" makalesinde Sovyetlerdeki yaşam koşulları konusu işlenmiş ve halka komünizmin demokrasi değil istibdat rejimi olduğu anlatılmıştır (Bağrıyanıkoğlu, 1947, s.9-11). 5.sayıda Avrupa'da komünist olarak bilinen Arthur Koestler'in "Le Litteraire" adlı gazeteyle Sovyetler Birliği aleyhinde verdiği bir röportaj verilerek Rus tehlikesi gösterilmek istenmiştir (Özleyiş, 1947, s.9-11). 6.sayıda ise Hikmet Tanyu, "Kimler Niçin Komünist Oluyorlar?" başlıklı makalesinde komünizme yönelişin sebeplerini maddeler halinde sıralamıştır. Buna göre komünizme yönelişin sebepleri arasında; bulunduğu muhitin sefaleti ve içtimai nizama tepki gösterme hırısı, şahsi menfaat temini, kendisini içinde bulunduğu millete ait hissetmeme, burjuvaların olası bir komünist rejimde servetlerini koruma amacı, cinselliğin serbestleştirilmesini ve aile mefhumunun ortadan kaldırılmasını isteme, devletten zarar görmüş olma, alkol ve uyuşturucu gibi madde bağımlılıkları, çözülmüş bir ailede yetişmiş olma, ilmi müesseselerin menfaatçi şaklabanlar tarafından işgal edilmesi, devamlı telkin altında kalma, bilgisizlik gibi birçok neden sayılmış ve bunlar detaylı şekilde açıklanmıştır (Tanyu, 1947, s.6-7). 7. ve son sayısında "Özleyiş" dergisi, CHP Rize milletvekili Dr. Fahri Kurtuluş'un bir beyanatına yer vermiş, bu beyanatta Kurtuluş; komünizmle nasıl mücadele edilmesi gerektiğini anlatmıştır. CHP Kurultayında komünizmle ve komünistlerle mücadele için Hüseyin Cahit'in başkanlığında bir heyet kurulmasını ve bu heyetin İstiklal Mahkemesi salahiyetiyle çalışmasını önereceğini söylemiştir. Kurtuluş ayrıca Hasan Ali Yücel'in görevdeyken milliyetçilik aleyhine birçok hata yaptığını sözlerine eklemiştir (Özleyiş, 1947, s.5-8).

Dönemin bir diğer Türkçü-Turancı dergisi olan "Türk'e Doğru", Mart 1945'te çıkmaya başlamış, Eylül 1948'de 32. sayısı ile yayın hayatına veda etmiştir. Dönemin en uzun süre yayımlanan Türkçü-Turancı dergilerinden biri olmasıyla dikkat çekmektedir, bunda düşünce ve sanat dergisi olmasının payının büyük olduğu anlaşılmaktadır. 1948'e kadarki sayılarında Türk tarihi, edebiyatı, sanatı, eğitimi,

hukuku, sosyal hayatı gibi hususlar üzerinde durulmuş, söz aralarında komünizmden bahsedilmiştir. 1948’de ise ülkede artan anti-komünizmin etkisiyle kimi siyasi yazılara da yer verilmeye başlanmıştır. 30.sayıda N. Karagülle “Türkiye’de Komünizmin İç Yüzü” başlıklı bir makale yazmış, Türkiye’deki solcuların diğer devletlerden farklı bir mahiyette olduğunu, buradakilerin idealist olmadığını “üstün ücret karşılığında siyasi vitrinlere arz olunmuş gösterişli mankenler olduğunu” söylemiştir. Ayrıca solcuların yazdıklarının veya söylediklerinin aksine patronlarının olduğunu ve patronlarının onları gözden çıkarmasından korktuklarını, bu sebeple samimi olmadıklarını, demir perdenin arkasından bihaber olduklarını söyleyerek bunların komünizmi bir ilham ve geçim sermayesi olarak gördüklerini eklemiştir. Bunun yanı sıra bir de maceracı komünistlerin olduğunu, bunların mücadelenin ruhi zevki peşinde olduklarını ancak bunu daha asil kaynaklarda aramak yerine komünizmde aradıklarını söylemiştir (Karagülle, 1948, s.8). 32.sayıda ise Lütfi Oğuzcan “Komünizme ve Moskof Düşmanlığına Dair” başlıklı yazısında Abdülhamid döneminin basındaki yasaklı kelimelerini örnek göstererek Türkiye’de “Rusya” kelimesinin bir süre bu şekilde görüldüğünü, bunun yerine “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihadı” gibi çapraşık kelimeler kullanıldığını söylemiş, “tarihi ve tabii düşmanımız kör Moskofa, Sovyet Sosyalist filan diyerek onun bize ve memleketimize beslediği kin ve düşmanlığa geçerlilik kazandırılıyordu” demiştir. Bundaki amacın “Moskof dayının” merhametini sağlamak olduğunu ancak bu beklentinin boşa çıktığını, Rusların merhametini beklerken komünist propagandasına maruz kaldığını söylemiştir. Komünist propagandasıyla ilgili bir örnek de veren Oğuzcan, bir Türk işçisine “niçin sen çalışsın da fabrikatör kazansın?” diye sorulduğunda bu propagandayı anlamadığı, bu işçiye komünist sistemin ailesine, evladına, namusuna, milletine ve dinine kastettiği anlatılırsa ancak bu propagandaya isyan edeceği tespitinde bulunmuş, komünizmle savaşmanın ilk şartının komünizmin kötülüklerinin millete anlatılması ve öğretilmesi olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda “Moskof dayıya” yaranmaya çalışmanın onları şımarttığını ve “Kars, Ardahan, Boğazlar” diye sayıklamaya başladığını, bu sebeple millete sadece komünizmin değil, Rus düşmanlığının da anlatılması ve öğretilmesi gerektiğini savunmuştur. “Türk’e Doğru”nun bundan sonra bu hususa eğileceğini söylemiş ancak bu sayı derginin son sayısı olmuştur (Oğuzcan, 1948, s.3).

Ocak 1946-Nisan 1947 arasında yalnızca 4 sayı çıkmış olan “Türkeli” dergisi de Rus aleyhtarlığı konusunda önemli bir örnek teşkil etmektedir. Derginin ilk sayısında Mehmet Sadık Aran, Rusların Güney Azerbaycan’ı işgal etmesini, burada yaptıkları zulümleri ve bunda İran hükümetinin payını işlemiş, Azerbaycan Türklerinin iki düşmanı olduğunu ve bunların Ruslar ile Farslar olduğunu söylemiştir (Aran, 1946, s.3). Aynı sayıda Bekir Berk, sıkıyönetimin doğru bir kararla solcu yayınları kapatmasını övmüş, Türkiye’deki solcuların sosyalist maskesi altına saklanan komünistler olduğunu, bunların İngiltere’deki ılımlı sosyalistleri beğenmediğini söylemiş ve bunun nedenini Rus taraftarı olmalarına bağlamıştır. Ülkemizdeki solcuların demokrat anlayışının “Moskof Bolşevikleri” olduğunu, Kalergi’den alıntı yaparak Moskof Bolşevizm’ini mabedi komünist enternasyonal, papası Stalin, kurucusu Lenin, peygamberi Marx olan batıl bir din olarak nitelendirmiş, bunlarla her hâlükârda mücadele edilmesi gerektiğini, Rus yanlısı kızıl komünistlerin Türkiye’de hayat haklarının olmadığını ve tek yıldızlı kızıl tanklarla gelseler bile yok edileceklerini söylemiştir (Berk, 1946, s.9-10). Türkkan derginin 2.sayısında sosyalizmin kusurları olmakla beraber Türkçülerin iktisadi fikirlerine zıt olmadığını söylemiş ancak komünizmi hayat hakkı tanınmaması gereken, kökü dışarıda olan ve yabancı emperyalizme zemin hazırlamaya çalışan bir “mikrop” olarak tanımlamıştır (Türkkan, 1947, s.4). 3.sayıda Celal Ahmet Sungur, Öner-Yücel davasına değinmiş, Sökmensüer’in milliyetçi olduğuna inandıklarını ancak CHP’nin de DP’nin de gerçek hüviyeti açığa çıkan kişileri temizlemesi gerektiğini söylemiş, aynı zamanda bilinen solcularla DP’lilerin mektuplaşmalarına çok şaşırduklarını ifade etmiştir (Sungur, 1947, s.2). Aynı sayıda İsmail Noyan, “kızıl zebani” olarak adlandırdığı Rusların, Kırım Türklerine işkenceler yaptığını, eli kolu uzun Rusların aynı muameleyi işgal altında tuttıkları Berlin’de dahi devam ettirdiklerini, Türkiye’de “Tatar” sözcüğünü hakaret olarak kullanan Osmanlı zihniyetinin devam ettiğini ve bundan artık vazgeçilerek Kırım Türklerine el uzatılması gerektiğini söylemiştir (Noyan, 1947, s.15-16). 4. ve son sayıda C.A. Sungur, Turancılığın ne olduğu hakkında uzunca bir izahat verdikten sonra komünist Ruslar başta olmak üzere birçok ülkenin Türklere zulmettiğini, Türklerin; İran’da asıldığını, Rusya’da kurşuna dizildiğini ya da Sibiry’a sürüldüğünü, Irak, Suriye, Bulgaristan,

Yunanistan, Yugoslavya, Romanya ve Adalarda insani haklarının görmezden gelindiğini söylemiş ve bu “ırkdaşlar” ile ilgilenilmesi gerektiğini belirtmiştir (Sungur, 1947, s.6-7).

1945-1950 yılları arasında çıkarılan Türkçü-Turancı dergilerin ortak özelliği ülkede artan Rus aleyhtarlığı ve anti-komünizm rüzgarından faydalanmaları olmuştur. Ruslara hitaben kullanılan sözcüklerin ya da Türk dünyası ile ilgili yazıların savaş döneminde kullanılması, Türkiye'nin denge politikası sebebiyle engellenirken, savaş sonrası dönemde bu dil rahatlıkla kullanılmış, kimi zaman CHP milletvekilleri de bu dergilere beyanatta bulunmuştur. “Bucak”, “Altın Işık”, “Kızılelma”, “Davran”, “Kalem”, “Yeni Bozkurt”, “Bozok”, ve ilk önce “Türklük ve Türkçülük Haberleri” başlığıyla çıkıp sonradan adı “Kür Şad” olan dergiler, dönemin diğer önemli Türkçü-Turancı yayınları olmuştur. Bunlardan “Kür Şad”, 1944'te yargılanan Türkçü-Turancıların konjonktürden faydalanarak davalarla ilgili bilgilere yer vermesi nedeniyle önem taşımaktadır. Türkiye'deki Türkçü-Turancı yayınlar her zaman anti-komünist fikirler barındırmakla beraber, Rusların talepleriyle birlikte “komünizm” tehdidini ilk kez bu kadar yakından hissetmiş ve söylemleri bu nispette sertleşmiştir.

5. Sonuç

Türkiye, birçok ülkenin aksine Rusların “komünist yayılcılığını” ilk fark eden ülkelerden biri olmuş, 1917 Bolşevik Devrimi'nden sonra yeni rejimin de kadim Rus emellerine sahip olabileceği ihtimali daima göz önünde bulundurulmuştur. Nitekim 1930'lardan itibaren yeni rejimin de Çarlık Rusya'yla aynı doğrultuda hareket ettiği görülmüştür. Türkiye, Batı'nın savaş sonrasındaki “demir perdesini”, 1917 yılından itibaren Rusya'dan iltica eden Türk aydınların da etkisiyle çok daha önceden çekmiştir. Bu Türk aydınların da katkılarıyla Türkiye'de Türkçü-Turancı fikirler halk tarafından rağbet görmüş ve bu kesim Türkiye'deki Rus aleyhtarı ve anti-komünist fikirlerin her dönemde öncüsü olmuştur.

Türkiye'de 1945-1950 yıllarında artmaya başlayan Rus aleyhtarlığı ve anti-komünizmin önde gelen isimleri, savaş sırasında Türkiye'nin denge politikasının kurbanı olan Türkçü-Turancılar olmuş, bu isimler çıkardıkları yayınlar vasıtasıyla anti-komünizmin halk arasında yükselmesinde etkili olmuşlardır. Savaş sırasında bu isimlerin yasaklanan yayınlarının savaş sonrasında yasaklarının kaldırılması, hükümetin anti-komünizmin en şiddetli savunucuları olan bu yayınlardan faydalanmak istediğini göstermiştir.

Savaşın başından itibaren komünist yayınlara ve propagandalara karşı önlem alınması hükümetin de bu doğrultuda düşündüğünü göstermiş ancak Türkiye'yi bir “harp muntıkası” haline getirmek istemeyen İnönü ve onun bu politikasının başarılı uygulayıcıları Saraçoğlu ve Menemencioğlu, kendi dünya görüşlerini bir kenara bırakarak Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda savaş boyunca Rusları kızdırmamaya özen göstermiştir. Savaş sonrasında kadim Rus emellerinin canlanması, Türkiye'den Kars, Ardahan ve Boğazlar ile ilgili talepleri, Türkiye'nin savaş dolayısıyla içine gömdüğü anti-komünist ve Rus aleyhtarı temayüllerini yeniden su yüzüne çıkarmıştır.

Türkiye; savaş sırasında iç siyasetini savaşın gidişatına göre belirlemiş ve Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip eden muharip taraflardan üstün olanı memnun etme yoluna giderek kendisine saldırılması için bahane yaratacak durumları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Savaş bittiğinde Türkiye'nin yıkılmış şehirlerle baş başa kalmamış olmaması, bu politikanın başarılı olduğunu göstermiş ancak Türkiye'nin savaş sırasındaki bu politikası, savaş sonrasında özellikle İngiltere tarafından yalnızlığa itilmesine sebep olmuştur. Türkiye'nin yalnızlığı, savaştan güçlü çıkmış iki devletten biri olan ABD'nin Rus-Komünist yayılcılığını görene kadar sürmüştür. Bu noktadan sonra Türkiye-ABD ilişkileri hızla gelişmiş ve ABD yanlısı politika iç ve dış politikada, ekonomide, basında ve hatta gündelik yaşamda kendisini göstermiştir.

1945-1950 yılları arasında solculara yönelik hükümet politikaları birçok çalışmada McCarthycilik/McCarthyism ile özdeşleştirilmiştir. Bu benzetme dönemselsel olarak ele alındığı takdirde Türkiye'deki anti-komünizmin ve çeşitli dönemlerde yapılan komünist yargılamaların ABD'deki McCarthycilik hareketinden çok önce ortaya çıktığı görülmektedir. Benzetme, hükümet faaliyetlerinin özü bakımından ele alındığında ise ABD ile Türkiye'nin durumlarının birbirinden farklı olduğu

görülmektedir. 1945-1950 dönemi için; ABD'nin politikaları ekonomik nedenlerin de etkili olduğu bir "ideolojik çıkar çatışması" bağlamında, Türkiye'nin politikaları ise "tarihten ders çıkarmış bir ülkenin milli egemenliğini ve toprak bütünlüğünü koruma çabaları" bağlamında değerlendirilmelidir. 1950 sonrasında DP hükümetinin politikaları ise McCarthycilik ile özdeşleştirilebilir.

Türkiye'nin ABD'yle yaklaşmasının altında ideolojik nedenlerden çok tarihsel nedenler aranmalı, bu yaklaşma yüzeysel bir "Amerikancı" bağlamından uzaklaştırılmalı, Osmanlı döneminden itibaren takip edilen "büyük bir güce karşılık başka bir büyük gücün desteğini sağlama" politikası iyi incelenmeli ve anlaşılmalıdır. Türkiye savaş sonrasında büyük bir Rus-Komünist tehdidiyle karşı karşıya kalmış ve yalnızlığa itilmiştir. Burada Türkiye'nin asıl çekincesi komünist ideolojiden ziyade Rus emelleridir, zira Rusya'da başka bir ideoloji rejime hakim olsaydı da Türkiye aynı endişeleri yaşayacaktı. Öyleyse ortaya yeni sorunlar çıkmaktadır: Komünizm, Ruslardan değil de başka bir ülkeden Türk siyasi hayatına dahil olsaydı, Türkiye'deki ideolojik kavgalar bu kadar derinleşir, komünizm bu kadar büyük bir tehlike olarak görülür müydü? Cumhuriyet tarihi boyunca komünizmi Türkiye için tehlikeli kılan Rus emelleriyle birleşmiş olması mıydı?

Kaynakça

- Ahmad, F. (2010). *Demokrasi sürecinde Türkiye (1945-1980)*. Hil Yayın.
- Ak, G. (2015). Türk düşünce hayatında Mediha Esenel (Berkes) ve 1948 DTCF tasfiyeleri ilişkisi üzerine bir inceleme. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 15(30), 251-293.
- Aran, M.S. (1946). Azerbaycan faciası. *Türkeli*, 1, 3-16.
- Armaoğlu, F. (2012). *20. Yüzyıl siyasi tarihi 1914-1995*. Alkım Yayınevi.
- Asya, A.N. (1946). Boğazlar. *Özleyiş*, 1, 10.
- Aydın, M.K. (2019). Millî korunma kanununun hayata geçirilişi (1940) ve tek parti dönemi uygulamaları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 413-428.
- Aydınlı, E. (2021). *Türkiye'de Rus Düşmanlığının Amerika ekseninde anti-komünizme evrimi ve komünizmle mücadele dernekleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi.
- Bağrıyanıkoğlu, N. (1947). Bolşevikliğin iç yüzü. *Özleyiş*, 4, 9-10.
- Berk, B. (1946). Demokrasi ve komünizm. *Türkeli*, 1, 9-10.
- Berojkov, V. (1970). *Tahran 1943*. (çev: H.A. Ediz). Bilgi Yayınevi.
- Boratav, K. (2018). *Türkiye iktisat tarihi 1908-2015*. İmge Kitabevi.
- Cleveland, W.L. (2008). *Modern ortadoğu tarihi*. (çev: M. Harmancı). Agora Kitaplığı.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1943). *Fon: 30-18-1-2, Yer: 103 - 67 - 2*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1939). *Fon: 30-18-1-2, Yer: 86 - 23 - 4*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1939). *Fon: 30-18-1-2, Yer: 88 - 80 - 1*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1941). *Fon: 30-18-1-2, Yer: 93 - 123 - 3*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1944). *Fon: 30-10-0-0, Yer: 85 - 561 - 20*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.

- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1946). *Fon: 30-1-0-0, Yer: 30 - 179 - 1*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1946). *Fon: 30-1-0-0, Yer: 42 - 252 - 1*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1946). *Fon: 30-1-0-0, Yer: 65 - 403 - 10*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1946). *Fon: 30-1-0-0, Yer: 65 - 404 - 3*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1946). *Fon: 30-10-0-0, Yer: 143 - 24 - 21*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1946). *Fon: 30-10-0-0, Yer: 243 - 646 - 6*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1946). *Fon: 30-10-0-0, Yer: 87 - 575 - 7*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1946). *Fon: 30-11-1-0, Yer: 202 - 34 - 16*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1948). *Fon: 30-18-1-2, Yer: 117 - 59 - 8*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi. (1949). *Fon: 30-10-0-0, Yer: 210 - 429 - 1*. Türkiye Cumhuriyeti Devleti.
- Çavdar, T. (2003). *Türkiye ekonomisinin tarihi 1900-1960*. İmge Kitabevi.
- Deringil, S. (2014). *Denge oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin dış politikası*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Efe, İ. (2019). NATO'ya üyelik sürecinde Türkiye-ABD ilişkileri ve türk kamuoyundaki akisleri. *History Studies*, 11(2), 601-619.
- Er, T. (2014). *Arşiv belgeleri ışığında Türkiye'de sansür (1938-1945)*. Berikan Yayınevi.
- Esmer, A.Ş., & Sander, O. (1996). *İkinci Dünya Savaşı'nda Türk dış politikası. Olaylarla Türk dış politikası (1919-1995)*. Siyasal Kitabevi.
- Goloğlu, M. (2012). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi III: milli şef dönemi (1939-1945)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gönlübol, M., & Ülman, H. (1996). *İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk dış politikası (1945-1965). Olaylarla Türk dış politikası (1919-1995)*. Siyasal Kitabevi.
- Gülmez, Y., & Yıldırım, A.C. (2021, Kış). Hasan Âli Yücel-Kenan Öner davasının Türk basınına yansımaları. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8(4), 1422-1454.
- Hasanlı, C. (2011). *Tarafsızlıktan soğuk savaşa doğru Türk-Sovyet ilişkileri 1939-1953*. Bilgi Yayınevi.
- Jacobsen, H.A. (1989). *1939-1945 kronoloji ve belgelerle İkinci Dünya Savaşı*. (çev: İ.Ulus). Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Karagülle, N. (1948). Türkiye'de komünizmin içyüzü. *Türk'e Doğru*, 30, 8-9.
- Koca, M. (2017). Türkiye'de çok partili hayata geçiş sürecinde kurulan sosyalist partiler. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 73-88.
- Kocabaş, S. (2009). *İnönü dönemi: Milli Şef yönetimi ve demokrasiye geçiş 1938 - 1950*. Vatan Yayınları.

- Koçak, C. (2015). *Türkiye’de Milli Şef dönemi (1938-1945)*. Cilt I, İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2017). *Türkiye’de Milli Şef dönemi (1938-1945)*. Cilt II, İletişim Yayınları.
- Korkmazcan, N.S. (2020, Aralık). İkinci Dünya Savaşı’nda Almanya’nın balkan seferi öncesinde İnönü-Hitler mektuplaşması. *History Studies*, 12(6), 3223-3243.
- Köse, İ. (2015). Yalta ve Potsdam konferansları: Sovyetler Birliği’nin Türk boğazlarında egemenlik paylaşım talepleri. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 10(19), 241-276.
- Kulkıra, U. (2015). *İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanlığı döneminde Türk-Sovyet ilişkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi.
- Nadi, Y. (1939, 25 Ağustos). Rus – Alman paktından sonra. *Cumhuriyet*, 5491.
- Noyan, İ. (1947, Mart). Kırımlıların dinmeyen hasreti: Türklük. *Türkeli*, 3, 15-16.
- Oğuzcan, L. (1948, Eylül). Komünizme ve Moskof düşmanlığına dair. *Türk’e Doğru*, 32, 3.
- Oran, B. (Ed.). (2002). *Türk Dış politikası, Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar*. Cilt I, İletişim Yayınları.
- Özleyiş. (1946, Ekim). İnsan hakları ve hürriyet. *Özleyiş*, 1, 11 ve 19.
- Özleyiş. (1947, Kasım). Rize Milletvekili Dr. Fahri Kurtuluş’un Özleyiş’e beyanatu. *Özleyiş*, 7, 5-8.
- Özleyiş. (1947, Şubat). Eski bir komünist muharrir bolşevizmi itham ediyor!. *Özleyiş*, 5, 9-11.
- Sançar, N. (1946, Aralık). Milliyetçiler birleşiniz!. *Özleyiş*, 3, 13.
- Soysal, İ. (2000). *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile birlikte Türkiye’nin siyasal andlaşmaları (1920-1945)*. Cilt I. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sungur, C.A. (1947, Mart). Hüviyetler meydana çıkıyor. *Türkeli*, 3, 2.
- Sungur, C.A. (1947, Nisan). Turancılık nedir? Turancılık suç mudur? Biz niçin Turancıyız?. *Türkeli*, 4, 6-8.
- Şahin, E., & Tunç, B. (2015). Demokrat Parti’nin kuruluş süreci ve DP – CHP siyasî mücadelesi (1945-1947). *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 31-69.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1939, 1 Kasım). *Zabıt Cerideleri*. C. 6, Devre: 6, Birleşim: 1.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1942, 5 Ağustos). *Zabıt Cerideleri*. C. 27, Devre: 7, Birleşim: 77.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1944, 2 Ağustos). *Zabıt Cerideleri*. C. 13, Devre: 7, Olağanüstü Toplantı.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1945, 1 Kasım). *Zabıt Cerideleri*. C. 20, Devre: 7, Birleşim: 1.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1946, 11 Aralık). *Zabıt Cerideleri*. C. 3, Devre: 8, Birleşim: 15.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1947, 29 Ocak). *Zabıt Cerideleri*. C. 4, Devre: 8, Birleşim: 37.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (1973). *Türkiye dış politikasında 50 yıl: İkinci dünya savaşı yılları (1939-1946)*. Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Tanyu, H. (1947, Mart). Kimler, niçin komünist oluyorlar?. *Özleyiş*, 6, 6-7.
- Tekeli, İ., & İlkin, S. (2013). *Dış siyaseti ve askerî stratejileriyle ikinci dünya savaşı Türkiye’si*. Cilt I. İletişim Yayınları.
- Tekeli, İ., & İlkin, S. (2014). *Savaşın içinden geleceğine yönelen ikinci dünya savaşı Türkiye’si*. Cilt III, İletişim Yayınları.
- Türkkan, R.O. (1947, Şubat). Türkçülüğün sınırları. *Türkeli*, 2, 3-4 ve 16.
- Uçarol, R. (1995). *Siyasi tarih (1789-1994)*. Filiz Kitabevi.

- Us, A. (1939, 25 Ağustos). Rusya Hem Harp İlahı Hem Sulh Perisi Olabilir. *Vakit*, 7767.
- Weisband, E. (2002). *İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye*. (Çev.: M.A. Kayabağ). Örgün Yayınevi.
- Yalçın, H.C. (1945, 3 Aralık). Kalkın ey ehli vatan!. *Tanin*, 4454/811.
- Yalçın, H.C. (1945, 3 Aralık). Sol-sağ ve ileri-geri. *Tanin*, 4454/811.
- Yalçın, H.C. (1945, 4 Aralık). Beşincikol Propagandası. *Tanin*, 4454/812.
- Yalçın, H.C. (1950, 5 Temmuz). İkinci cihan harbi ve İsmet İnönü. *Ulus*, (10423).
- Yalçın, O. (2011). İkinci dünya savaşında İsmet İnönü ve Churchill arasında yapılan Adana görüşmesi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 47, 701-731.

Makale Bilgi Formu

Yazarın Katkıları	Makale tek yazarlıdır.
Çıkar Çatışması Bildirimi	Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.
Destek/Destekleyen Kuruluşlar	Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kar amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.
Etik Onay ve Katılımcı Rızası	“II. Dünya Savaşı Sonrası Türk-Sovyet İlişkilerinin Gerilmesi ve Anti-Komünizm (1945-1950)” başlıklı çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir. Yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulduğu, toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmadığı yazar tarafından beyan edilmiştir.

The Relationship between the Turkish Republic of Northern Cyprus and the Organization of Turkish States in the Framework of the Concept of Recognition in International Law

Sibel Akgün¹

Sakarya University, International Relations Department, Sakarya, Türkiye

ABSTRACT

The relations of states, which are one of the most fundamental actors in international relations, are established within the framework of international law. One of the most important issues of international law is that states officially recognize each other and conduct the relationship through this recognition. In this context, recognition is one of the most important issues of interstate relations. The Turkish Republic of Northern Cyprus has also declared its independence since 1983 and has become the subject of international relations as a state. However, the state structure in which the Turkish Cypriots fulfilled all its elements has not been officially recognized by other states apart from Turkey since then. After the establishment of the Organization of Turkish States, it continues to work towards becoming one of the most important international organizations of the Turkish world. The fact that the Turkish Republic of Northern Cyprus has been officially admitted to the Organization of Turkish States as an observer since 2022 has been a turning point in terms of recognition in terms of international law and maintaining its existence in a strong way. In the study, the membership of the Turkish Republic of Northern Cyprus to the Organization of Turkish States will be discussed and analyzed within the scope of international law. The aim of the study is to reveal that the admission of the Turkish Republic of Northern Cyprus to the Organization of Turkish States as an observer is a very important development in the way of recognition within the scope of international law.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 22.05.2023

Received in revised form: 22.06.2023

Accepted: 23.06.2023

Available online: 30.06.2023

Article Type: Review Article

Keywords: Recognition, International Organizations, Turkish Republic of Northern Cyprus, Organization of Turkish States

© 2023 SAÜTAD All rights reserved

Extended Summary

1. Purpose

The aim of the study is to reveal that the TRNC, which has been an actor in international relations since 1983, strengthens its relationship with the TDT, the most important organization of the Turkish world. The formation and acceptance of the existence of a state as a person of international law is discussed with many discussions and opinions. In these discussions, in which two founding and explanatory views come to the fore, the TRNC meets all the indispensable qualities such as population, land and sovereignty within the framework of the explanatory view for the existence of states. With its separate existence in the Mediterranean basin, the TRNC is a state that will make very important contributions to both the international system and the Turkish world. The fact that this state is also involved in the TDT in the post-1990 reorganization of the Turkish world will contribute to the

¹ Corresponding author's address: Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Sakarya, Türkiye
e mail: sgulcan@sakarya.edu.tr

strength of the region. In this study, it will be tried to reveal that this situation will also be a very important step for the TRNC to overcome the recognition problem.

2. Method

In the study, descriptive analytical method will be used within the framework of qualitative data analysis. The literature review will be done with primary and secondary sources and the results will be evaluated with the hermeneutic method. In the study, the results in the discussion of recognition and recognition in international law will be made with an explanatory view. The subject of the study will be limited only within the framework of the TDT relations with the TRNC within the scope of recognition and recognition in international law.

3. Findings

One of the most important titles of relations between states in international law is recognition and recognition. In this regard, the attitudes of both individual states and international organizations are an important step. The TRNC joined the international system by declaring its independence in 1983. After the declaration of independence of the TRNC, there were problems in recognition. There are various opinions within the scope of international law norms in the personality acquisition of states. Recognition and recognition is an important step for states individually at the level of a single actor as well as at the level of international organizations as multiple actors. The TRNC was not recognized by any country other than Türkiye after the declaration of independence. The TRNC, which has been trying to demonstrate its existence in international organizations since the 1990s, has taken many steps in this respect. The problem of recognition of the TRNC within the framework of international law has strengthened its existence within the framework of the explanatory theory in international law, as it participated as an observer member in the TDT, which was established in the Turkish world after the 2000s.

4. Conclusion

Recognition and recognition in international law constitute the most basic dynamics of establishing a relationship with an entity as an actor in the international system. There are different opinions in this context. In the discussions held on the basis of two different views, the explanatory opinion is not based on the declaration for the existence of the state. The explanatory view accepts the existence of actors who have basic conditions such as land, authority, population. In this context, the TRNC has declared its state as a subject since 1983. It has not been officially recognized by any country other than Türkiye. However, the TRNC has all the criteria of the explanatory opinion. It has even been accepted as an observer to international organizations outside of Turkey since the 1990s. TDT, one of these organizations, is the most important international regional cooperation organization established in the Turkish world in the 2000s. The TRNC joined the TDT in 2022 with its own official name as an observer. Thus, it strengthened its existence as a subject in international law. TDT-TRNC relations have a dynamic that has potential both for the Turkish world and at the global level geopolitically and economically in the short and medium term. The work and cooperation of both actors in this context has a lot of potential with the gains of both sides. For this reason, it will be important that mutual relations continue to increase even more.

Uluslararası Hukukta Tanınma Kavramı Çerçevesinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türk Devletleri Teşkilatı İlişkisi

Sibel Akgün^{ID}

Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Sakarya, Türkiye

ÖZ

Uluslararası ilişkilerde en temel aktörlerden biri olan devletlerin ilişkileri uluslararası hukuk çerçevesinde kurulmaktadır. Uluslararası hukukun en önemli konularından biri devletlerin resmi olarak birbirini tanıması ve ilişkiyi bu tanıma üzerinden yürütmesidir. Tanınma bu kapsamda devletlerarası ilişkilerin en önemli konularından biridir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti de 1983 yılından itibaren bağımsızlığını ilan ederek devlet olarak uluslararası ilişkilerin öznesi olmuştur. Ancak Kıbrıslı Türklerin tüm unsurlarını yerine getirdiği devlet yapısı o günden bugüne Türkiye dışında diğer devletler açısından resmi olarak tanınmamıştır. Türk Devletleri Teşkilatının tam olarak kurulması sonrasında Türk dünyasının en önemli uluslararası örgütlerinden biri olma yolunda çalışmaları devam etmektedir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ise 2022 yılından itibaren kendi adı ile resmi olarak Türk Devletleri Teşkilatı'na gözlemci statüsünde kabul edilmesi uluslararası hukuk açısından tanıma ve varlığını güçlü bir biçimde devam ettirme konusunda bir dönüm noktası olmuştur. Çalışmada uluslararası hukuk kapsamında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Türk Devletleri Teşkilatı'na üyeliği ele alınarak, analiz edilecektir. Çalışmanın amacı Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Türk Devletleri Teşkilatı'na gözlemci olarak kabul edilmesinin tanıma yolunda alınmış çok önemli bir gelişme olduğunu uluslararası hukuk kapsamında ortaya koymaktır.

MAKALE BİLGİ

Makale Tarihi:

Alındı: 22.05.2023

Düzeltilmiş hali alındı: 22.06.2023

Kabul edildi: 23.06.2023

Çevrimiçi yayınlandı: 30.06.2023

Makale Türü: İnceleme Makalesi

Anahtar Kelimeler: Tanınma, Uluslararası Örgütler, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Türk Devletleri Teşkilatı

© 2023 SAÜTAD Tüm hakları saklıdır

1. Giriş

Devletler düzeyinde uluslararası hukukun en önemli konularından biri tanıma ve tanınmadır. Devletler tanıma ve tanınma çerçevesinde birbirleri ile ilişki kurmakta ve devam ettirmektedir. Uluslararası hukukta tanıma konusunda ise çeşitli görüşler ve tartışmalar bulunmaktadır.

Uluslararası hukukta devletlerin tanınması konusunda Kurucu ve Açıklayıcı olmak üzere başlıca iki görüş vardır. Kurucu teoriye göre uluslararası hukuk tanınmayı diğer devletlerin tanıması şartına bağlamaktadır. Buna göre tanıma kendiliğinden değil diğer devletin onayı ile olabilmektedir. Bir devletin hukuki bir varlık kazanabilmesi için tanınması gerekmektedir. Açıklayıcı teori ise konuya Kurucu teoriye göre farklı bakmaktadır. 1933 yılında kabul edilen Montevideo Devletlerin Hakları ve Yükümlülükleri Sözleşmesi'nin 1. Maddesine göre devlet olmanın belli temel kriterleri vardır. Bunlar: a) Sürekli bir nüfus b) belirli bir toprak parçası c) hükümet d) diğer devletlerle ilişki geliştirme kapasitesi. Bu teoriyi savunan uluslararası hukuk otoritelerine göre, yukarıdaki şartları yerine getiren oluşumlar, uluslararası toplum üyeleri tarafından tanınmasalar da, devlet olarak kabul edilmelidirler. Açıklayıcı teori bu çerçevede bir devletin tanınması için diğer devletlerin tutum ile kararlarına değil o varlığın gerçekliğine bakmaktadır (Kıran, 2015, s.934- 935).

Dolayısı ile Açıklayıcı teoride uluslararası hukuka göre *tanınma* bir devletin varlığının koşulunu oluşturmamaktadır. Tanınma bu kapsamda kurucu bir unsur olarak devletin varlığı için olmazsa olmaz değildir. Tanınmayan bir devlette gerekli olan kriterleri karşılarsa fiilen var olabilmektedir (İsmaylov, 2021).

O halde açıklayıcı teoriye göre uluslararası hukuk kapsamında temelde devlet olarak kabul edilmek için gerekli olan şartlar toprak, egemenlik ve nüfustur. Ancak bunlar tek başlarına veya topluca devlet olarak tanınmanın asli unsuru değildir. Devletler açısından tanıma kurucu değil açıklayıcı bir işlemdir. Bir devletin var olabilmesi için tanıma zorunlu bir koşul değildir. Uluslararası hukukta tanıma konusunda dört kategori söz konusudur. Bunlar;

- De jure (hukuki) tanıma
- De facto (fiili) tanıma
- Zımni (örtülü) tanıma
- Açık tanımadır.

Bir devletin diğer devlet veya devletler düzeyinde tanınması ile ilişkili olarak konunun diğer önemli bir boyutu uluslararası ilişkilerin yine en önemli aktörlerinden biri olan uluslararası örgütlerdir. Uluslararası örgütlerin tarihi devletler açısından çok uzun bir dönem değildir. Uluslararası örgütler 20. yüzyılın başlarında oluşturulmaya başlanmıştır ve nitelik ile nicelik itibari ile devletler tarafından farklı amaçlar için kurulmuştur. Her uluslararası örgütün yapı ile fonksiyonları farklıdır. Uluslararası hukukta bu dört kategoriden De jure ve De facto tanımanın her ikisi de bir hukuki işlem sonucu olmakta ve yazılı/sözlü beyana dayanmaktadır. İkisi arasındaki temel fark De jure tanıma kesin bir irada beyanı ve tanıma iken eğer yeni kurulan bir devletin veya varlığın bağımsızlığı, siyasal egemenliği konusunda bir şüphe varsa devletler bu durumda De facto tanıma gerçekleştirmektedir (Keskin, 2019).

İç siyasal düzende devletlerin otoritesinin birebir aynısı olmasa da uluslararası örgütler bir yandan mevcut sistemde bulunan özellikleri temsil etmekte diğer yandan ise normatif özellikleri oluşturmaya ve geliştirmeye çalışmaktadır. Devletlerin dış politikalarında etkili olan dinamiklerden biri olan uluslararası örgütler, siyasal sisteme de belirli ölçüde düzenlilik de kazandırmaktadır (Sönmezoglu, 2000, s. 649-650).

Mehmet Gönlübol'a göre uluslararası örgütler büyüklükleri, yapıları, yetkileri ve amaçları bakımından birbirinden çok farklı yapılara sahip olabilmektedirler. İlgi alanları ve amaçları farklı farklı olan uluslararası örgütler amaçları bakımından devletler sisteminin daha iyi çalışması ve ulusal devletlerin görevlerini daha iyi bir şekilde yapmasını sağlayan bir araçtır. Uluslararası örgütlenmeler bu çerçevede uluslararasındaki ilişkilere yeni yöntemler getirerek, görüşme ve kurumsallaşma için zemin de hazırlamaktadır. Gönlübol'a göre temel olarak somut olan bu işlevlerinin dışında uluslararası örgütlenmelere devletlerin ortak sorunlarını çözmenin dışında daha iyi bir dünya sistemi kurulmasını sağlayan bir araç olarak bakılması da söz konusudur (1993, s.522-523).

Uluslararası örgütler kendi içinde çok farklı biçimlerde sınıflandırılmaktadır. Bu çerçevede uluslararası örgütleri amaçlarına, üye sayılarına, sürelerine, coğrafi dağılımlarına, faaliyetlerine, üyeler arasında ortak motifler bulunmasına, görevlerine, karar alma yetkisinin kullanımına, aktör tiplerine, refah durumlarına, kabul edilen modellerine, kuruluş ve gelişimlerine, yaptırım başarısına, oylama yöntemlerine göre birçok sınıflandırma yapmak mümkündür (Dedeoğlu, 1998, s.18- 27).

Uluslararası ilişkilerde devletlerden sonra aktör olarak ikinci önemli rolü uluslararası örgütler oynamaktadır. Geçmişi çok uzun olmayan uluslararası örgütlenmeler zamanla devletler için çok önemli bir hale gelmiş ve varlıklarını güçlendirerek devam ettirmiştir. Özellikle ulaşım ve iletişim kanalları arttıkça devletler dış politikalarını hatta içi politikalarını etkileyecek uluslararası örgütlenme sayısını arttırmışlardır. Devletler arasında kurulan uluslararası örgütler bugün uluslararası hukukunda en temel öğelerinden birini oluşturmaktadır (Güneş, 2016).

Uluslararası örgütleri için bir tanım vermek zordur. Ancak genel olarak uluslararası örgütlenmeler için devletler tarafından kurulmuş ve uluslararası faaliyet gösteren devlet dışı oluşumlar demek mümkündür. Uluslararası örgütlenmeler üyesi olan devletlerin bir araya gelerek belirledikleri ortak hedefler doğrultusunda işbirliği yaptıkları yapılardır. Bu örgütler örgüte üye ülkeler tarafından rıza ile üretilen kurucu anlaşmalar çerçevesinde oluşturulmaktadır. Birçok farklı amaç ve hedef için bir araya gelen devletler uluslararası örgütler için de birbirleri ile ikili ilişkilerinin dışında bağlantı da kurmaktadır (Telli, 2011, s. 400).

Uluslararası hukuk çerçevesinde uluslararası örgütler askeri, siyasi, diplomatik, ekonomik, toplumsal vs. birçok alanda devletler için bugün çok önemli yapılar haline gelmişlerdir. Bu örgütler hatta küreselleşme ile birlikte terör, salgın hastalıklar, çevre gibi devletlerin ve toplumların gündemine yeni

giren konularda da ön plana çıkmaya başlamışlardır. Klasik yapılageliş amaçlarının ve fonksiyonları ile birlikte bu yeni alanlar ve konular uluslararası örgütlenmeleri son derece önemli hale getirmiştir. Bu örgütlerin dolayısı ile meşruluğu, işlevselliği ve etkisi artmıştır (Özdan, 2018, s.130- 131).

Ele alınan çerçeve kapsamında Türk dünyasını oluşturan devletlerin bir araya gelerek 2009 yılında kurdukları TDT (Türk Devletleri Teşkilatı) o günden bugüne Türk dünyası havzasındaki devletlerin işbirliği için oluşturulmuş önemli bir uluslararası örgütlenmedir. Üye sayısını arttırarak ve işbirliğini alanlarını çoğaltarak varlığını güçlü bir biçimde pekiştiren TDT, 2022 yılında KKTC'yi de gözlemci üye olarak kendi ismi ile örgüte kabul etmiştir. Aşağıda ele alınacağı üzere uluslararası hukuk kapsamında varlığı ve tanınması tartışma konusu olan KKTC ile TDT arasındaki ilişkilere bu çerçevede bakmak için öncelikle TDT'nin yapısına bakmak gerekmektedir.

Çalışmanın amacı uluslararası hukukta tanıma ve tanınma kavramları çerçevesinde TDT'ye gözlemci olarak üye olmanın KKTC açısından önemli bir aşama olduğunu ortaya koymaktır. Çalışmada kullanılan yöntem ise araştırma literatüre dayalı betimsel analiz olarak tasarlanmış ve gerçekleştirilmiştir.

2. Türk Devletleri Teşkilatı ve Yapısı

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması uluslararası sistemde çok önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Bölgesel olarak ise Orta Asya ve Kafkasya'da da bağımsızlığını kazanan devletler tek başlarına egemenliklerini alarak, ulusal ve uluslararası ilişkilerine odaklanmıştır. Bu devletlerin bölgesel ve küresel olarak dış politikaları da yeni bir boyut kazanmıştır. Orta Asya ve Kafkasya ile tarihsel, dini ve etnik olmak üzere siyasi, ekonomik, kültürel düzeyde ilişki kuran Türkiye ile birlikte ilişkilerini ve işbirliğini geliştirme amaçlı olarak teşkilatlanması da bu dönemde başlamıştır.

TDT, Sovyetler Birliği sonrası Türkiye'nin öncülüğünde 1992 yılından beri toplanan, "Türkçe Konuşan Devletler Devlet Başkanları Zirveleri" sonucunda ortaya çıkan bir örgüttür. TDT (eski adıyla Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi - Türk Konseyi), Türk Devletleri arasında kapsamlı işbirliğini teşvik etmek amacı ile uluslararası bir örgüt olarak 2009 yılında kurulmuştur. Teşkilatın kurucu üyeleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye olmuştur. 2019 yılında da Özbekistan teşkilata tam üye olmuştur.

3 Ekim 2009'da Nahçıvan Anlaşması ve 16 Eylül 2010'da İstanbul Bildirisi ile teşkilat kuruluş amaçları BM (Birleşmiş Milletler) Antlaşması amaç ve ilkeleri çerçevesinde barış ile güvenliğin korunarak, iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi olarak belirlenmiştir. Teşkilatın Türk Konseyi çatısı altında 2010 yılından itibaren öncelikleri ve yol haritası açıklanmıştır. Teşkilatın tam olarak kurulması sonrasında daimi olarak yapılan zirveler ise Türk Devletleri Zirvesi olarak isimlendirilmiştir (TDT).

TDT'nin beş ana organı bulunmaktadır. Bunlar; Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Aksakallar Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi ve Sekreteryadır. TDT aynı zamanda Ankara'da bulunan Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY), Bakü'de bulunan Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPÖA), Astana'da bulunan Uluslararası Türk Akademisi, yine Bakü'de bulunan Türk Kültür ve Miras Vakfı ve İstanbul'da bulunan Türk Ticaret ve Sanayi Odası gibi mevcut işbirliği mekanizmaları için bir şemsiye kuruluş niteliğindedir. Teşkilatın bayrağı üye devletlerin bayraklarından ve tabiatıyla kültürlerinden ortak elementlerden oluşturulmuştur. Bu elementler Hilal, Yıldız, Türk Rengi - Turkuaz ve Doğu'dan doğan Güneş'tir. Teşkilata üye ülkeler 2023 itibarıyla Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'dır. Teşkilata gözlemci ülkeler ise Macaristan, Türkmenistan ve KKTC'dir (Durmaz, 2021).

TDT'nin 2009 yılında kabul edilen Nahçıvan Anlaşması'nın 2. Maddesinde ortaya konulan temel amaç ve görevleri şu şekilde belirlenmiştir;

- Taraflar arasında güven tesis edilmesi ve karşılıklı olarak bu güvenin güçlendirilmesi,
- Bölgesel olarak ve bölge dışında barışın korunması, dış politikalarda ortak tutumlar belirlenmesi,

- Örgütlü ulusal ve uluslararası sınır suçları, terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılıklar başlıklarında ortak koordinasyon sağlanması,
- Belirlenen ortak amaçlar doğrultusunda bölgesel ve ikili işbirliklerinin yapılması,
- Ticaret ve yatırım için gerekli koşulların oluşturulması, dengeli ve kapsamlı ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimin hedeflenmesi,
- Hukukun üstünlüğü, insan hakları ve iyi yönetim konularının görüşülmesi,
- Eğitim, kültür, bilim, teknoloji ve kitle iletişim alanlarında etkileşimin artırılması ve bu alanlardaki işbirliğinin geliştirilmesi,
- Adli alanlarda ve hukuksal konularda işbirliğinin güçlendirilmesi.

2021 yılının Kasım ayında TDT'nin İstanbul Zirvesi'nde örgütün yukarıda ele alınan hedef ve amaçları 2040 yılı için Türk Dünyası Vizyonu adıyla stratejik bir belge olarak kabul edilmiştir. Belgedeki hedefler siyasi, ticari-ekonomik, halklar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve Türk devletlerinin uluslararası toplumla ilişkileri olarak tekrar teyit edilmiştir. Zirvede TDT'nin temel görevinin Türk ülkeleri arasında çeşitli alanlarda ilişkileri geliştirmek, karşılıklı güven ortamı oluşturmak ve uluslararası ilişkilerde birbirini desteklemek olduğu belirtilmiştir (Kızıltoprak, 2022).

TDT Türk devletleri arasında ortak bağlardan hareket ederek, uluslararası ve bölgesel alanlarda ortak politikalar benimsemeye çalışmaktadır. Bu örgütte bir araya gelen devletlerin kimlik temelli olarak ortak hareket etmesi itici gücü oluşturmaktadır. Teşkilatın çalışma esaslarında üyelik için Türk dilinin konuşulduğu ülkelerden olma zorunluluğu da bu durumu teyit etmektedir (Erkiney ve Aray, 2022, s.242).

TDT, bölgesel işbirliği kapsamında Türk dünyasının oluşturduğu en önemli oluşumdur. Hem bölgesel hem de dünya genelinde istikrar ve barış için ortak harekete edilmesi Avrasya bölgesindeki siyasi ve ekonomik rekabet ile birlikte düşünüldüğünde örgütün önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır (Alpar, 2023, s.7). TDT aynı zamanda bölgesel olarak devletlerin iç işlerine karışmadan ortak siyasi kimlik ve normlar oluşturarak işbirliğini güçlendirme amaçlı olarak kendini konumlandırmıştır. Böylece devlet odaklı olarak çözümlerin de bu kapsamda bulunması gerektiğinin altı çizilmektedir (Kartal, 2021).

Türk dünyasındaki devletlerin siyasi, ekonomik, kültürel vs. çok boyutlu birbirleri ve dünya ile bütünleşme çabası kapsamında kurduğu TDT, tüm bu fonksiyonlarının yanı sıra bölgenin değer, ilke ve çıkarlarını da öncelemektedir. Bu kapsamda Türk dünyasının bütünleşme çabaları, bu coğrafyanın kadim olarak önemini de ortaya çıkarmaktadır. Teşkilat böylece kendi içinde ve çevresinde istikrarlı, gelişmiş bir merkez olmasının yolunu da açmaktadır (Amyrev, 2022, s.1-2).

TDT, jeopolitik ve jeoekonomik olarak ise son dönemde yaşanan Rusya Ukrayna savaşı gibi önemli gelişmelerin yaşandığı bölgede ve dünyada Türk dünyasının bütünleşmesinin faydalarını da göstermektedir. Tüm dünyada hem Rusya Federasyonunun anılan savaş nedeni ile zayıflaması ve savaşın devam etmesi, Çin'in Asya Pasifik'te ve Hint Pasifik bölgesinde Amerika Birleşik Devletleri ile girdiği rekabet, TDT'nin geliştirmeyi amaçladığı işbirliğinin bölge ve dünya için önemli fırsatlar yaratmasını beraberinde getirmektedir. Sadece jeostratejik olarak değil jeoekonomik olarak da Covid salgını ve Rusya Ukrayna savaşı sonrası dünya genelinde ticaret, enerji, göçmenler, üretim ve tedarik zincirlerinin aksaması TDT'nin ekonomik işbirliği için de önemini ortaya koymaktadır (Hanayi, 2022).

11 Kasım 2022'de TDT'nin Semerkant Zirvesi'nin sonuç bildirgesinde dünyada ve bölgede yaşanan gelişmeler de dikkate alınarak, iki konu üzerine vurgu yapılmıştır. Bunlar, barış ile güvenliğinin tesisi ve istikrar ile ekonomi ve enerji temelli işbirliklerinin geliştirilmesidir. Hatta bu konuda bir adım daha ileri gidilerek, TDT'nin bölgesel güvenlik konusunda Orta Asya'da somut olarak öneriler sunması söz konusu olmuştur. Bu öneri bildirmede Kırgızistan ile Tacikistan arasındaki sınır sorunlarının barışçıl yollarla çözülmesi ihtiyacına vurgu yapılmıştır. Böylece TDT, istikrarlı bir Orta Asya ve istikrarlı bir dünya oluşturmaya çalışmıştır (Başaran, 2022)

Böylece 2000'li yıllardan itibaren bölgesel olarak Türk dünyasını oluşturan devletlerin bir araya gelerek kurduğu TDK hem bölgesel hem de dünya genelinde çok amaçlı fonksiyonları ile sürekli olarak gelişen dinamik bir örgüt olmuştur. Bu örgütün 2022 yılı sonunda KKTC'yi de gözlemci üye olarak kabul etmesi ise hem Türk dünyasının bir arada bulunması hem de barış için çok önemli bir gelişme olmuştur. KKTC açısından ise uluslararası hukukta tanınma konusunda sorun yaşayan Kıbrıs Türkleri açısından tarihlerindeki en önemli gelişme olmuştur. Bu nedenle KKTC TDT arasındaki ilişkilere daha yakından bakmak gerekmektedir.

3. KKTC ve TDT İlişkilerinin Çerçevesi ve Önemi

Kıbrıs adası tarihten günümüze kadar stratejik olarak Doğu Akdeniz'in en önemli alanlarından biri olmuştur. Adanın jeopolitik konumu çok farklı medeniyet ve devletlerin egemenliğini kurması ile sonuçlanmıştır. Farklı egemenlik ve güç mücadeleleri ile birlikte demografik olarak da adada uzun yüzyıllardır yaşayan Ortodoks Rum halkı Osmanlı İmparatorluğu döneminde Müslüman bir devletin yönetimi altında yaşamıştır.

Tarihsel olarak ada Osmanlı İmparatorluğu'ndan 1878 yılında İngiltere'ye kiralanmıştır. Egemenlik devrinin yapılmadığı bu dönem sonrasında Müslüman Türk halkı ile Ortodoks Rum halkı arasında uyuşmazlıklar ve ihtilaflar başlamıştır. 1. Dünya Savaşı döneminde savaş başlangıç yılı olan 1914'te ada önce İngiltere tarafından ilhak edilmiş, daha sonrasında ise 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması ile egemenliği bu devlete resmi olarak bırakılmıştır. 1931 yılı sonrasında adada çoğunluk nüfusu oluşturan Ortodoks Rum halkının Yunanistan ile birleşme (Enosis)* talepleri sonrası iki halk arasındaki anlaşmazlıklar giderek artmaya başlamıştır. 2. Dünya Savaşı ve sonrasında ise tüm dünyada self determinasyon hakkının sömürge yönetimi altında yaşayan halklara bir uluslararası hukuk normu olarak kabul görmesi sonrasında ise adada yaşanan gelişmeler çok daha sancılı olmuştur (MFA).

1954 yılında Yunanistan'ın adanın geleceği ile ilgili self determinasyon hakkı kapsamında BM Genel Kurulu'na konuyu taşıması sonrasında sorun uluslararasılaşmıştır. Bununla birlikte ada içinde de Kıbrıs Ortodoks Rum halkı diplomatik mücadelenin yanında EOKA isimli bir tedhiş örgütü başlatarak, adanın Yunanistan ile mutlak surette birleşmesi için mücadele vermeye başlamıştır. Sorun 1955 yılında Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında önce Londra Konferansı ile görüşülmeye başlamış, tarafların konuya bakışlarının çok farklı olması sonucunda konferans bir sonuca ulaşmamıştır. Türkiye ada halklarını durumu ve kendi ulusal çıkarları çerçevesinde konuya çözüm bulmasını savunurken, Yunanistan konunun bir an önce adada çoğunluk nüfusu oluşturan Ortodoks Rumlara self determinasyon hakkı tanınması ve nihayetinde Enosisin gerçekleşmesini istemiştir. İngiltere ise iki taraf arasında hakem rolü oynayarak, net bir tutum sergilememiştir (Saçak, 2021).

Nihayetinde bu gelişmeler olurken adada iki halk arasında çatışmalar hızlanmış, Kıbrıslı Türkler de TMT (Türk Mukavemet Teşkilatı)'yi kurarak, kendi hakları ve can güvenlikleri için savunma yapmaya başlamıştır. 1958 yılı sonunda İngiltere, Türkiye ve Yunanistan adada yaşanan gelişmeler karşısında ortak bir politika belirleyerek, adada bağımsız bir devletin kurulması için çalışmaya başlamıştır. 1959'da Zürih ve Londra Antlaşmaları ile İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin garantörlüğünde adada bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulması karar alınmıştır. Kıbrıs Cumhuriyeti 1960 yılında kurulmuş ve böylece ada halkı için iki yeni bir dönem başlamıştır (Saçak, 2021).

Adada iki halkın eşit egemenliğine dayalı olarak kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ömrü uzun olmamıştır. 21 Aralık 1963'te iki halk arasında devletin varlığını devam ettirdiği yıllarda çıkan anlaşmazlıklar sonrasında tekrar çatışma başlamıştır. Bu noktada çatışmalar 1964 yılı ortasına kadar devam etmiştir. Kıbrıslı Rumlara bu dönemde ve sonrasında silah zoruyla 1960 Ortaklık Cumhuriyetini gasp ederek Kıbrıslı Türkleri tüm devlet organlarından dışlamış ve Anayasaya aykırı olarak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temel hükümlerini tek taraflı olarak değiştirmiştir (KKTC Enformasyon Dairesi).

*Yunanca'da Enosis kelimesi birleşme, ilhak demektir. Tarihsel olarak Kıbrıs Rum halkının Kıbrıs adasının Yunanistan'a bağlanmasını istemesi anlamında kullanılmaktadır.

Kıbrıs Türk halkı tüm bu yaşanan gelişmeler karşısında önce 1964 yılında Genel Komite adında bir oluşum meydana getirmişlerdir. Daha sonrasında ise Genel Komite 1967 yılında Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi'ni oluşturmuş ve Türklerin yaşadıkları bölgelerde yönetimlerini üstlenmiştir. Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi 20 Temmuz 1974'te Türkiye'nin adaya gerçekleştirdiği Barış Harekâtı sonrasında, Ekim 1974'te Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi adını almıştır. Bu yönetim sonrasında 13 Şubat 1975'te KTFD (Kıbrıs Türk Federe Devleti) ilan edilmiş ve böylece Kıbrıs Türk halkı ayrı bir varlık olarak yoluna devam etmiştir. Kıbrıs Türk halkının Federe devletini ilan etmesi sonrasında BM çerçevesinde 1977 ve 1979 Doruk Anlaşmaları ile adada yaşanan soruna çözüm bulmak amacı ile iki temel çerçeve belge hazırlanmıştır. Ancak Kıbrıs Rum tarafı bu süreçlerde Kıbrıs Türk halkını statüsü ve varlığını tartışma konusu yapmış ve uluslararası arenada BM'ye başvurarak bu varlığın aleyhinde kararlar alınması için çaba göstermiştir. Nihayetinde BM çerçevesinde adada yürütülen görüşmelerde Rum tarafının olumsuz tutum nedeniyle Kıbrıs Türk halkı 15 Kasım 1983'te self determinasyon hakkını kullanarak KKTC adı ile kendi devletini ilan etmiştir (Güler, 2004, s.110).

15 Kasım 1983'te ilan edilen ve Federe Meclis'in oybirliği ile aldığı bağımsızlık ilanı ile devlet ilanı İngiltere, Yunanistan, Güney Kıbrıs başta olmak üzere birçok ülke tarafından tepki ile karşılanmıştır. BM Güvenlik Konseyi 18 Kasım'da 541 sayılı kararı alarak KKTC'nin bağımsızlık ilanını geçersiz saymıştır. Aynı BM kararında örgüte üye devletlerin Kıbrıs Cumhuriyetinden başka bir devleti tanımamaları konusunda da ibare yer almıştır (Eroğlu, 2002, s.768). KKTC o günden bugüne Türkiye dışında başka bir ülke tarafından tanınmamıştır. Aslında ilk aşamada Pakistan KKTC'yi tanımış, Ürdün ise çekimsiz oy kullanmış (Tatar, 2018, s.730) ancak Pakistan bu kararını geri çekmiştir. Dolayısı ile o günden bugüne KKTC'ni Türkiye dışında hiçbir devlet tarafından tanınmamakta ve ikili ilişkiler kuramamaktadır. KKTC tanınma sorunu nedeniyle uluslararası ve ikili olarak birçok aktör tarafında siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda ambargolara maruz kalmaktadır (Vatansever, 2021, s.1519).

KKTC'nin 1983 sonrasında tanınma konusunda karşı karşıya kaldığı durum GKRY (Güney Kıbrıs Rum Yönetimi)'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'nin devamı olarak görülmesi ve bağımsız bir ülkenin topraklarının sınırları ile bütünlüğün bozulması olarak görülmektedir. 2004 yılında AB (Avrupa Birliği)'ne de tam üye olarak katılan GKRY adanın tamamını temsilen birliğe alınmıştır. KKTC diplomatik, hukuki, ekonomik, siyasî, kültürel vs. birçok alanda kuruluşunu ilan ettiği 1983'ten beri De Jure olarak varlığını kabul ettirememiştir. De facto olarak ise o günden bugüne istikrarlı bir devlet yapısı içinde nüfusu, kontrol ettiği egemen sınırları, hükümet mekanizmaları ile varlığını sürdürmektedir (Türkeş, 2018).

KKTC temelde uluslararası hukuk kapsamında devletler için yasaklanan kuvvet kullanma yoluyla kurulduğu gerekçesiyle De jure olarak tanınmamaktadır. Bu nedenle De facto olarak Montevideo Sözleşmesi çerçevesinde devlet olmanın temel unsurlarını taşımasına rağmen uluslararası hukukta kurucu teori tartışmalarına göre şekil şartlarını karşılamadığı ileri sürülmektedir. Oysaki uluslararası hukuktaki açıklayıcı teori tartışmalarında Montevideo Sözleşmesine göre bir devletin tanınmamasının beyan edilmesi onun yok olduğu anlamı taşımamaktadır (Erdal, 2005, s.196).

KKTC kurulduğu 1983 yılından itibaren ayrı bir varlık olarak devletler düzeyinde Türkiye dışında tanınmasa da uluslararası örgütlenmeler ile de ilişkiler kurmuştur. Bu kapsamda ilk olarak KTFD olarak 1975 yılından itibaren İİT (İslam İşbirliği Teşkilatı) toplantılarına misafir olarak katılmıştır. 1976 yılından itibaren ise düzenli olarak İİT Dışişleri Bakanları toplantılarına ve 1981 yılından itibaren İTT Zirve toplantılarına katılmaktadır. KKTC'nin kurulmasından önce 1978 yılında KTFD İİT Dışişleri Bakanlar Konferansında "Turkish Muslim Community of Cyprus" ismi ile gözlemci statüsünde kabul edilmiştir. 1991 yılında ise İTT'nin İstanbul'da yapılan Dışişleri Bakanları toplantısında gözlemci statüsü güçlendirilmiştir. Bu yıldan itibaren KKTC İİT'nin tüm komite toplantıları ve İslam Kalkınma Bankası gibi bu örgüte bağlı olan kuruluşların çalışmalarına dâhil olmuştur (KKTC Dışişleri Bakanlığı).

Yine Haziran 2004'te İstanbul'da toplanan İTT Dışişleri Bakanlar toplantısında KKTC'nin varlığını tam anlamı ile teyit edecek çok önemli bir gelişme olmuştur. Bu toplantıda KKTC örgütünün o güne kadar yaptığı tüm organizasyonlarda gözlemci olarak Kıbrıs Türk toplumu ismi ile katılırken, bu tarihte ismi "Kıbrıs Türk Devleti" olarak değiştirilmiştir. Böylece İTT üyesi devletler KKTC'yi resmi beyanları ile ikili olarak tanımasalar da bu varlığın bir devlet olduğunu kabul etmişlerdir. Bu gelişme KKTC'nin uluslararası örgütler düzeyinde kendi adı ile devlet düzeyinde gözlemci üye olarak varlığını meşrulaştırmıştır. 2006 yılında İstanbul'da toplanan İTT Parlamento Birliği de KKTC'yi Kıbrıs Türk Devleti adı ile kayıtlarında kullanmaya başlamıştır (Kavas, 2007).

KKTC'nin 1990'lı yıllardan itibaren devlet olarak İTT bünyesinde gözlemci olarak Kıbrıs Türk devleti adı ile kabul edilmesi uluslararası örgütler kapsamında ilk olması ile birlikte 2000'lerde de devam etmiştir. Bu devamlılık Türk dünyasının aynı dönemde yukarıda ele alındığı gibi bütünleşme ve işbirliği kapsamında geliştirdiği TDT bünyesinde olmuştur.

KKTC Türk dünyası ile demografik, kültürel, dini, coğrafi, siyasi ve ekonomik bağları olan bir devlettir. 21. Yüzyılda Türk dünyasının yeniden organize olarak değişen dünya koşullarında bir araya gelerek oluşturduğu birlik ve ittifaklar da KKTC'nin de çok önemli bir yeri vardır. Türkiye'nin de desteği ile KKTC'nin Türk dünyası içinde kurulan TDT ile her türlü entegrasyon ve işbirliği süreçleri için de olması bu çerçevede 2000'li yıllarda sonun da gerçekleşmiştir (Akarçay, 2017, s.452).

12 Kasım 2021'de TDT Devlet Başkanları Konseyi İstanbul Zirvesi'nde kabul edilen 2040 Vizyonu ve Zirve sonuç bildirgesinde teşkilatın Kıbrıs Türk halkıyla dayanışması teyit edilmiş ve teşkilat faaliyetlerine katılımı konusuna yer verilmiştir (Sarıkaya, 2021). Zirvede teşkilat Sekretaryası ortak bildirisinde ise Kıbrıs sorununun adil, kalıcı, sürekliliği olan ve karşılıklı olarak her tarafça kabul edilebilir çözümü vurgulanmıştır. Ayrıca Kıbrıs Türk halkının eşit ve temel haklarının güvence altına alınması vurgulanmıştır. Böylece TDT Kıbrıs Türk halkıyla olan dayanışmasını bu bildiri ile ortaya koymuştur. Bildiride Türkiye'nin Kıbrıs Türk halkının TDT faaliyetlerine davet edilmesi talebi de olumlu bulunmuş ve tanınmıştır (Uluçevik, 2022). 11 Kasım 2022 yılında ise KKTC TDT'ye gözlemci statüsünde resmi üye olarak katılmıştır. Böylece İTT sonrasında KKTC teşkilata resmi adı ile kabul edilmiştir (KKTC Cumhurbaşkanlığı, 2022).

KKTC'nin TDT'ye gözlemci üye olarak kendi adı ve varlığı ile kabul edilmesi başta GKRY olmak üzere birçok tarafça tepki ile karşılaşmıştır. AB tarafından ise bu kararın Birliğe üye ülkelerin toprak bütünlüğü ilkesi ve BM sözleşmesi kuralları ile çeliştiği belirtilmiştir. KKTC Cumhurbaşkanı Ersin Tatar ise bu açıklamaya tepki göstererek, AB'nin taraflı bir tutum sergilediğini ifade etmiştir. Tatar, 2004 yılında AB üyesi yapılan GKRY'nin uzlaşmaz tavırlarının bu tutumdan güç aldığını belirtmiştir (Euronews, 2022).

28 Nisan 2023'te Ankara'da toplanan TÜRKPA Genel Kurulu'nda KKTC Cumhuriyet Meclisi Türk Devletleri Parlamenter Asamblesine de gözlemci olarak kabul edilmiştir. Böylece KKTC'nin Türk dünyası ve bu havzanın en önemli işbirliği örgütü olan TDT ile ilişkileri güçlenerek devam etmiştir (Kıbrıs Postası, 2023).

KKTC'nin TDT'ye gözlemci olarak kendi adı ile kabul edilmesi hem bu devletin ayrı varlığının meşruiyetinde hem de Kıbrıs sorununda iki eşit egemen devlet olduğunun ortaya çıkmasında çok önemli bir gelişme olmuştur. KKTC'nin bu teşkilata gözlemci olarak katılması gelecekte de ayrı bir devlet yapısının kabul edilmesinde tezlerini güçlendirecek bir gelişmedir.

Yukarıda ele alındığı gibi bir devletin varlığından söz edebilmek için toprak, nüfus, siyasi otorite gibi şartları taşıyan KKTC bu durumu ile uluslararası toplumda ve örgütlerde de yer almaktadır. Tanınma olmasa bile bu durum devletin varlığını ortadan kaldırmamaktadır (Erdal, 2005, s.196). KKTC uluslararası sistemde bu durumu ile Türkiye dışında De jure tanınmadan da yer almış ve uluslararası ilişkilerde bir aktör olduğunu ortaya koymuştur. TDT'de gözlemcilik statüsü 2000'ler sonrası KKTC'nin ulusal bir varlık olarak varlığını güçlendirerek devam etmesinde çok önemli bir rol

oynamıştır (Şafak, 2023). Bu bağlamda KKTC Türkiye dışında TDT'ye üye ülkeler tarafından da De facto olarak tanınmıştır (Yalçinkaya, 2022).

KKTC'nin TDT'ye Anayasasındaki adı ile gözlemci olarak kabul edilmesi temelde büyük öneme sahip bir gelişmedir. Kıbrıs sorunu uzun vadeli olarak devam eden bir sorundur. Bu sorunun gelecekte adadaki mevcut durum ve yapıya göre adil ve sürdürülebilir bir çözüme ulaştırılmasında TDT ile olan resmi ilişkisinin tezlerine kuvvet vereceği ortadadır. KKTC TDT sayesinde Türk dünyasında oluşturulan işbirliğinin siyasi, ekonomik, güvenlik, ticaret, enerji gibi alanlarda da bir varlık olarak katkı sunacaktır. Kıbrıs adasının bulunduğu Doğu Akdeniz'den Orta Asya ile Kafkasya'ya kurulacak olan köprülerin ve kardeşlik bağlarının dünyadaki sistemsel dengeleri de etkilemesi söz konusu olacaktır. Dolayısı ile KKTC ile TDT arasındaki ilişkin güçlenerek devam ettirilmesi her iki taraf içinde ve yapısal olarak önemli değişimleri oluşturma potansiyeline sahiptir (Işıksal, 2022).

Türk dünyasında su, enerji, sınır, radikalizm gibi çeşitli sorunlar söz konusudur. Kısa vadede KKTC'nin TDT'ye gözlemci olarak kabul edilmesi varlığının De Jure olarak tanınmasını sağlamayacaktır ancak uzun vadede bölgeye gelecek istikrar KKTC ile olan ilişkilerde daha fazla bir açılım yapmalarını sağlama imkânına sahiptir (Soydan, 2022, s.4).

Ayrıca KKTC'nin İİT sonrasında gözlemci olarak üye olduğu TDT aynı zamanda AB üyesi Macaristan ile birlikte Türk devletlerinin entegrasyonu ve jeopolitik denge politikası ile kurulmuş uluslararası bir yapıdır. Bu yapının içinde KKTC'nin de yer alması stratejik olarak bugün ve geleceğinin güçlü bir biçimde sürdürülebilmesi açısından da çok önemli bir gelişmedir. Böylece KKTC'nin uluslararası toplumda varlığı yavaş yavaş daha da görünür olmaktadır. TDT zirvelerine düzenli olarak katılan KKTC hem teşkilatın varlığına da güç katmakta hem de kendi görüşlerini de dünya genelinde duyurabilmektedir. İkili olarak da TDT ülkeleri ile KKTC arasındaki işbirliği ve temasın daha da artması için önemli bir platform görevi görmektedir (Adasoy, 2022).

Dolayısı ile TDT ile KKTC'nin ilişkisi her iki taraf içinde birçok olumlu yönleri olan önemli bir durumdur. Bu ilişkinin gelecekte de artarak devam etmesi yerel, bölgesel ve küresel düzeyde önemi sonuçlar ortaya çıkarabilecektir.

4. Sonuç

Uluslararası ilişkilerin temel aktörlerinin başında olan devletlerin uluslararası hukukta varlıkları ve tanınmaları tartışılan konular arasında en önemli başlıklardan biridir. Uluslararası hukukta Kurucu ve açıklayıcı teoriler olarak temelde bu konuda iki farklı görüş bulunmaktadır. Her iki görüşte kendi içinde devletin varlığı konusundan yola çıkarak konuya farklı yaklaşmaktadır.

Temelde ise bir devletin varlığı için toprak, egemenlik gibi koşulların olmazsa olmaz olarak kabul gördüğü bu tartışmalarda devletlerin uluslararası düzeyde tanınmaları, o devletin veya yönetimin, statüsünün veya eylemlerinin kabul edildiği anlamına gelmektedir. Ancak tanıma ve tanınma kavramları bir devletin varlığını ya da yokluğunu ispata tek başına yeterli olmadığı gibi devletlerin ikili ilişki sürdürmemeleri, birbirlerini birer devlet olarak tanımadıkları anlamına da gelmemektedir. Bu bağlamda devletler uluslararası sistemde tanınmadan da yer alabilmekte ve uluslararası ilişkilerini geliştirebilmektedirler.

Uluslararası örgütlenmeler de devletler sonrasında uluslararası ilişkilerin diğer önemli bir aktörü olarak çok farklı amaçlarla ve fonksiyonlarla kurulan yapılardır. Bu yapıların hem pratikte hem de norm yönü ile uluslararası sisteme katkıları bulunmaktadır. Uluslararası örgütlenmelerde devletlerin birbiri ile olan ilişkilerinde ve uluslararası hukuk kapsamında etkili olan varlıklardır. Tanınma ve tanıma konularında uluslararası örgütlenmelerin de etkisi bulunmaktadır.

KKTC Kıbrıs adasında 1960'lı yıllardan beri varlığını ortaya koyan ve 1983'te devlet olarak ilan edilen Kıbrıslı Türklerin temel temsilcisidir. Bu devlet, ilanı sonrasında tanıma konusunda BM kararı ile uluslararası sistemden dışlanmıştır. Türkiye dışında başka hiçbir devletin De jure olarak tanımadığı

KKTC 1990'lı yıllardan itibaren uluslararası örgütlenmelere gözlemci olarak katılmaya başlamıştır. Önce İİT ile başlayan gözlemcilik 2000'li yıllarda TDT ile devam etmiştir.

2000'li yıllarda Türk dünyasının işbirliği için oluşturulan TDT jeopolitik ve jeostratejik olarak öncelikle bölgesel daha sonrasında ise küresel düzeyde politika üretme kapasitesi olan bir teşkilat olmak için yola çıkmıştır. TDT'nin gitgide güçlendirilerek sürdürülen kurumsal yapısı her alanda üye devletlerin birbirleri ile ve bir bütün olarak dünya genelinde güç ve istikrar çok önemli bir potansiyele sahiptir. 2022 yılında Türk dünyasının bir parçası olan KKTC'nin de resmi olarak bu teşkilata gözlemci olarak kabul edilmesi Doğu Akdeniz hinterlandında gücünü pekiştirecek bir adım olmuştur. İkili, bölgesel ve küresel düzeyde TDT KKTC ilişkileri teşkilatın stratejik, siyasi, ekonomik, askeri yapısını güçlendirecektir. Kültürel, dini, teknolojik, toplumsal vs. alanlarda ise teşkilat üyesi ülkelere katkı sağlayacaktır.

Uluslararası hukuk kapsamında De jure olarak tanınma sorunu yaşayan KKTC açısından TDT'ye gözlemci olarak kendi adı ile üye olması varlığının ortaya konmasında ve güçlendirilmesinde ileri bir adım olmuştur. KKTC 2022 yılında katıldığı bu teşkilat ile hem maruz olduğu kısıtlama ve ambargoları aşma konusunda hem de devlet olarak varlığını pekiştirme ile tezlerini güçlendirme konularında kazanımlar elde edecektir. Nitekim KKTC'nin De facto olarak tanınmasında TDT gözlemci üyeliği İİT gözlemci üyeliği sonrasında ikinci başarısı olmuştur. Bu ilişkinin bugün ve gelecekte de artarak devam etmesi her iki taraf açısından da somut başarılar ortaya koyma potansiyeline sahiptir. Bu nedenle bu ilişkinin her alanda güçlendirilerek devam ettirilmesi iki taraf açısından da stratejik olarak ve her alanda yararlı olacaktır.

Kaynakça

- Adasoy, K. C. (2022, 2 Mayıs). KKTC ve Türk Devletleri Teşkilatı. *Kıbrıs Postası*. <https://www.kibrispostasi.com/c1-KIBRIS POSTASI GAZETESI/j2669/a39662-kktc-ve-turk-devletleri-teskilati>
- Akarçay, F. (2017). KKTC'nin Türk Dünyası tarafından tanınması: Durumlar, etkiler ve sonuçlar. *International Journal of Social Science*, 62, 443-454.
- Alpar, G. (2023). *Avrasya'da küresel güç mücadelesinin geleceği ve Türk Dünyası*. Erişim tarihi: 3 Mayıs 2023. <https://tasam.org/trTR/Icerik/70270/avrasyada-kuresel-guc-mucadelesinin-gelecegi-ve-turk-dunyasi>
- Amyerev, B. (2022). *Daha güçlü, bütünleşmiş ve birleşmiş Türk Dünyasına doğru*. Erişim tarihi: 3 Mayıs 2023. <https://turkicstates.org/assets/pdf/haberler/turk-devletleri-teskilati-genel-sekreteri-tarafindan-kaleme-alinan-makale-daha-guclu-daha-butunlesmis-ve-daha-birlesmis-turk-dunyasina-dogru-2676-163.pdf>
- Başaran, D. (2022). *Türk Devletleri Teşkilatı Semerkant Zirvesi: Güçlü ve bütünleşmiş Türk Dünyası'na doğru*. Erişim tarihi: 2 Mayıs 2023 <https://www.ankasam.org/turk-devletleri-teskilati-semerkant-zirvesi-guclu-ve-butunlesmis-turk-dunyasina-dogru/>
- Dedeoğlu, B. (1998). Uluslararası örgütlerin farklı sınıflandırma biçimleri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 49, 15-30.
- Durmaz, G. (2021). *Türk Devletleri Teşkilatı, Ural-Altay ve aklın yolu*. Erişim tarihi: 29 Nisan 2023 <https://www.sde.org.tr/gokberk-durmaz/genel/turk-devletleri-teskilati-ural-altay-ve-aklin-yolu-kose-yazisi-24648>
- Erdal, S. (2005). Uluslararası hukukta tanıma kurumu ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti örneği. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13 (1), 157-196.
- Erkiner, H. H., & Eray İ. (2022). Uluslararası hukuk bakımından bir uluslararası örgüt olarak Türk Devletleri Teşkilatı, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, TDT Özel Sayısı, 217- 250.

- Eroğlu, H. (2002), Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini Yaratan Tarihi Süreç ve Son Gelişmeler, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVIII (54), 735- 793.
- Euronews. (2022, 14 Kasım). AB, Kuzey Kıbrıs'a 'Türk Devletleri Teşkilatı'nda gözlemci statüsünün verilmesini eleştirdi. Erişim tarihi: 23 Mart 2023 <https://tr.euronews.com/2022/11/14/ab-kuzey-kibrisa-turk-devletleri-teskilatinda-gozlemci-statusunun-verilmesini-elestirdi>
- Gönlübol, M. (1993). *Uluslararası politika ilkeler- kavramlar- kurumlar*. Attila Kitapevi.
- Güler, Y. (2004). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar Kıbrıs Meselesi. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Dergisi*, 5 (1), 101- 112.
- Güneş, Ü. (2016). *Hükümet dışı uluslararası örgütler ve insan hakları*. Erişim tarihi: 28 Mart 2023 <https://www.tuicakademi.org/hukümet-disi-uluslararasi-orgutler-insan-haklari/>
- Hanayi, Ö. (2022). *Türk Devletleri Teşkilatı Semerkant Zirvesi: Ortak geçmişten ortak geleceğe*. Erişim tarihi: 1 Mayıs 2023 <https://www.eurasian-research.org/publication/turk-devletleri-teskilati-semerkant-zirvesi-ortak-gecmisten-ortak-gelecege/?lang=tr>
- Işıksal, H. (2022). 39. kuruluş yılında hedefine adım adım ilerleyen Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti. Erişim tarihi: 29 Nisan 2023 <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/-39-kurulus-yilinda-hedefine-adim-adim-ilerleyen-kuzey-kibris-turk-cumhuriyeti/2738295>
- İsmayılov, M. (2021). *Uluslararası hukuk kapsamında Taliban meşru bir hükümet olabilir mi?* Erişim tarihi: 4 Mayıs 2023 <https://www.indyrturk.com/node/429966/t%C3%BCrki%C3%BC%87yeden-sesler/uluslarar%C4%B1-hukuk-kapsam%C4%B1nda-taliban-me%C5%9Fru-bir-h%C3%BCk%C3%BCmet-olabilir-mi>
- Kartal E. (2021). Türk Devletleri Teşkilatı'nın paradigması: 2040 vizyonu ve sekizinci zirvenin düşündürdükleri. *Türk Yurdu*, 412. Erişim tarihi: 3 Nisan 2023 <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=5414>
- Kavas, A. (2007). *İslam Konferansı Teşkilatı ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin yükselen konumu*. Erişim tarihi: 20 Nisan 2023. <https://tasam.org/trTR/Icerik/663/islam-konferansi-teskilati-ve-kuzey-kibris-turk-cumhuriyeti-nin-yukselen-konumu>
- Keskin, N. (2019). *Uluslararası hukukta tanıma*. Erişim tarihi: 29 Mart 2023 <https://www.akademikparadigma.com/uluslararasi-hukukta-tanima/>
- Kıbrıs Postası. (2023, 29 Nisan). Cumhuriyet Meclisi, TÜRKPA'ya gözlemci üye kabul edildi. *Kıbrıs Postası*. https://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n469650-cumhuriyet-meclisi-turkpaya-gozlemci-uye-kabul-edildi
- Kıran, A. (2017). Uluslararası hukukta devletleri tanıma ve tanıma teorileri. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (3), 923-945.
- Kızıltoprak, S. (2022), *Türk Dünyasında bütünleşmeye doğru: Türk Devletleri Teşkilatı*. Erişim tarihi: 22 Mart 2023 <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turk-dunyasinda-butunlesmeye-dogru-turk-devletleri-teskilati/2735357>
- KKTC Enformasyon Dairesi. (2023, Nisan). *Tarihçe*. <https://pio.mfa.gov.ct.tr/hakkimizda/tarihce/>
- KKTCB. (2022, Kasım). *Cumhurbaşkanı Ersin Tatar, KKTC'nin Türk Devletleri Teşkilatı'na gözlemci üye olarak kabul edilmesini değerlendirdi*. <https://kktcb.org/tr/cumhurbaskani-ersin-tatar-kktcnin-turk-devletleri-teskilatina-gozlemci-uye-olarak-10392>
- KKTCB. (2023, Mart). *KKTC'nin Kuruluş Bildirgesi*. <https://www.kktcb.org/tr/belgeler/kibris-sorunu/1963-1983>
- Özdan S. (2018). Uluslararası örgütlerin meşruluğu üzerine. *Akademik Hassasiyetler*, 5 (10), 123- 144.

- Saçak, Y. (2021), *Kıbrıs Sorunu ve Türkiye'nin Enerji Politikalarının Doğu Akdeniz'e Etkisi*. 24 Nisan 2023 tarihinde <https://www.tuicakademi.org/kibris-sorunu-ve-turkiyenin-enerji-politikalarinin-dogu-akdenize-etkisi/> adresinden alındı.
- Sarıkaya, Y. (2021). *Türk Cumhuriyetlerden Türk Devletleri Teşkilatı'na 30 yılın muhasebesi*. Erişim tarihi: 2 Mayıs 20223 <https://www.tasav.org/index.php/turki-cumhuriyetler-den-turk-devletleri-teskilati-na-30-yilin-muhasebesi.html>
- Soydan M. Z. (2022). KKTC'nin Türk Devletleri Teşkilatı gözlemci statüsü ne anlama gelmektedir? *Sakarya Üniversitesi TÜRKMER*, KKTC 2022-1, s.1-4. https://turkmer.sakarya.edu.tr/sites/turkmer.sakarya.edu.tr/file/Mustafa_Zafer_Soydan_KKTC.pdf
- Sönmezoğlu, F. (2000). *Uluslararası politika ve dış politika analizi*. Filiz Kitapevi.
- Şafak, E. (2023). *KKTC ve Türk Devletleri Teşkilatı*. Erişim tarihi: 29 Nisan 2023 <https://yde.neu.edu.tr/kktc-ve-turk-devletleri-teskilati/>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2023, 25 Nisan). *İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ile ilişkiler*. <https://mfa.gov.ct.tr/tr/dis-politika/uluslararası-orgutler/oic/>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2023, Nisan). *Kıbrıs Meselesinin tarihçesi, BM müzakerelerinin başlangıcı*. https://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa
- Tatar, V. (2018). Turkish Republic of Northern Cyprus and Kosovo's declaration of independence in the context of United Nations' recognition policies. *Turkish Studies*, 13 (3), 723-736.
- Telli, K. (2011). İnsan haklarının gelişiminde uluslararası kamu örgütlerinin rolü: Etkinlik ve eksiklik denklem, *TAAD*, 1(5), 397- 418.
- Türk Devletleri Teşkilatı. (2023, 22 Mart). *Türk Devletleri Teşkilatı*. <https://www.turkicstates.org/tr/turk-konseyi-hakkında>
- Türkeş, İ. (2018). *Uluslararası hukukta devlet tanımı ve tanınmayan devletlerin statüsü*. Erişim tarihi: 29 Mart 2023 <https://www.tesadernegi.org/uluslararası-hukukta-devlet-tanımı-vetanınmayan-devletlerin-statusu.html>
- Uluçevik, T. (2022). *Türk Devletleri Teşkilatı (KKTC) ve Kıbrıs*. 25 Nisan 2023 tarihinde <https://www.turksam.org/detay-turk-devletleri-teskilati-kktc-ve-kibris> adresinden alındı.
- Vatansever, M. (2012). Kıbrıs sorununun tarihi gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12, Özel S., 2010, 1487- 1530.
- Yalçınkaya, A. (2022). *Türk Devletleri Teşkilatı, KKTC'yi de facto tanımıştır*. Erişim tarihi: 23 Mart 2023 <https://www.21yyte.org/tr/merkezler/bolgeselarastirmamerkezleri/balkanlar-ve-kibris-arastirmalari-merkezi/turk-devletleri-teskilati-kktc-nidefactotanimistir>

Makale Bilgi Formu

Yazarın Katkıları	Makale tek yazarlıdır.
Çıkar Çatışması Bildirimi	Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.
Destek/Destekleyen Kuruluşlar	Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kar amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.
Etik Onay ve Katılımcı Rızası	"Uluslararası Hukukta Tanınma Kavramı Çerçevesinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türk Devletleri Teşkilatı İlişkisi" başlıklı çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir. Yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulduğu, toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmadığı yazar tarafından beyan edilmiştir.

Reflection of Globalization on Public Service and Its Impact on Turkish Public Administration*

Mehmet Akif Özer¹, Serpil Yıldırım²

¹ Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Ankara, Türkiye

² TR Ministry of Family and Social Services, Ankara, Türkiye

ABSTRACT

Globalization, which has become increasingly widespread and influential in various domains, continues to be a determining actor in the new world order and its fundamental foundations. The concept of public service and its relevant theories and developments in Turkish public administration have also been affected by this process. Turkish public administration, particularly influenced by the changes and transformations in developed countries and guided by global actors, has become integrated into the process of change and transformation in the field of governance. In this article, the conceptual framework related to public service is outlined, followed by information on liberalization, localization of services, privatization, and the new understanding of public service in the context of change and transformation. The final section of the article provides a brief evaluation of the most common modern management practices (Total Quality Management, Strategic Management, Performance Management, and Human Resources Management) observed in the process of public service in Turkish public administration shaped by this paradigm shift.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 03.06.2023

Received in revised form: 22.06.2023

Accepted: 24.06.2023

Available online: 30.06.2023

Article Type: Review

Keywords: Globalization, Public Service, Change, Turkish Public Administration, Efficiency

© 2023 SAÜTAD All rights reserved

Extended Summary

1. Purpose

In this study, the effect of globalization and nation-state relationship on Turkish public administration has been examined. In this context, the general aim of the study is to determine how the neoliberal policies that were effective in Turkish public administration, especially in the post-1980 period, affected Turkish public administration. In this context, it has been tried to examine the changes that have occurred in our state structure with the globalization process, in which areas these changes occur most, what kind of problems are experienced in this process of change, what are the contemporary management approaches to solve these problems and whether these approaches can be applied in our country. In addition, it is aimed to examine the transformation of Turkish public administration in the globalization process by answering questions such as how to structure a better public administration in a neoliberal process and in which areas the administration should be developed. The modern nation-state is undergoing a rapid transformation due to the acceleration of globalization, advances in technology and the change in the understanding of democracy. This transformation brought the

* This article is based on the doctoral thesis titled "The Impact of Globalization on Turkish Public Administration in the Context of Nation-State Relationship," prepared and successfully defended by Serpil Yıldırım under the supervision of Prof. Dr. M. Akif Özer in the Graduate School of Hacı Bayram Veli University, Department of Political Science and Public Administration

¹ Corresponding author's address: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, No:401, Beşevler – Ankara, Türkiye.

Telephone: +90 (0312) 216 14 01 – 33.

e-mail: mehmet.oz@hbv.edu.tr

approach called the New-Right in the political and administrative sense, and the principles of the post-1980 administration were determined according to this ideology. This view advocated the weakening of the strong welfare state and a pluralistic system that operates according to the conditions of competition.

2. Method

The study was carried out methodologically with the qualitative research method. In the study, which mainly used document analysis and literature review, various legal regulations such as books, articles, compilation studies, theses, individual research materials, institutional review and evaluation reports, law regulations and related internet resources were used. The data obtained from these sources were transferred to the thesis by making content analysis. In order to provide a comprehensive diversity of views in the study, international literature was also used and the leading names of the field were tried to be included. A descriptive and descriptive method was used as a method in the study, and the reflection of the relationship between globalization and public service on Turkish public administration in the general framework was presented within the scope of applied modern management techniques, and suggestions were made for the improvement of public administration.

3. Findings

The social welfare state, on the other hand, was shown to be responsible for this crisis, and ultimately all these developments necessitated a paradigm shift in the government. In this process, with the influence of globalization, neoliberal policies that refer to competitive structures and free market economy have developed and these policies have come to life in New-Right thought by incorporating conservative discourses. Thus, the traditional structure in public administration has been moved away and a new management system has been adopted under the leadership of New-Right thought. Thatcher, who came to power with the Conservative Party in England in 1979 and Reagan, who came to power in the USA in 1980, put this new approach into practice and ensured its spread all over the world. In Turkey, this process was put into practice with the decisions of January 24, 1980 during Turgut Özal's term. It has been argued that in order for these policies to become functional, the sphere of influence of the state should be narrowed and a politically strong state structure should be created. Thus, the intervention of the state in the economic field was prevented, and it was envisaged that it would only operate in the basic duty areas such as security, defense, education, justice and health. What is expected from the state in this new system is to assume a regulatory, supervisory and rule maker role in protecting the market system. In this process, it was argued that the state should protect the system politically and legally by making the law effective. This process, also called paradigm shift in public administration, has affected all structures from state administration to international institutions. In this process, the traditional public administration approach was replaced by the business-based New Public Management approach and the principles of this approach were reflected in all processes of public administration. New Public Management envisaged a great transformation in the field of public administration with the principles it advocated. This approach, whose intellectual foundations are based on neoliberalism, was implemented as an effective paradigm in public administration until the 1990s, but it has been subjected to intense criticism, especially after the 2000s, due to the difficulties encountered in practice. As a result of these criticisms, the public administration had to open the door to different approaches that would offer a new perspective. As a result of all these developments, public administration has developed together with the state in the historical process. Parallel to the change in the nature of the state, public administration has also transformed in the same direction. This transformation; It also expresses integration with global mechanisms while preserving the requirements of the nation-state form.

4. Discussion and Conclusion

The article focuses on the effects of globalization on Turkish public administration, in particular on management techniques. When the development of public administration is seen as a process, it is clear that this process is in a constant state of evolution from the past to the future. In this process of the

development of public administration, social, economic and political events have an important effect. Today's modern management structure has emerged as a result of these processes. In this context, Turkish public administration has followed a course in parallel with the developments in the world. As a result of these developments, it is not possible to describe the global management techniques in Turkish public administration with a few titles. Because global management techniques have emerged as a result of the development of a structure based on the competitive and market system experienced on a world scale. Therefore, this new structure will follow a course in line with its own dynamics. For this reason, approaches to this process will also show a continuous development. Along with globalization, the internationalization of trade, borderless liquid global capital, and developments in communication and information technologies have led to a change in management techniques that dominate both the public and private sectors. These changes took place primarily in the private sector, while the public sector entered this process relatively late. In this context, the democratization, decentralization, demilitarization and liberalization tendencies experienced in public administration after the 1970s constituted the main reasons for the change in public administration. Such a change has affected both people's view of people and people's view of the state in public administration, and the individual has risen to a position prioritized by the state. In this context, in order to meet the demands of the individual, the concepts of efficiency, economy and productivity in public administration came to the fore and modern management techniques were started to be used in management. These new approaches, which are based on the understanding that business techniques should be used in public administration, have come to the fore as a result of the efforts to reduce the state and improve its efficiency, especially after the 1980s. Total Quality Management (TQM), Performance Management, Strategic Management and Human Resources Management are some of them.

Küreselleşmenin Kamu Hizmetine Yansıması ve Türk Kamu Yönetimine Etkisi

Mehmet Akif Özer¹, Serpil Yıldırım²

¹ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye

² T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Ankara, Türkiye

ÖZ	MAKALE BİLGİ
<p>Günümüzde oldukça yaygınlaşmış olan ve etkili olduğu tüm alanlarda hızlı dönüşümlerle kendini gösteren küreselleşme, yeni dünya düzeninde ve onun temel dayanaklarında belirleyici aktör olmaya devam etmektedir. Bu makalenin odağında yer alan kamu hizmeti ve Türk kamu yönetimindeki ilgili kuram ve açılımları da söz konusu süreçten payına düşeni almıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerdeki değişim ve dönüşümden etkilenen Türk kamu yönetimi, küresel aktörlerin de yönlendirmesiyle yönetim alanında yaşanan değişim ve dönüşüm sürecine eklenmiştir. Makalede bu kapsamda öncelikle kamu hizmeti ile ilgili kavramsal çerçeve çizilmekte, ardından değişim ve dönüşüm sürecinde serbestleştirme, hizmette yerellik, özelleştirme, yeni kamu hizmeti anlayışı gibi hususlarla ilgili bilgiler verilmektedir. Makalenin son kısmında ise bu anlayış değişimiyle şekillenen Türk kamu yönetiminde kamu hizmeti sürecinde görülen modern yönetim uygulamalarından en yaygın olanları (Toplam Kalite Yönetimi, Stratejik Yönetim, Performans Yönetimi ve İnsan Kaynakları Yönetimi) ile ilgili kısa bir değerlendirme yapılmıştır.</p>	<p>Makale Tarihiçesi: Alındı: 03.06.2023 Düzeltilmiş hali alındı: 22.06.2023 Kabul edildi: 24.06.2023 Çevrimiçi yayımlandı: 30.06.2023</p> <p>Makale Türü: Derleme</p> <p>Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Kamu Hizmeti, Değişim, Türk Kamu Yönetimi, Etkinlik</p> <p>© 2023 SAÜTAD Tüm hakları saklıdır</p>

1. Giriş

Bilindiği gibi İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan refah devleti uygulamaları, devletin yüklediği yeni görevler nedeniyle yönetsel anlamda geniş ve yaygın bir kamu yönetimi örgütünün doğmasına neden olmuştur. 1970'lerde yaşanan ve temelde refah devletinin sebep olduğu ekonomik kriz ise neoliberal politikalar yoluyla aşılmaya çalışılmış ve devletin iktisadi alandan çekilerek küçültülmesi temel bir politika olarak benimsenmiştir. Devletin küçültülmesine ilişkin bu yaklaşım kamu hizmetlerinin sunumuna da etki etmiş ve özellikle 1980'li yıllarda neoliberal politikaların bir sonucu olarak gelişen Yeni Kamu Yönetimi anlayışı çerçevesinde *işletmecilik anlayışına* uygun bir şekilde hizmet verilmesi gerektiği görüşü kabul görmeye başlamıştır. Bu süreçte kamu hizmetinin niteliği, kapsamı, sunumu ve kamu hizmetlerine yüklenen anlam da değişmeye başlamıştır.

Temelde devletin asli görevlerinden olan kamu hizmetlerinin, özellikle 1980 sonrası dönemde etkinlik, ekonomiklik ve verimlilik ilkeleri çerçevesinde sunulması gerektiği değerlendirilerek yeni hizmet modelleri geliştirilmeye başlanmıştır. Bu süreçte kamu hizmetlerinin en dikkat çeken yanı toplumsal çoğunluk karşısında müşteriye önceliklemesidir. Müşterinin talep ve beklentilerinin karşılanması yönetimde etkinlik ve verimliliğin anahtarı olarak değerlendirilmiştir. Zira neoliberal politikalarla birlikte uygulamaya konulan Yeni Kamu Yönetimi anlayışı kendisinden önceki Geleneksel Kamu Yönetiminin benimsemiş olduğu kitlesel üretimin kaynak israfına neden olduğunu ve çeşitlilikten uzak bir üretimin müşteri ihtiyaçlarını da karşılayamayacağı inancını taşımaktadır.

Fordist üretim tarzı olarak tanımlanan kitlesel üretim tarzı Yeni Kamu Yönetimiyle birlikte postmodern paradigmanın da etkisiyle post-fordist bir sürece evrilmiştir. Kamu hizmetlerinin sunumunda; çeşitlilik, müşteri taleplerine duyarlılık, müşteriye en yakın yerden üretim, yönetsel ve örgütsel esneklik, hiyerarşik kademelerin azaltılmasına dayanan örgütsel yalınlık, girişimcilik, rekabet, piyasa odaklılık, katılımcılık ve sonuçlara odaklılık gibi ilkelere vurgu yapan bu yönetim yaklaşımının, sosyo-ekonomik açıdan değerlendirildiğinde kendi içinde tutarlı olduğu söylenebilir.

Zira kamu kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanılması gerektiği anlayışı, kamu yönetiminin her zaman için *şiddetle* savunduğu yönetsel ilkelerdendir. Ancak bu süreçte etkinlik ve verimlilik adına

bireyin olması gerekenden fazla öne çıkarılıp toplumun ihmal edilmesi bu yaklaşımının yoğun bir eleştiri almasına neden olmuştur. Bu durum ise kamu hizmetlerinde sürekli bir yeni arayışı zorunlu kılmıştır.

Bu makalede söz konusu kapsamda küreselleşme kaynaklı kamu hizmeti anlayışında yaşanan değişim incelenecek ve bu değişim sürecinin yol açtığı belli başlı modern yönetim tekniklerinin Türk kamu yönetiminde uygulanma süreçleri değerlendirilecektir. Söz konusu sürece yönelik veriler nitel araştırma bağlamında literatüre dayalı betimsel modellerle elde edilmiş, tasarlanmış ve okuyucun dikkatine sunulmuştur.

2. Genel Çerçevde Kamu Hizmeti

Modern ulus-devlet küreselleşmenin hız kazanması, teknoloji alanındaki ilerlemeler ve demokrasi anlayışındaki değişim gibi nedenlerle hızlı bir dönüşüm yaşamaktadır. Bu dönüşüm siyasal ve yönetsel anlamda Yeni-Sağ olarak adlandırılan yaklaşımı getirmiş ve 1980 sonrası yönetimin ilkeleri de bu ideolojiye göre belirlenmiştir (Altın, 2013, s. 110). Bu görüş güçlü refah devletinin zayıflatılması ve rekabet koşullarına göre işleyen çoğulcu bir sistemi savunmuştur. Bu anlayış doğal olarak kamu hizmetlerinin sunumuna da yansımış ve kamu sektörü tarafından sunulan hizmetlerin piyasa ve rekabete açılması gerektiği öngörülerek kamu yönetiminde yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. Bu yeni yapılanma (Özer ve İrdem, 2020, s. 220);

- Kamu ve idare hukukunun ötelenmesiyle özel hukukun güçlendirilmesi,
- Kamu kuruluşlarının özertleştirilerek piyasa koşulları ile uyumlaştırılması,
- Kamu hizmetlerinde bütünlük değil projecilik yaklaşımının benimsenmesi,
- İstihdamında sözleşmeli ve esnek istihdam yaklaşımlarının benimsenmesi,
- Bakanlık tipi örgütlenme yerine kurul tipi örgütlenmeye geçilmesi,
- Yönetişim yaklaşımıyla merkezizyetçi yapıdan yerellik yaklaşımına geçilmesi,
- Kamunun faaliyet gösterdiği alanların daraltılması ve onun çekildiği alanlarda özel kesimin faaliyet göstermesi gibi ilkeleri içermektedir.

Kamu hizmeti kavramına ilişkin birçok tanım olmakla birlikte kavramı net olarak ifade eden bir tanım da bulunmamaktadır. Bu durum daha çok kamu hizmeti kavramına yaklaşımdaki felsefi, ideolojik ve siyasi bakış açlarındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır (Çal, 2009, s. 6-8). Ancak kavram ekonomi, siyaset hukuk yönetim gibi birçok alanı içermesinden dolayı disiplinler arası bir bakışa da ihtiyaç duymaktadır. Kavramın tanımsal sınırları daha çok idare hukuku çerçevesinde çizilmeye çalışılmıştır. Türk İdare Hukuku alanında önemli isimlerden olan Onar, kamu hizmetini “devlet veya diğer kamu tüzel kişileri tarafından veya bunların gözetim ve denetimi altında genel kolektif ihtiyaçları karşılamak, kamu yararını sağlamak için kamuya sunulmuş olan devamlı ve muntazam faaliyetler” şeklinde tanımlamaktadır (Göçoğlu, 2020, s. 616; Solak, 2012, s. 178).

Buna göre bir hizmetin kamu hizmeti sayılabilmesi için iki koşul gereklidir. Bunlardan birincisi hizmetin kamuya yöneltilmiş ve kamuya yararlı olması gerektiğidir. İkincisi ise hizmetin kamu kuruluşları tarafından veya ilgili kamu kuruluşlarının denetimi ve gözetimi altında özel hukuk kişilerince gerçekleştirilmesidir (Altın, 2013, s. 103; Göçoğlu, 2020, s. 616). Bu koşullardan anlaşılacağı üzere bir hizmetin kamu hizmeti sayılabilmesi için öncelikle kamu yararına yönelik olması gerekmektedir. Bu kapsamda hizmetin kamu ya da özel kesim tarafından sunulması fark etmez ancak kamunun gözetimi ve denetim altında yapıldığı sürece kamu hizmeti sayılır (Şen ve Acar, 2017, s. 148).

OECD'nin sınıflandırmasına göre bir devletin vatandaşlarına sunmakla görevli olduğu hizmetler ise kısaca on başlık altında şöyle sınıflandırılmıştır (Crocı-Angelini, 2011, s. 7): Genel kamu hizmetleri, savunma, kamu düzeni ve güvenliği, ekonomik işler, çevre koruma, barınma ve toplumsal olanaklar, sağlık, dinlenme kültür ve din, eğitim ve sosyal koruma. Bu sınıflandırmada görüldüğü üzere oldukça geniş bir yelpazeye sahip olan kamu hizmetleri niteliklerine göre kimisi devlet tarafından sunulmakta kimisi özel sektör eliyle yürütülmektedir. Bu kapsamda hangi hizmetin devlet hangi hizmetin özel sektör eliyle yürütüleceği o ülkenin toplumsal, ekonomik ve siyasi koşullarına bağlıdır. Kamu

hizmetleri süreklilik, bedelsizlik, değişkenlik ve uyum, eşitlik ve tarafsızlık ilkelerine sahiptir. Bu ilkeler kısaca şöyle özetlenebilir (Altın, 2013, s. 104-105; Çal, 2009, s. 20):

Süreklilik; kamu hizmetlerinin kesintisiz ve düzenli olarak yürütülmesini ifade eder. Ancak kamu hizmetlerinin sürekli olması onun her zaman gece ve gündüz işlemesi anlamına gelmemektedir. Sağlık, elektrik, su gibi bazı hizmetlere her zaman ihtiyaç duyulurken, eğitim, sanat gibi hizmetlere belli zamanlarda ihtiyaç duyulur.

Bedelsizlik ilke olarak kamu hizmetlerinin ücretsiz sunulmasını içerir, ancak artan toplumsal ihtiyaçlar kamu hizmetlerinde belli bir bedel ödenmesini gerektirmiştir. Özellikle iktisadi nitelikteki hizmetler buna örnektir. Bu ilke hizmetten yararlananların yükünü hizmetten hiç yararlanmayanlara yüklememek amacıyla geliştirilmiştir.

Değişkenlik ve uyum; kamu hizmetlerinin gelişen ve değişen durumlara kendini uyarlaması demektir. Kamu hizmetlerinin örgütlenmesi ve işleyişi gibi tüm süreçlerde kendisini yenilemesi gerekmektedir. Bu değişiklikler genellikle kanunların değiştirilmesi ve idareye tanınan takdir yetkisi ile düzenleyici işlemler yapma yoluyla gerçekleştirilir.

Eşitlik ve tarafsızlık; kamu hizmetlerine katılma, yararlanma ve kamu hizmetinin gerektirdiği yükümlülükler karşısında bireylerin eşitliğini ifade eder. Kamu hizmetlerinde eşitlik ilkesi kanun önünde eşitlik ilkesinin bir sonucudur.

Kamu hizmetleri faaliyet alanına göre "iktisadi", "idari", "sosyal", "bilimsel-teknik-kültürel" kamu hizmetleri olarak gruplandırılmaktadır (Altın, 2013, s. 105-106; Göçoğlu, 2020, s. 617): İktisadi kamu hizmetleri devletin ekonomik alana müdahale etmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kamu iktisadi teşebbüslerinin yürüttüğü hizmetler iktisadi kamu hizmetlerine örnek olarak gösterilebilir. İdari kamu hizmetleri geleneksel olarak idare tarafından kamu hukukuna uygun olarak yürütülen milli savunma, tapu ve kadastro, bayındırlık gibi hizmetlerdir. Sosyal kamu hizmetleri emeklilik, sosyal yardım, sosyal güvence, çalışma hayatının düzenlenmesi gibi konularda yürütülen hizmetlerdir. Bilimsel-kültürel-teknik kamu hizmetleri bilimsel ve teknik araştırmalar, müzik, tiyatro, bale, bilim, kültür, sanat gibi alanlara ilişkin hizmetleri içermektedir. Ancak bu faaliyetler nitelikleri gereği klasik idari kalıplar içinde yürütülemediklerinden özerk kuruluşlar, bağımsız personeller, serbest usuller ve geniş maddi olanaklara ihtiyaç duymaktadırlar. Kamu hizmetine ilişkin önemli bir gruplamayı da evrensel kamu hizmetleri oluşturmaktadır. Evrensel kamu hizmeti "istisnasız herkese makul kalite ve fiyattan, sürekli ve düzenli olarak sunulmak zorunda olunan ve çağdaş bir insan için vazgeçilmesi mümkün olmayan asgari/temel ortak ihtiyaçlar" olarak tanımlanabilir (Solak, 2012, s. 179). Bu hizmet daha çok bilgi toplumunun bir ihtiyacı olarak gelişmiştir.

Kamu hizmetlerinin sunumunda etkililik, etkinlik ve eşitlik temel performans ölçütleridir. Bu açıdan kaynakların amaç yönünden etkili araç yönünden etkin ve paylaşım yönünden de eşit sunulması gerekmektedir. Ancak hizmet sağlayıcılar olarak özel sektör faaliyetlerinde öncelik etkinlik arayışı iken kamu sektöründe öncelik hizmetin kalitesini de içerecek şekilde etkililik ve eşitlik arayışıdır (İlkorkor, 2013, s. 31). Bu durum kamu sektörü ile özel sektör arasındaki en büyük farkı oluşturur. Bu kapsamda niteliği esas alınmak üzere kamu hizmetlerinin gördürülme şekli de değişir. Günümüzde kamu hizmetleri kamu hukuk tüzel kişisi veya özel hukuk tüzel kişisi tarafından sunulmaktadır (Şen ve Acar, 2017, s. 149).

Kamu hizmetlerinin idare tarafından görülme şekline *emanet usulü* denir. Özel hukuk tüzel kişileri tarafından gerçekleştirilen kamu hizmetleri ise; müşterek emanet, iltizam, ruhsat, imtiyaz ve yap-işlet-devret yöntemleriyle adlandırılır (Altın, 2013, s. 106-107):

Emanet yöntemi kamu hizmetlerinin doğrudan doğruya bir kamu tüzel kişisinin kendi kuruluşu ve kendi kaynakları ile yerine getirilmesidir. Milli savunma, güvenlik, adalet, eğitim ve sağlık gibi hizmetler emanet usulü ile görülür. İdare hukukunun geçerli olduğu emanet yönteminde hizmet bakanlıklar, belediyeler, il özel idareleri, köyler ve çeşitli kamu kurumları eliyle görülmektedir.

Müşterek emanet ve İltizam yöntemleri günümüzde uygulanmamaktadır. Müşterek emanet usulü; hizmeti yerine getiren özel kişinin hizmetin bedelini, hizmetten yararlananlardan aldığı bedelle karşılması ve bu yolla kazanç elde ettiği takdirde bunu idare ile paylaşması yöntemidir. İltizam ise hizmetin, önceden kararlaştırılan oranda bir bedel karşılığı özel kişi tarafından görülmesidir. *Ruhsat veya izin* olarak adlandırılan yöntemde, tekel niteliğinde olmayan bir hizmetin özel kişilere gördürülebilmesidir. Ruhsat özel kişi ile bir idari sözleşme şeklinde değil, özel kişiye idarenin tek taraflı iradesi ile yapılan bir işlemle verilmektedir.

İmtiyaz yöntemi devletin bir hizmeti kamu hizmeti niteliğine getirdikten sonra bu hizmetin yürütülmesini, hizmetin yürütülmesinden doğan giderler ve hasarlar da özel kişiye ait olmak üzere, bir özel kişiye vermesidir.

Yap-işlet-devret yöntemi; köprü, tünel, baraj, sulama, içme ve kullanma suyu, elektrik iletim, dağıtım ve ticareti, maden ve işletmeleri, demiryolu, deniz ve hava limanları gibi yatırım hizmetleri alanında idarenin özel hukuk kişisi ile en çok 49 yıllığına bir sözleşme imzalamasıdır. Özel hukuk kişisi söz konusu olan yatırımı belirlenen süre içerisinde masrafı, kâr ve zararı kendisine ait olmak üzere işletir ve süre sonunda bedelsiz olarak idareye devreder. Bunların dışında yönetimler arası işbirliği, yerel yönetim hizmetlerine gönüllü katılım, şirketleşme, e-devlet gibi dijital platformlar aracılığıyla da kamu hizmetleri sunulabilmektedir.

Kamu hizmetlerinin gelişimi yönetsel paradigma ile yakından ilgilidir. Bu konuda 1968 yılı önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde Amerika'daki siyasal sosyal olaylar toplumsal huzursuzluk ve isyanlar halkın yönetime bakışını etkilemiştir. Akademide Dwight Waldo'nun öncülük ettiği Minnowbrook Konferansları yeni bir yönetsel paradigma olarak Yeni Kamu Yönetimini ortaya çıkarmıştır. Waldo bu dönemde yönetimin yetersizliğinden dolayı kamu yönetiminde "kimlik krizi" iddiasında bulunmuş ve bu dönemde kamu hizmetleri bu tartışmaların gölgesinde sunulmuştur. Kamu hizmetlerinin 1970'lerdeki sunumu kriz ekonomisiyle beraber seyretmiş ve kamu hizmetlerini geliştirmeye yönelik reformlar sonuç vermemiştir. 1980'lerde tüm dünyada yaşanan yapısal ve ideolojik değişiklikler kamu hizmetlerinin sunumuna da yansımış ve kamu hizmetleri pazar ve piyasa koşullarına göre sunulmaya başlanmıştır.

1990'larda "yönetimi yeniden icat etme" kavramlarının da etkisiyle kamu hizmetlerinde azalma yönünde bir eğilim yaşanmış ve son yıllarda ise kamu hizmetlerinde fark yaratma iddiasında bulunan ve Yeni Kamu Yönetimi ile taban tabana zıt olan "Yeni Kamu Hizmeti" yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Vatandaşlık kavramına duyarlı olan bu yaklaşım kamu yararını, topluma katkıda bulunmayı ve halkın sorumluluk olarak yönetime katılımını amaçlamaktadır. 2020'li ve sonrasındaki yıllarda ise kamu hizmetinin hesap verebilir, şeffaf, etik ilklere bağlı, meşru, demokratik ve katılımcı olması beklenmektedir (Perry ve Buckwalter, 2010, s. 5239-5240).

Kamu hizmetleri; kamu yararı ve toplumsal refahı amaçlar. Temelde çok geniş bir alana sahip bir kavram olarak kamu hizmetleri, yönetimin topluma yansıyan yüzünü oluşturmaktadır (Ferguson, 2019, s. 221). Bu durum kamu hizmetlerine ilişkin sorunların çözümünü de hizmetin kendisi kadar önemli kılmaktadır. Bu kapsamda kamu hizmetlerine ilişkin sorunların çözümünde demokrasi ve yönetim anahtar bir kavram haline gelmektedir (Mcgregor Jr., 1983, s. 75). Mcgregor Jr., kamu hizmetlerine ilişkin sorunların çözümünde demokrasinin bürokrasi ile tehdit edilmemesi gerektiğini, sorunların görmezden gelinmesinin onları büyüteceğini bu nedenle sorunların çözümüne yönelik ulusal bir politika geliştirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Kamu hizmetlerine ilişkin sorunların çözümünde bütüncül davranılması gerektiğini belirten Mcgregor Jr. (1983, s. 75), ulusal yapıların yanında özerk yapıların da gücünden yararlanılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Sonuç itibarıyla kamu hizmetleri devletin toplumla buluştuğu alanlardır. Bu nedenle nitelikli bir kamu hizmeti sunumu özellikle bürokrasi açısından devlet-vatandaş yaklaşımını sağlayacak önemli bir araçtır. Bu kapsamda devlet etkin bir kamu hizmeti sunumu için çeşitli yöntemlere başvurur. Özelleştirme, serbestleştirme, yerellik ve halk katılımını teşvik eden demokratik ve katılımcı

yaklaşımlar bunlardan bazılarıdır. Bu yöntemler aracılığıyla devlet kamu hizmetlerini geliştirir ve sunar.

3. Piyasa Sistemine Hazırlık: Serbestleştirme

Serbestleştirme (deregülasyon) piyasa ekonomisine öncelik vermeye, devletin ekonomiye müdahalesini azaltmaya ve özel sektörü yönetime katmaya yönelik bir süreçtir (Tokathoğlu ve Şen, 2019, s. 208). Serbestleştirme 1980'lerden sonra; kapitalizmin güçlenmesine yol açan sermaye önündeki engellerin kaldırılması, Sovyetler Birliğinin çökmesi, ekonomide piyasa sürecine geçilmesi, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların dünya ekonomisini yönlendirmede etkili bir güç haline gelmesi gibi nedenlerle ortaya çıkan neoliberal politikaların bir sonucu olarak gelişmiştir.

1980 sonrasında dünyada yaşanan dönüşüm olgusunda, yeni liberal tezler önemli bir etkiye sahiptir. Genel olarak devletin iktisadi alandan çekilmesi ve küçültülmesini öneren bu tezlerin önemli politika araçları özelleştirme ve serbestleştirmedir. Bu politikalar; bir yandan özelleştirme uygulamaları, diğer yandan da devlet kontrolündeki bazı faaliyetlerin serbestleştirilmesi ile kamunun içinde barındırdığı bazı olumsuzluklardan kurtulmayı amaçlamaktadır (Güran, 2005, s. 233). Küreselleşmenin ve piyasa ekonomisine girişin bir sonucu olarak gelişen serbestleştirme (Solak, 2012, s. 178), Yeni-Sağ düşüncenin kamu yönetimi reformlarında maliyetleri azaltma sürecinde kullandığı en önemli araçlardan birisidir (Özer ve İrdem, 2020, s. 239).

Serbestleştirme devletin sektörler üzerindeki hukuki, düzenleyici ve kısıtlayıcı yetkisinin *kısıtlanması* ve bazı alanlarda da *kaldırılması* ifade etmektedir. Ayrıca serbestleştirmeye kamu tekellerinin tekel olma niteliğinin kaldırılarak özel sektörün de bu alanlarda faaliyet göstermesi ve rekabet ortamının oluşturulmasına katkıda bulunulması amaçlanmaktadır. “Fiyat ve ücret kontrolleri, faiz oranının ve döviz kurunun kontrolü, kira kontrolleri, piyasaya girişlerin engellenmesi ve sınırlandırılması, devlet tekelleri, imtiyaz hakkı, kotalar, tarifeler, çeşitli tarifeler, çeşitli teşvikler ve destekler” (Özer ve İrdem, 2020, s. 239) serbestleştirme uygulamalarının görüldüğü alanlardandır.

Bununla birlikte serbestleştirme tamamen kuralsızlık demek de değildir. Kaldı ki; piyasa ekonomisine geçiş rekabetin korunması açısından bir düzene ihtiyaç duyarken; kurumların kendi iç dinamikleri ve AB gibi uluslar üstü kuruluşların getirdiği yapısal ve yasal düzenlemeler de bu alandaki düzenlemelere yön vermektedir (Özer ve İrdem, 2020, s. 240). Öte yandan özelleştirme gibi serbestleştirme faaliyetlerinin de her alanda uygulanabileceğini söylemek mümkün değildir. Temelde kamu sektörünün hizmet ürettiği alanlarda olumsuzlukları gidermek ve etkinliği artırmak amacıyla uygulanan bu politikaların (Güran, 2005, s. 69), örneğin doğal tekeller üzerine uygulanması evrensel hizmetlerin sunulması açısından sorun yaratmaktadır. Toplumun her kesimine makul kalite ve fiyattan sürekli ve düzenli olarak sunulması gereken evrensel hizmetlere ilişkin düzenlemelerin serbestleştirilmesi veya özelleştirilmesi sınırlı bir rekabet yaratacak –ya da hiç yaratmayacaktır. Dolayısıyla amaçlanan etkinlik de sağlanamayacaktır. Bu kapsamda serbestleştirme faaliyetlerinde hizmetin ticari mi evrensel mi olduğunun öncelikle değerlendirilmesi gerekmektedir (Solak, 2012, s. 187).

Küresel ölçekte kamu hizmetlerinin serbestleştirme ve özelleştirme uygulamalarıyla küresel ekonomiye eklenmeleri GATS'la mümkün olmuştur. Bu yönüyle GATS neoliberal politikaların ete kemiğe büründüğü temel metinlerden biridir. Temelde ulus-devlet tarafından sunulan kamu hizmetlerinin küresel ekonomik yapıda piyasa koşullarına göre sunulmasını amaçlayan GATS Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından düzenleyici ve belirleyici bir işlev görmektedir (Kıyan ve Yüksel, 2011, s. 25). Bu kapsamda serbestleştirme faaliyetleri evrensel kamu hizmetlerinin sunulduğu alanlarda özellikle çok uluslu şirketler tarafından daha çok başvurulan bir yöntem olarak ilgili sektörün düzenleyici çerçevesinin kendi lehine değiştirilmesini içerecek şekilde talepte bulunabilmektedirler. Nitekim bütünlüklü bir hizmet ticareti açısından GATS'la bu süreç tamamlanmaktadır (Kıyan ve Yüksel, 2011, s. 38).

Tüm bu süreçlerin bir sonucu olarak serbestleştirme faaliyetlerinin kamu yönetimi üzerinde; adem-i merkeziyetçi bir yaklaşımla görev ve yetki devrinin gerçekleşmesi, etkinlik ve verimliliğin artırılması, karar verme mekanizmalarına kullanıcıların katılımının sağlanması, hizmetlerin sözleşme aracılığıyla gördürülebilmesi, kamu kuruluşlarında şirketleşme sürecinin başlatılması, özel ve kamu kuruluşları arasında rekabetin sağlanması, kamu-özel işbirliklerine gidilmesi ve geleneksel kamu-özel ayrımının kaldırılması (Özer ve İrdem, 2020, s. 240) şeklinde etkide bulunması beklenmektedir.

4. Kamu Hizmetlerinin Halka En Yakın Yerden Sunulması: Hizmette Yerellik

Hizmette yerellik (subsidiarite) ilkesi kamu yönetimi literatüründe en çok tartışılan konulardan biridir. Kavram hem federal hem de üniter devletlerde desantralizasyonun en temel göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Hizmette yerellik ilkesi en genel anlatımla hizmetlerin vatandaşa en yakın birim tarafından yürütülmesi anlamına gelmektedir. Söz konusu ilke bireyin tek başına yapabileceği işlere devletin müdahalede bulunmaması gerektiğine vurgu yapmaktadır (Eryılmaz, 2019, s. 128).

Hizmette yerellik ilkesi temelde merkezi ve yerel yönetimler arasındaki görev ve yetki paylaşımına dayanır. Buna göre merkezi yönetim *ancak*, yerelde yerine getirilemeyen ya da yerine getirilmesinde güçlük çekilen hizmetlerde görev üstlenebilir (Eryılmaz, 2019, s. 128). Bu kapsamda yerellik ilkesi kamusal ihtiyaçları karşılamak üzere oluşturulan farklı yönetim düzeyleri arasında yetki bölüşümünü öngören ve yetkinin görülmesi gereken kamusal ihtiyaca en yakın yönetimce karşılanması alt düzeyin yetkisini üst düzeye ancak mutlak gereklilik olduğunda devredilmesidir (Karakılçık ve Özcan, 2005, s. 10).

Kökene kimilerince Aristo'ya, kimilerine göre de Hristiyan düşünür St. Thomas d'Aguin'e kadar götürülen subsidiarite ilkesi 1980'li yıllarda hukuksal ve siyasal bir zeminde kullanılmaya başlamıştır (Karakılçık ve Özcan, 2005, s. 11). Subsidiarite ilkesi "ikincil olma, yedekte olma, yardım etme ve destek verme" gibi anlamlara gelmektedir. Subsidiarite sözcüğü, ilk kez 1992'de Maastricht'te imzalanan Avrupa Birliği anlaşmasında kullanılmıştır (Demir ve Karakütük, 2003, 73).

Bu ilke ile Birliğin merkezileşmesi önlenmekte ve ulus-devletlerin de egemenlik hakları korunma altına alınmaktadır. Bu ilke ile Birlik ile üye devletler arasındaki görev ve yetki paylaşımı düzenlenmekte ve karar mekanizmaları vatandaşa yaklaştırılarak üye devletlerin ulusal kimliklerinin korunarak haklarının güvence altına alınması ve böylece yurttaşlarca Avrupa'nın bütünleşme sürecine sahip çıkılması amaçlanmaktadır (Çilingir, 2017, s. 352; Eryılmaz, 2019, s. 129).

Yerellik (subsidiarite) kavramının Türkiye'de ilk kullanımı ise Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı sonrasında düzenlenen "Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı" ile olmuştur. Düzenleme, "Mahalli İdareler" başlığı altında ele alınmış olup; düzenlemeye göre kamu hizmetlerinde etkinliğinin sağlanmasının kaynakların ölçülü ve rasyonel kullanımı ve ilgili hizmetlerin sunulacağı yerde karşılanması ile mümkün olacağı belirtilmiştir (Demirkale vd., 2022, s. 61).

Yerellik ilkesi "hizmeti halka yakınlaştırma" anlamında kullanılmaktadır. Bu kapsamda bu ilke merkezi yönetimin işlevlerini ikinci plana atmaktadır. Bu açıdan yönetimin bütünlüğü ilkesi ile çelişen bu ilke asıl yetkili makamın yerel yönetimler olduğu ve zorunlu hallerde yerel yönetimlerin yetkilerini merkezi yönetime devrettiklerini savunur. Oysa "idarenin bütünlüğü" ilkesine göre bu durumun tam tersi söz konusudur. Yani merkezi yönetim gerekli hallerde yetilerinin bir kısmını alt birimlere devretmekte ve genel yetkili birim yine merkezi yönetim olmaktadır. Bu kapsamda genel bir değerlendirme ile subsidiarite ilkesinin federal devlet anayasalarına daha uygun (Karakılçık ve Özcan, 2005, s. 11) bir özellik taşıdığını söylemek de mümkündür.

Demokratik anlamda subsidiarite Avrupa Birliği Anlaşmasında "...kararların vatandaşa mümkün olduğunca yakın biçimde alınması..." şeklinde ifade edilmiştir. Burada subsidiarite kavramı âdem-i merkeziyetçilik olarak kullanılmıştır. Bu yönüyle subsidiarite aynı zamanda siyasal yönü olan bir kavramdır (Çilingir, 2017, s. 353). Haklın yönetime katılımının sağlanması bakımından yerel yönetimler yerelleşme (subsidiarite) ilkesinin uygulanabileceği en uygun altyapıya sahip kuruluşlardır (Demir ve Karakütük, 2003, 74).

Modern toplum katılımcı bir yapıya sahip olduğundan vatandaşın yönetime katılımı ve temsilinin sağlanması da bir anlamda yönetsel bir zorunluluktur. Bu çerçevede yerelleşme ilkesi de önemli bir ilkedir (Görmez, 1997, s. 55-56). Özellikle modern yönetimin temel ilkelerinden olan katılım ve temsil gibi süreçlerin uygulanmasının merkezi yönetimdeki güçlüğü bu konuda yerel yönetimleri daha güçlü kılmaktadır (Demir ve Karakütük, 2003, s. 74). Ülkemizde 1990 yılında kalkınma planı hedefleri arasında yer alan ilke 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14. maddesinde, 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun da 6. maddesinde yer almıştır. Demokrasiyle yakından ilişkili olan söz konusu ilkenin (Demirkale vd, 2022, s. 62) ülkemizde yasal düzenlemelere konu olmaya başladığı söylenebilir. Böylece etkin bir kamu hizmeti sunumu için yasal düzlemde de gerekli düzenlemeler yapılarak kamu hizmetlerinin halka en yakın yerden sunulması sağlanmış olacaktır.

5. İşletmeci ve Rekabetçi Yönetim: Özelleştirme

Özelleştirme temel olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında Keynesçi ekonomi politikaları sonucunda büyüyen devletin 1970'lerde yaşadığı krizle gündeme gelmiştir. Bu süreçte Batı ülkeleri krizin aşılmasına yönelik olarak sermayenin serbest dolaşımı, özelleştirme, devletin sınırlandırılması, gibi birtakım uygulamalara yönelmişlerdir.

Yeni-Sağ denilen (Orkunoğlu, 2010, s. 1) bu yeni düzenin çıkış noktası ise piyasa ekonomisine koşulsuz güvene dayanamamaktadır. Piyasa koşullarını sağlamanın yolu kamu hizmetlerinde özelleştirme uygulamalarına ağırlık verilerek devletin küçültülmesidir (Altın, 2013, s. 114; Sezgin, 2010, s. 4). Özelleştirme ise milli ekonomi içerisinde devletin payının küçültülmesindeki en etkin araçtır (Tandırcıoğlu, 2002, s. 198).

Daha çok piyasa ekonomisi ile anılan özelleştirme (Tandırcıoğlu, 2002, s. 128), dar anlamda kamu mülkiyeti altındaki işletmelerin kısmen veya tamamen özel sektör iştiraklerine satılmasıdır. Geniş anlamda özelleştirme ise "devletin ekonomik faaliyetlerinin azaltılması ya da tümü ile ortadan kaldırılmasıdır" (İleri, 1998, s. 150).

Özelleştirmenin temel mantığı liberalizmin savunduğu sınırlı devlet anlayışına dayanır. Sınırlı devlet anlayışı piyasa ekonomisi ile mümkün olur ki bu kapsamda piyasa ekonomisi; "rekabete dayalı kârı esas alan, özel mülkiyet, miras, sözleşme, teşebbüs ve tercih özgürlüğünün güvence altına alındığı ve devletin fiyat mekanizmasının işleyişine en az düzeyde müdahale ettiği bir ekonomik sistemdir" (Tandırcıoğlu, 2002, s. 199).

Dünyada ilk özelleştirme uygulaması 1979 yılında Muhafazakâr Partinin iktidara gelmesiyle İngiltere'de gerçekleşmiştir (İleri, 1998, s. 149; Özer ve İrdem, 2020, s. 234). Ülkemizde ise çok partili hayata geçişle birlikte başlamış ancak bu konudaki somut adımlar 1980 sonrasında Yeni-Sağ politikalarla atılmıştır (İleri, 1998, s. 158).

Bu tarihten sonra Türkiye, korumacı politikalardan vazgeçilerek dışa açık politikalar benimsenmiştir (Sezgin, 2010, s. 4). 1980 sonrası dönemde KİT'lerin faaliyet gösterdiği alanların özel sektöre açılması piyasa ekonomisinin işlemesi bakımından oldukça önemlidir. Ancak burada önemli olan nokta ise *devlet tekelinin özel tekele dönüşmemesidir* (Tandırcıoğlu, 2002, s. 199). Devletin buradaki işlevi ilgili sektörde rekabeti sağlayacak yasal ve kurumsal tedbirlerin alınmasıdır.

Doktrinde özelleştirmenin tanımı geniş tutulduğundan, özelleştirme yöntemlerinin sınıflandırılmasında da tam bir görüş birliğine varılamamıştır (Orkunoğlu, 2010, s. 4). Özelleştirmenin mülkiyet transferini içeren hisse senedi ve direkt satış yöntemleriyle; mülkiyet transferini içermeyen yasal-kurumsal serbestleşme, fiyatlama, kupon, sübvansiyon, ihale, imtiyaz, yönetim devri, kiralama, yap-işlet-devret, ortak girişim ve gönüllü organizasyonlar gibi çeşitli yöntemleri bulunmaktadır (Tandırcıoğlu, 2002, s. 202).

Özelleştirme genellikle üç sebepten dolayı gerçekleştirilir. Bunlar *ekonomik, mali ve politik* nedenlerdir. *Ekonomik nedenlerle* özelleştirme piyasa mekanizmasıyla çalışan özel işletmelerin devlet işletmelerinden daha etkin çalıştığı anlayışına dayanır. *Mali nedenlerle* özelleştirme verimsiz çalışan kamu kurumlarının

hazinenin finansman yükünü artırdığı, vergi gelirlerinin yetersiz olduğu durumlarda ise merkez bankası kaynaklarının kullanılmasının enflasyona yol açtığı gibi nedenlerle zarar eden kamu kurumunun özelleştirilmesiyle vergi yükünün azaltılacağı ve yeni yatırımlar için de finansman kaynağı yaratılacağı savına dayanır. *Politik nedenlerle* özelleştirme ise bireysel özgürlükleri temel alan liberal sistemin tesis edilmesi gerektiği anlayışından yola çıkar (İleri, 1998, s. 152; Orkunoğlu, 2010, s. 3; Tandırıcıoğlu, 2002, s. 200-202).

Ülkemizde 1980'lerde başlayan özelleştirme uygulamaları, pek çok kez revize edilmiştir. Türkiye'de 1984'te çıkarılan 2983 sayılı Kanunla KİT'ler ve bunlara ait tesislere, hisse senedi ihracı yoluyla gerçek ve tüzel kişilerin ortak olabilmelerine veya bu tesislerin işletme hakkının belli sürelerle devrine olanak tanınmıştır. Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi özelleştirme programının yürütülmesi için görevlendirilmiş, 1986'da çıkarılan 3291 sayılı kanunda kamu kuruluşlarının özelleştirme kapsamına alınması ve uygulanmaların yürütülmesine ilişkin esaslar belirlenmiş ve 4046 sayılı Özelleştirme Yasası 27 Kasım 1994 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Orkunoğlu, 2010, s. 13).

Özelleştirme sürecinde 24 Ocak kararları mihenk taşı olarak kabul edilmektedir. 24 Ocak 1980 tarihinde dönemin hükümeti, Dünya Bankası ve IMF'nin desteği ile İstikrar ve Yapısal Uyarılama Programları uygulanmaya başlamıştır. Bu programın amacı Türkiye ekonomisini liberalize etmek ve devletin ekonomik yaşama müdahalesini azaltmaktır. Türkiye 1980-1984 yılları arasında beş Yapısal Uyum Programını benimsemiştir. 24 Ocak kararlarının bir gereği olarak ilk önce ticaret ve sermaye hesapları liberalleştirilmiştir. Özelleştirme, politika gündemine ise ilk defa 1984 yılında liberalleşme programının bir parçası olarak girmiş olup (Sezgin, 2010, s. 4), açıklanan bu programa muhalefet tarafından bir eleştiri gelmemiş ve tartışmalar daha çok özelleştirmenin nasıl yapılacağı üzerinde odaklanmıştır.

Türkiye'yi özelleştireme sürecine hazırlamak için 1985 yılında DPT tarafından "Özelleştirme Ana Planının" hazırlanmasına karar verilmiş ve "Morgan Guaranty Trust Company of New York" firması ile birlikte Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, Yatırım Finansman A.Ş. ve Price Waterhouse/Muhas A.Ş. Özelleştirme Ana Planı'nı hazırlamakla görevlendirilmişlerdir. Bu kapsamda 1986 yılında özelleştirme hedeflerinin belirlendiği "Özelleştirme Master Planı" hazırlanmıştır. Planda KİT'ler satılabilirliklerine göre sınıflandırılarak, özelleştirmeyi mümkün kılacak şekilde hukuksal ve muhasebe konularına ilişkin değişiklik önerilerine yer verilmiştir (İleri, 1998, s. 157; Sezgin, 2010, s. 5). Ancak bu plan özelleşmenin nasıl gerçekleştirileceğini göstermesine rağmen uygulamada karşılaşılabilecek sorunlara ve bu sorunların çözümüne ilişkin stratejilere değinmediği için çok ciddi eleştirilere hedef olmuştur (Sezgin, 2010, s. 5). Bu planda özelleştirme ile şu hedeflere ulaşılması amaçlanmıştır (Sezgin, 2010, s. 6):

- Pazar güçlerinin ekonomiyi harekete geçirmesine imkân verilmesi,
- Verimliliğin ve etkinliğin artırılması,
- Malların ve hizmetlerin kalite, miktar ve çeşitliliğinin artırılması,
- Halka açık şirketlerin yaygınlaştırılması,
- Sermaye piyasalarının geliştirilmesinin hızlandırılması,
- KİT'lere sağlanan mali desteğin asgariye indirilmesi,
- KİT'lerin tekeli fiyatlandırma ve desteklerinin azaltılması,
- Kamu görevlilerinin politika ve düzenleme konularında serbest çalışabilmesi,
- Modern teknoloji ve yönetim tekniklerine sahip olunması,
- Çalışanlara hisse senedi vermek suretiyle iş verimliliğinin artırılması,
- Politik ideolojinin özel mülkiyete doğru değiştirilmesi,
- Uluslararası ekonomik/ politik bağların yabancı sermaye ile güçlendirilmesi,
- Mevcut sermaye yatırımlarındaki iç karlılığın artırılması
- Devlete gelir sağlanması.

Şüphesiz ekonomi siyaset ve yönetim açısından değerlendirildiğinde bu hedeflerin önemli kalkınma stratejileri içerdiği de görülmektedir. Ancak özelleştirmede başarıya ulaşılması açısından sürecin nasıl yürütüldüğü de önemlidir. Bu nedenle birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de özelleştirme henüz tamamlanmış, bitmiş değildir. Türkiye'de alana ilişkin birçok ilerleme yaşansa da eksiklikler

düşünüldüğünde birçok açıdan bu sürecin başında olduğu söylenebilir (İleri, 1998, s. 160). Bu kapsamda özelleştirme sürecinde yaşanan sorunlar genel olarak; özelleştirme amaçlarının geniş kapsamlı belirlenmesi, özelleştirmenin hukuki ve kurumsal altyapısının oturmasının geniş bir zaman alması, şeffaflıkla ilgili sorunlar, özelleştirme ihalelerinde fiyatlarla ilgili oluşan sorunlar, özelleştirme kapsamının genişliği, özelleştirmek için parçalara ayrılan şirketlerin rekabet güçlerinin zayıflaması şeklinde kategorize edilebilir (Türk, 2014, s. 150-157).

Sonuç olarak Türkiye özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında kalkınma sürecini yürütecek özel teşebbüs gücünden yoksun bir ülke iken bugün dünyadaki gelişmelere paralel olarak ülke ekonomisini yapılandırmaya yönelik önemli girişimlerde bulunmaktadır. Özelleştirme bu süreçlerin en önemlisidir. Bugün Türkiye’de devlet artık ekonomiye doğrudan müdahale etmekten sakınmakta ve daha çok altyapı ve sosyal nitelikli hizmetlere yönelmektedir.

Bu kapsamda özelleştirme uygulamalarıyla; bütçe yükünün hafifletilmesi, yeni yatırım alanlarının açılması, yabancı sermayenin özendirilmesi, teknolojiyi merkeze alan gelişmiş üretim sistemlerinin kurulması, dünya piyasaları ile rekabet edebilir bir ekonomik yapı, tabana yayılmış bir sermaye ve güven esaslı bir ekonomi gibi hedeflere yönelmiştir (İleri, 1998, s. 158-160). Ancak 4046 sayılı kanunda gelir odaklı bir özelleştirmeye odaklanılmasına karşın zarar eden KİT’lerin yerine kâr elde eden KİT’lerin daha çok özelleştirildiği; zarar eden işletmelerin birçoğunun özelleştirilmeden tasfiye edildiği, özelleştirilebilenlerin ise birçoğunun yeni sahipleri tarafından yeni yatırımlarla kâra geçilmeye çalışılması yerine onların da tasfiye edilerek gayrimenkullerinden rant elde edilmeye çalışıldığı belirtilmektedir.

Yine özelleştirmede; ağırlıklı olarak blok satış yöntemi kullanıldığından sermayenin tabana yayılmadığı; özelleştirmelerle amaçlanan yeni yatırım alanlarının açılmaması sonucu beklenen istihdam artışının gerçekleşmediği; bazı kuruluşların özelleştirme süreçlerinin uzun sürmesinin o kuruluşun pazar payını kaybetmesine ve personelin de motivasyon sorunları yaşamasına neden olduğu, kârlı işletmelerin özelleştirilmesi sonucunda hazine üzerindeki yükün daha da arttığı vb. sorunlar yaşandığı görülmektedir (Türk, 2014, s. 158-160).

Bu kapsamda küreselleşmenin büyük ölçüde özelleştirme yanlısı olduğunu ve bu özelleştirmeler yoluyla çok sayıda yolsuzluk ve rüşvete fırsat yaratıldığını belirten Farazmand (2001, s. 266), bireyin çıkarlarını toplumun çıkarlarının üzerinde gören anlayışa, yurttaşları tüketiciler olarak gören piyasa temelli kavramlara ve onları birer pazar malına indirgeyen yaklaşımlara kamu yönetimleri tarafından karşı çıkılması gerektiğini vurgulamaktadır. Hayward (2017, s. 1-10) ise küreselleşmeyle birlikte kamu yönetiminde özelleştirmenin önemli oranda arttığını ve aslında kamu yönetiminin *özelleştirilerek küreselleştirildiğini* belirtmektedir. Üstelik sonuçları bakımından halk nezdinde totalde arzu edilen sonuçları yaratmamasına rağmen OECD ülkelerinde dönem artan ve azalan bir seyirde de olsa özelleştirme faaliyetlerinin yürütüldüğüne dikkat çekmektedir. Hayward yönetimde etkinlik ve verimliliği artırmanın bir aracı olarak sunulan özelleştirmenin planlandığı şekilde devleti küçültmediği, bilakis devletin büyüme eğiliminin devam ettiğini ve dahası bir ticari grubun lehine sonuçlar yaratması nedeniyle özelleştirme uygulamalarının literatürde artık “dost-arkadaş kapitalizmi” olarak anıldığını belirtmektedir.

6. Toplumsal Sorumluluk Vurgusu: Yeni Kamu Hizmeti

Son yıllarda kamu yönetiminde yapılan reformlarla kamu yönetiminin etik hesap verebilir ve şeffaf olması amaçlanmaktadır. Ancak tüm bu çabalara rağmen yine de hiçbir devlet ve kamu yönetimi amaçlanan değişimi gösterememiştir. Şüphesiz kamu yönetiminin bu durumunda Yeni Kamu İşletmeciliği yaklaşımının henüz tam olarak yerleşmemiş olmasının da etkisi bulunmaktadır.

Bu dönemde Yeni-Sağ hükümetler ekonomide neoliberal politikalar toplumsal ve siyasal alanda ise muhafazakâr ve otoriter bir yaklaşım sergileyerek, ülke ekonomilerini uluslararası ekonomi ile bütünleştirmek istemişlerdir. Özellikle 1990’lı yıllarda devletin bir işletme gibi yönetilmesini öngören bu yaklaşım vatandaşı müşteri gibi görüp kamu yararını ihmal ettiği için eleştirilmiş ve bu kapsamda

yeni yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır (Ayhan ve Önder, 2017, s. 21-22; Denek, 2019, s. 418). Bunlardan en çok bilineni ise Robert B. Denhardt ve Janet Vinzant Denhardt'ın 1990'larda ileri sürdükleri "Yeni Kamu Hizmeti" yaklaşımıdır.

Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımı Geleneksel ve Yeni Kamu Yönetimi yaklaşımlarının üzerine gelişmiş olup "demokratik vatandaşlık", "topluluk ve sivil toplum" ve "kurumsal hümanizm" ve "postmodern" unsurları içermektedir (Denhardt ve Denhardt, 2000, s. 549).

Demokrasi ve vatandaşlık kavramının son yıllarda siyasi ve sosyal çevrelerde sıklıkla vurgulanması kamu yönetimi alanında da "demokratik vatandaşlık" kavramını gündeme getirmiştir. Demokratik vatandaşlık kamu yönetimi ve kamu hizmetlerine karşı aktif ve ilgili olmayı gerektirmektedir. Bu teoriye göre vatandaşlar sadece oy veren bir seçmen ve ekonomik bir unsur anlamında müşteri olarak görülmemelidir. Aksine vatandaşlar kişisel çıkarından ziyade topluma karşı aidiyet duygusu ve ahlaki bir bağ ile kamu yararına odaklanan kişiler olarak değerlendirilmelidir (Denhardt ve Denhardt, 2000, s. 552). Bu yaklaşıma göre vatandaşın yönetime aktif katılımı sağlanarak karşılıklı güven ilişkisine dayanan bir yurttaşlık modelinin tesis edilmesi gerekmektedir.

Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımına göre topluluk ve sivil toplum son yıllarda toplumsal yapıda artan çeşitliliğe karşın toplumu bir araya getirmenin etkili yolu olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle sivil toplum hükümetin vatandaşın taleplerine daha duyarlı olmasını sağlayan aktif arabulucu kurumlar olarak görülmektedir. Sivil toplum insanların küçük gruplar halinde kişisel çıkarlarını gerçekleştirmelerine de fırsat verir. Yönetimde diyalog ve müzakereye de ortam sağlayan sivil toplum demokrasinin gelişmesi açısından da önemli bir işlev üstlenir (Denhardt ve Denhardt, 2000, s. 552-553). Bu yönüyle kalkınmada da önemli bir rol oynayan sivil toplumun etkin bir kamu hizmeti sunumu için desteklenmesi gerekmektedir.

Kurumsal hümanizm ve postmodern teori de Yeni Kamu Hizmeti anlayışının yerleşmesindeki bir diğer unsurdur. Özellikle 1960 ve 1970'li yıllarda gelişen bu teori kamu yönetimine pozitivist bir yaklaşım eklemiştir. Mevcut yönetim ve organizasyon yapılarına eleştirel bir yorumu içeren bu yaklaşım bürokraside alternatif yaklaşımları içeren yorumlayıcı ve eleştirel bir yapıya sahiptir. Bu yaklaşıma göre bürokratik yapılanma moda kuruluşlar yerine ihtiyaçlara ve koşullara uygun kurumlara yer vermeli ve vatandaşlar ve yöneticiler dâhil tüm tarafların yönetime katılması ve yönetimde temsil edilmeleri gerekmektedir. Teoriye göre yönetim ve halk arasında kurulacak bu diyalog yönetimin meşruiyetinin sağlanması (Denhardt ve Denhardt, 2000, s. 553) bakımında önemlidir.

Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımına göre kamu çalışanları vatandaşların ortak yararlarını gözetmeli ve bunu gerçekleştirmelerine yardımcı olmalıdır (Denhardt ve Denhardt, 2000, s. 549). Yeni Kamu Yönetimi kamu yararının bireysel çıkarlarla sağlanacağını savunmakta ve kamu görevlilerinin de girişimci bir kimlikle verimliliği artıracaklarını öne sürmektedir (Denhardt ve Denhardt, 2015, s. 667). Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımı ise vatandaşın yönetime duyduğu güven duygusunun kamu politikasının belirlenmesinde etkili olduğunu, böylece kamu kurumlarının vatandaşların güveni ve kamu yararı için daha motive olmuş bir şekilde çalışacaklarını savunmaktadır (Denhardt ve Denhardt, 2015, s. 667).

Denhardt ve Denhardt (2000, s. 553-557) Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımının dayandığı ilkeleri ise şu şekilde sıralamaktadırlar:

- Yönetmek yerine hizmet etmek daha iyidir. Kamu görevlileri kamu yararının sağlanması için vatandaşların kendilerini ifade etmelerine yardımcı olmalıdır.
- Kamu hizmetlerinin sunumunda amaç kamu yararının sağlanmasıdır. Kamu yöneticileri kolektif yararının sağlanmasına katkıda bulunmalıdırlar.
- Kamu hizmetlerinin sunumunda stratejik düşünüp, demokratik davranılmalıdır. Kolektif çaba ve sorumlu işbirlikleri Yeni Kamu Hizmeti anlayışının özüdür.
- Hizmet müşteriye değil vatandaşa sunulur. Kamu yararı da paylaşılan değerlerden ortaya çıkar. Bu nedenle vatandaşla ilişki kurmaya odaklanmalıdır.

- Hesap verebilirlik basit bir olay değildir. Bu nedenle kamu görevlileri piyasadan ziyade hukuk, toplum, değerler, politik normlar, profesyonel standartlar ve vatandaşın çıkarlarına yoğunlaşmalıdır.
- Sadece üretkenliğe değil insanlara da değer verilmelidir. Kamu kuruluşları hizmet sürecinde işbirliği ile çalışırlarsa daha başarılı olurlar.
- Girişimciliğe değil vatandaşa ve kamu hizmetine daha çok önem verilmelidir. Toplum için kamu yararı girişimcilerin kendilerine sağladığı yarardan daha iyidir.

Yeni Kamu Hizmeti anlayışında bireyler müşteri değil vatandaş olarak kabul edilmekte, hizmet sunumunda kamu yararı önceliklendirilmekte ve kamu hizmetlerinin özel sektördeki gibi hızlı, kaliteli ve verimli bir şekilde sunulması amaçlanmaktadır (Denek, 2019, s. 418). Yeni kamu hizmeti yaklaşımı demokratik değerlere, vatandaşlık kavramına, müzakere sürecine ve kamu yararına odaklanan bir kavram olarak gelmiştir. Bu yaklaşım özel sektör faaliyetlerinin genişletilip devletin faaliyet alanının küçültülmesi gerektiğini savunmaktadır. Ancak bu süreçte kamunun şeffaflık ve hesap verebilirliğiyle ilgili endişeleri nedeniyle yönetim yaklaşımına da vurgu yapmaktadır. Yönetişim yaklaşımı da Yeni Kamu İşletmeciliği yaklaşımına alternatif olarak gelişmiştir.

Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımındaki unsurlara benzer bir şekilde, yönetim yaklaşımı da kamu politikalarının belirlenmesi için sivil topluma, aktif vatandaşlığa, stratejik vizyona, etkileşime, katılımcılığa ve işbirliğine önem vermektedir (Ayhan ve Önder, 2017, s. 22-23). Bu yeni anlayışa göre vatandaş; tüketici müşteri veya seçmen olarak değil, kamu hizmetlerinin üreticisi ve tüketicisi olmaları açısından *sadece vatandaş* olarak değerlendirilmelidir. Yeni Kamu Hizmeti yaklaşımı kamu yönetiminde *demokratik değerleri, vatandaşlığı ve kamu yararını* merkeze alır (Denek, 2019, s. 426).

Kamu hizmetlerinin geleceğine ilişkin değerlendirmede ise Perry ve Buckwalter (2010, s. 5244) tarihsel, küresel, ulusal, ekonomik, sosyal ve politik gelişmelerin kamu hizmetini şekillendirdiğini belirtirler. Dolayısıyla kamu hizmetlerinin sunumuna ilişkin tek bir prototipin sunulması mümkün değildir. Bu nedenle tarihi program ile güncel gelişmelerin kesiştiği noktada kamu hizmetinin yeniden yapılandırılması ihtiyacı doğmaktadır. Bu kapsamda kamu hizmetleri de değişen ve gelişen toplumsal koşullar çerçevesinde yeniden planlanmaktadır.

7. Türk Kamu Yönetiminde Küresel Yönetim Tekniklerinin Uygulanışı

Makalenin bu kısmında küreselleşmenin yönetim teknikleri özelinde Türk kamu yönetimini etkilemesi çalışmanın kapsamı açısından önemli görülen bazı yönetim teknikleri üzerinden değerlendirilecektir. Kamu yönetiminin gelişimi bir süreç olarak görüldüğünde bu sürecin geçmişten geleceğe doğru sürekli bir evrilme halinde olduğu görülmektedir. Kamu yönetiminin gelişimine ilişkin bu süreçte toplumsal, ekonomik ve siyasal olaylar önemli bir etkiye sahiptir. Günümüz modern yönetim yapısı da bu süreçlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Bu kapsamda Türk kamu yönetimi de dünyadaki gelişmelere paralel bir seyir izlemiştir. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak Türk kamu yönetimindeki küresel yönetim tekniklerini elbette birkaç başlıkla anlatmak mümkün değildir. Zira küresel yönetim teknikleri dünya ölçeğinde yaşanan rekabetçi ve piyasa sistemine dayanan bir yapının gelişmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu yeni yapı kendi *dinamikleri* ölçüsünde bir seyir izleyecektir. Bu nedenle bu sürece ilişkin yaklaşımlar da sürekli bir gelişim gösterecektir. Bu bölümde konuya ilişkin genel bir çerçeve çizilmesi açısından konu ele alınmaya çalışılmıştır.

Küreselleşmeyle beraber ticaretin uluslararasılaşması, sınır tanımayan akışkan küresel sermaye ve iletişim ve bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler hem kamu hem de özel sektörde hâkim olan yönetim tekniklerinin değişmesine neden olmuştur. Bu değişiklikler öncelikle özel sektörde gerçekleşmiş, kamu sektörü ise bu sürece nispeten geç girmiştir. Bu bağlamda kamu yönetiminde 1970'lerden sonra yaşanan demokratikleşme, yerelleşme, sivilleşme ve liberalleşme eğilimleri kamu yönetiminde değişime gidilmesinin temel nedenlerini oluşturmuştur. Böylesi bir değişim kamu yönetiminde hem insana bakışı hem de insanların devlete bakışını etkilemiş ve birey, devletin

öncelediği bir konuma yükselmiştir. Bu çerçevede bireyin taleplerinin karşılanması için, kamu yönetiminde etkinlik, ekonomi ve verimlilik kavramları ön plana çıkmış ve yönetimde modern yönetim teknikleri kullanılmaya başlanmıştır. Kamu yönetiminde işletme tekniklerinin kullanılması gerektiği anlayışına dayanan bu yeni yaklaşımlar özellikle 1980'lerden sonra devletin küçültülmesi ve etkinliğinin artırılması çabalarının bir sonucu olarak gündeme gelmiştir. Toplam Kalite Yönetimi (TKY), Performans Yönetimi, Stratejik Yönetim ve İnsan Kaynakları Yönetimi bunlardan bazılarıdır.

7.1. Toplam Kalite Yönetimi

Kalite kavramı insanlık tarihi kadar eski olmasına karşın üzerinde uzlaşıya varılmış bir tanımı yoktur (Aktan, 2012, s. 238; Balcı, 2005, s. 197; Parlak ve Sobacı, 2010, s. 284). Ancak kalite kavramının öncülerinden J. M. Muran'a göre "müşteri ihtiyaçlarına uygun şartları taşıması" ve "herhangi bir kusur barındırmaması" kalite kavramının iki temel unsurudur.

Philip Crosby'e göre kalite "şartlara uygunluk"tur. Ishikawa'ya göre "en ekonomik, en kullanışlı ve tüketiciyi daima tatmin eden ürünü geliştirmek, tasarımını yapmak, üretmek ve satış sonrası hizmetlerini yürütmektir". Feigenbaum'a göre ise kalite "bir ürünün ya da hizmetin müşteri beklentilerini karşılayabilmesini sağlayan pazarlanabilir üretim ve bakım özelliklerinin tümüdür" (akt. Parlak ve Sobacı, 2010, s. 284).

Kalite esasen bir sonuçtur ve bir ürünün kalitesini belirleyen birçok unsur vardır. Bunlar aynı zamanda kalitenin boyutlarını da gösterir. Dolayısıyla *liderlik, yönetim, insan, sistem, süreç ve donanım kalitesi* kalite kavramının boyutlarını oluştururlar (Parlak ve Sobacı, 2010, s. 284). Bu perspektif ise "toplam kalite" kavramını öne çıkarır ki; bu da mal ve hizmet kalitesi ile organizasyon kalitesinin sürekli iyileştirilmesi için tüm alanlarda, süreçlerde ve çalışmalarda kalite geliştirilmesini ifade eder (Parlak ve Sobacı, 2010, s. 284). Bu da bizi organizasyonel performansı etkileyecek *tüm alanlarda* kalite geliştirilmesini amaçlayan "toplam kalite yönetimi" kavramına götürür (Aktan, 2012, s. 240). Literatürde toplam kalite, toplam kalite yönetimi ve toplam kalite kontrol kavramları ise çoğunlukla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Aktan, 2012, s. 240).

TKY konusundaki ilk çalışmalar 1930'lu yıllarda ABD'de başlamıştır. Bell Telephone şirketinde istatistikçi olarak çalışan Walter A. Shewhart kalite alanında uyguladığı istatistiksel yöntemlerle önemli çalışmalarda bulunmuştur. Shewart'ı Edwards Deming ve Joseph M. Juran izlemiştir. Günümüzde Edwards Deming (Ayr. için bkz. Özer, 2019a) TKY'nin kurucusu olarak kabul edilmektedir (Aktan, 2012, s. 236). Deming bir işletmede kalite problemlerinin %94'ününün yönetim kaynaklı olduğunu ortaya koyarken, Juran iç ve dış müşteri ayrımını ilk defa kullanarak literatüre kazandıran kişidir (Balcı, 2005, s. 198).

TKY 1950'li yıllarda gelişmesine rağmen Shewhart tarafından geliştirilen Planla-Yap-Denetle-Uygula (PYDU) yöntemi ile Waflo Wezlav ve Joseph V. Talacka tarafından geliştirilen "Pareto İlkesi"nin (hataların büyükten küçüğe doğru sıralanarak problem çözümünde önceliklerin belirlenmesi) TKY'nin temelini oluşturduğu kabul edilmektedir. TKY'de bu öncülerin dışında; 1950'li yılların sonuna doğru toplam çalışan katılımını vurgulamasıyla Armond V. Feigenbaum; sıfır hata yaklaşımı ve davranışsal yaklaşımlara verdiği önemle Philip Crosby; 1960'lı yılların başlarında kalite çemberleri ve neden-sonuç ilişkisine yaptığı vurguyla Kaoru Ishikawa; sürekli geliştirme (Kaizen) felsefesiyle Masaaki Imai (Parlak ve Sobacı, 2010, s. 285-286); istatistiksel deney tasarımı ve kalite kayıp fonksiyonu ile Genicki Taguchi; tam zamanında üretim modeli ile geleneksel Taylorizm ve Fordizm anlayışındaki kitle üretim modelinin yıkılmasına neden olan Taaichi Ohna TKY'nin gelişimine katkıda bulunan önemli temsilcilerdir (Aktan, 2012, s. 236).

TKY'de hedef müşteri memnuniyeti olduğundan ürün ve hizmetlerde kalitenin yükseltilmesi ve verimliliğin artırılması amaçlanır. Bu kapsamda çalışanların memnuniyeti ve motivasyonu, performans ve ölçme yöntemlerinin kullanılması, organizasyondaki hata ve yanlışların ortadan kaldırılması, ekip çalışması, başarılı örgütlerin tecrübelerinden yararlanılması (benchmarking), stratejik planlama vb. yöntemler üzerinde durulmaktadır (Aktan, 2012, s. 236; Balcı, 2005, s. 197; Parlak ve Sobacı, 2010, s. 287).

TKY, savunduğu temel prensipler nedeniyle birçok yönetim tekniğini de içinde barındırmaktadır. TKY'nin temel hedeflerinden birisi "insan kalitesi" olduğu için gerek çalışan gerekse hizmetten yararlananlar açısından hizmete ve üretime ilişkin taleplerin karşılanması oldukça önemlidir. Bu açıdan *insan kaynakları yönetimi, performans yönetimi, motivasyon yönetimi, müşteri odaklı yönetim, esnek üretim, tam zamanında üretim* gibi modern yönetim teknikleri TKY'nin sıklıkla uyguladığı tekniklerdir.

Bu tekniklerin dışında; gerçekleştirilebilir hedef anlamında *vizyon yönetimi*, kalitenin tamamlayıcı unsuru olarak *toplum ahlak yönetimi*, çalışanların tamamının katılımına yaptığı vurgu nedeniyle *sinerjik yönetim*, güvenli adımlarla geleceğe hazırlanma bakımından *stratejik yönetim*, problemlerin en aza indirilmesi açısından *açık iletişim, öneri siteleri ve kalite çemberleri*, bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkin kullanımı bakımından *bilgi destekli yönetim*, AR-GE faaliyetleri bakımından *yenilik ve yaratıcılık yönetimi* gibi modern yönetim yaklaşımları da TKY'nin uyguladığı yönetim yaklaşımlarıdır (Aktan, 2012, s. 242-243; Parlak ve Sobacı, 2010, s. 288).

Bununla birlikte TKY, sadece modern yönetim tekniklerinin uygulanması ile gerçekleştirilecek bir süreç de değildir. Bu anlamda örgütsel yapıların teşkilatlanma biçimleri de TKY'nin başarısına etki eder. Bu açıdan örgüt yapılanmalarında öncelikle organizasyon yapısının sadeleştirilmesi ve basitleştirilmesi TKY'nin başarısı açısından oldukça önemlidir. Bunun yanında; merkeziyetçi organizasyon yapısı yerine âdem-i merkeziyetçi ve katılımcı organizasyon yapısını öngören *yalın organizasyonların*, sürekli eğitime ve bilgiye önem veren *öğrenen organizasyonların* ve her türlü kriz ve olumsuz duruma önceden hazırlıklı olan *çevik organizasyon yapılarının* oluşturulması TKY'nin başarısı açısından önemlidir (Aktan, 2012, s. 243-244; Parlak ve Sobacı, 2010, s. 288).

TKY'de örgütsel gelişmenin sağlanabilmesi açısından kalite kontrol çok önemlidir. Literatürde kısaca PUKÖ Döngüsü (Planla, Uygula, Kontrol Et ve Önlem Al) ya da "kalite kontrol çemberi" olarak geçen bu yaklaşım örgütlerde kalitenin geliştirilmesi açısından oldukça önemlidir. TKY için istatistiksel araçların kullanılması ise ürün mal ve hizmetlerin kontrolü ve geliştirilmesi açısından ayrıca önemlidir (Aktan, 2012, s. 248).

Kamu sektöründe TKY'ye geçmenin gerekliliği ise *değişimin zorunluluğu* ile açıklanmaktadır. Özellikle küreselleşme sürecinde yaşanan hızlı değişime kamu sektörünün ayak uyduramaması bu değişimi zorunlu kılmıştır. Vatandaşların kamu hizmetlerinin kalitesi hakkındaki beklentileri, kamu örgütlerinin yüklü maliyetle hizmet sunmaları, özelleştirme uygulamalarının yaygınlaştırılması, hesap sorabilen sorumlu vatandaşlık anlayışının gelişmesi ve kıt kaynakların ekonomik kullanımı gibi zorunluluklar TKY uygulamasına geçilmesinin nedenlerini oluşturmuştur (Balci, 2005, s. 200).

TKY'nin kamu örgütlerinde uygulanması sırasında yaşanabilecek ilk zorluk çoğunlukla özel sektörün mal, kamu sektörünün de hizmet üretmesine ilişkindir. Hizmetlerin ölçülmesinin güçlüğü, üretildikleri anda tüketilir nitelikte olmaları, mal üretiminde üreticinin kişiliğinin tüketici üzerinde bir etkisi olmazken hizmet üretimi ve sunumunda üreticinin kişiliğinin kaliteyi önemli ölçüde etkilemesi, kamu sektörünün çoğunlukla tekeli bir yapıda olması, hizmet sunumunda müşteri ve vatandaş ikileminin yarattığı sorunlar, özel sektörün arz ve talep odaklı hizmet sunmasına karşın kamu sektörünün eğitim sağlık güvenlik gibi tüm toplumu ilgilendiren ve dahası kritik alanlarda arz ve talep odaklı hizmet sunmasının mümkün olmaması, kamu sektörünün doğasından kaynaklanan durağanlık ve değişime direnç, yapısal engeller ve kamu sektöründe çalışma kültüründen kaynaklanan problemler TKY'nin kamu kurumlarında uygulanmasını etkileyen diğer nedenlerdir (Balci, 2005, s. 201-206).

Sonuç olarak TKY, Ülkemizde de çeşitli kurumlarda uygulamaya konmuşsa da nitelikli bir sonuç için onun basit bir değişim hareketi olmadığı ve politik ve yönetsel açıdan tam bir sahiplenmeyi gerektirdiğinin dikkate alınması gerekmektedir.

7.2. Stratejik Yönetim

Günümüzde küreselleşmeyle birlikte yönetimde stratejik yaklaşım bir zorunluluk haline gelmiştir. Stratejisi olmayan bir örgüt önünü göremeyen ve yönünü çizemeyen bir örgüttür. Strateji kelime anlamı itibarıyla "sevk etme, yöneltme, gönderme, götürme ve gütmeye" anlamlarına gelmektedir. Kelimenin

eski Yunan Generallerinden Strategos'un bilgi ve yönetme sanatına atfen kullanıldığı düşünülmektedir. Bazı Latince kaynaklarda ise Stratum, yani yol, çizgi, nehir anlamında kullanılmaktadır (Güçlü, 2003, s. 66).

Strateji; "uzun dönemli düşünme, çevreyi iyi algılama ve hedefi buna göre belirleme süreçlerini içeren" (Özer, 2019a, s. 469), uzun dönemli bir planlama faaliyetidir (Bayat, 2008, s. 70). *Stratejik yönetim* ise "geleceğe yönelik amaç ve hedeflerin tespiti ve bu hedeflere ulaşmak için yapılması gereken işlemlerin belirlenmesine imkân sağlayan yönetim tekniği"dir (Özer, 2019a, s. 471). Bu kapsamda stratejiyle yakından ilgili kavramlar olarak *stratejik vizyon* örgütün geleceğe yönelik gerçekleştirilebilir amaç ve hedeflerini ifade etmektedir, yani bir anlamda vizyon örgütün gelecekteki resmidir. *Misyon* gelecekte ulaşılması istenen amaçla ilgili görev ve kararlılık ifadesidir. *Stratejik planlama* örgüt ve çevre arasındaki ilişkiyi esas alıp örgütün çevresindeki değişime uyum sağlamasına yönelik kararlar bütünü iken, *stratejik yaklaşım* örgütün belirlenen stratejiye ulaşması için en iyi sonucu vereceği düşünülen stratejik hareket planı ile bu planın uygulanmasını sağlayacak en etkin yöntemlerin kullanılmasıdır (Özer, 2019a, s. 742). Politika, taktik, program, yöntem ve plan gibi bazı kavramlar ise stratejiyle birlikte kullanılan ancak onunla karıştırılan kavramlardır. Zira bu kavramlardan kimisi strateji kavramını kapsarken kimisi de onun gerçekleşmesinde yardımcı rol üstlenirler (Güçlü, 2003, s. 68).

Stratejik yönetim örgütü sistem yaklaşımıyla ele alır (Güçlü, 2003, s. 71; Özgür, 2004, s. 4). Bu açıdan örgütü çevresiyle uyumlu kılmanın temel amaç olduğu stratejik yönetimde örgütün başarısı için, çevredeki olumsuzlukların azaltılması ve fırsatlardan maksimum düzeyde yararlanılması önemlidir. Bundan dolayı diğer yönetim tekniklerinin aksine stratejik yönetim sadece örgütün iç yapısını değil dış dünyayı da dikkate alır (Özgür, 2004, s. 13).

Şüphesiz örgütlerin stratejik yönetim başarıları örgütlerin öz yetenekleri, entelektüel kapasiteleri ve örgüt kültürü ile mümkündür. Örgüt üyelerinin paylaştıkları değerler normlar, inançlar ve anlayışlar örgüt kültürünü oluşturur. Stratejik yönetim ise farklılaşma, uzmanlaşma ve işbölümünü gerektirmektedir. Bu yönüyle stratejik yönetim aynı zamanda teknik bir iştir (Özer, 2019a, s. 476).

Örgütsel açıdan stratejik yönetim birbirine bağlı üç temel değişkenin uyumunu gerektirmektedir. Bunlar *üst yönetim, çevre ve kaynaklar*dır (Bayat, 2008, s. 72). Ayrıca stratejik yönetim örgütün güçlü-zayıf yönleriyle, dışsal fırsat ve tehditlerin değerlendirilmesi gerektiğine de dikkat çekerek hedef ve amaçların esnek ve değiştirilebilir nitelikte olması gerektiğine de vurgu yapar (Özer, 2019a, s. 477). Bu kapsamda stratejik yönetim süreci genel olarak şu beş aşamadan oluşmaktadır (Bayat, 2008, s. 72):

Örgütün yönü misyon ve hedeflerinin belirlenmesi, çevresel incelemeler, strateji oluşturma, stratejinin hayata geçirilmesi ve stratejinin değerlendirilmesidir. Bu aşamaların bir ifadesi olarak stratejik yönetim; "bir örgütün belirlenen misyon ve hedeflere ulaşmak amacıyla, kendi zayıf ve güçlü yönleri doğrultusunda dış çevresinden gelen tehdit ve fırsatları sürekli analiz etmesi, stratejik seçenekleri oluşturmaları, oluşturulan stratejileri hayata geçirmesi ve bunların sonucunda gerçekleşen performansın arzu edilen performans ile ne kadar uyumunu değerlendirmesi süreci" (Bayat, 2008, s. 73) olarak tanımlanabilir. Burada stratejik yönetimin kritik bir boyutu olarak insan unsurunun vurgulanmasında da fayda vardır. Çünkü ekonomik vb. herhangi bir güçlüğü bulunmasa dahi örgütün stratejik geleceğinin insan kaynakları ile yakından ilgili olduğunun unutulmaması gerekmektedir (Parlak, 2000, s. 98). Aksi takdirde örgüt, geleceğini koruyamama riski ile karşılaşabilir.

Temelde askeri bir kavram olarak stratejik düşüncenin kökleri, tarih içerisinde çok gerilere gitmesine karşın kavramın iş dünyasında kullanımının 1960'lı yıllara rastladığı genel bir kabuldür (Barca, 2005, s. 9; Özer, 2019a, s. 480). 1970'lerde kriz ortamının da etkisiyle örgütlerin gerekli esnekliği gösterememeleri sonucu kavram önemini yitirmiş (Özer, 2019a, s. 480), 1980'li yıllarda enerji ve hammadde konusundaki kısıtlılık, finans piyasalarındaki istikrarsızlık ve yeni dünya düzenine geçişle birlikte (Güçlü, 2003, s. 65) bu belirsizlik ortamından korunmak için kavram tekrar kullanılmaya başlanmıştır. 1990'lı yıllarda ise küreselleşmenin hızlanması, rekabete dayalı ticaretin yaygınlaşması ile stratejik yönetim tekrar önem kazanmaya başlamıştır (Özer, 2019a, s. 480-481).

Stratejik yönetim bir çalışma alanı olarak ise 1920'lerin başında Harvard Üniversitesinde "İşletme Politikaları" adı altında ortaya çıkmıştır. Stratejik düşüncenin bilimsel içerikte yazıldığı ilk eser Alfred Chandler'in 1962 yılında yayımladığı "Strategy and Structure" isimli eseridir. Chandler'in bu eseri Harvard Üniversitesi odaklı *geleneksel strateji anlayışının* oluşmasına yol açmış Harvard ekolünün sonraki temsilcileri Andrews, Cave ve Porter'e de ışık tutmuştur. Sonrasında Andrews tarafından işletmelerin güçlü ve zayıf yanları ile fırsat ve tehditlerin analizine dayanan "SWOT Analizi" formüle edilirken; Porter da "Porter Analizi"ni geliştirmiştir.

1960'lı yıllardaki çalışmalarda Chandler'in bu eserinin yanında önemli olan diğer iki eser ise Andrews'un "Business Policy" (1965) ve Ansoff'un "Corporate Strategy" (1965) adlı eserleridir. Andrews'in eseri iyi bir eğitim için güçlü bir içerik sunarken, Ansoff iş dünyasına yön verecek pratik açılımlarda bulunmaktadır. 1960'lara kadarki bu gelişmelerden önce 1946 yılında Peter Drucker'ın "Concepts of the Corporation" adlı eseri de stratejik yönetimde işletmenin öncelikle *amacının* ne olduğunun sorgulanmasına yaptığı vurguyla alana katkıda bulunmuştur.

1970'lere gelindiğinde *akademik temelli* Harvard ekolüne karşı *kurumsal temelli* yeni bir paradigmaya ihtiyaç duyulmuş ve Schendel ve Hofer yönetimindeki bu çalışmalar stratejinin ayrı bir disiplin dalı olarak gelişmesini sağlamıştır. Bu yıllarda *araştırma geleneğinin* gelişmesini sağlayan "Stratejik Süreç Yaklaşımı" ortaya çıkmıştır. Bu geleneğin öncüleri olarak Mintzberg, Quinn ve Pettigrew önemli temsilcilerdir (Barca, 2005, s. 9-12).

Özellikle Mintzberg'in stratejik yönetimde *süreç yaklaşımına* olan vurgusu ve "bizler kör insanlarız ve stratejiler bizim fillerimiz"dir şeklindeki bakış açısı onun stratejik yönetimi çok önemli bir teori haline getirmesini sağlamıştır. Çünkü Mintzberg'e göre strateji bir perspektiftir (Özer, 2019b, s. 254). Bu nedenle strateji hem gelecek için yapılan planları hem de geçmişten gelen örnekleri içine alan bir *süreç*dir (Bayat, 2008, s. 70).

Stratejik yönetimin gelişmesinde akademik alandan daha çok iş dünyası etkili olmuştur. Örneğin 1921 de Sloan'ın General Motors'u yeniden yapılandırmaya ilişkin yürüttüğü çalışmalar stratejik yönetim açısından önemli gelişmelerdir. Henry Ford'un "maliyet liderliğini" sürdürdüğü ve müşterilerine *standart* ürün ürettiği bir dönemde; Sloan *butik* ürünler sunarak müşteri talebini ön plana çıkarmış ve böylece üretimde "farklılaşma" stratejisini uygulamıştır.

Yine IBM'in (International Business Machines) 1970 ve 1980'lerin ortalarına kadar olan yükselişinde önemli rol oynayan baba-oğul Thomas Watson'lar kalıcı bir başarı için kârın değil etik değerlerin önemine dikkat çekerek stratejide *yumuşak değerleri* vurgulamışlardır (Barca, 2005, s. 17). Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Kârden ziyade halka daha iyi hizmet vermeyi amaçlayan bu ve benzeri yaklaşımlar örgüt kültürünün önemini vurgulaması bakımından anlamlıdır (Barca, 2005, s. 17; Özer, 2019a, s. 476).

İş dünyasında strateji düşüncesinin gelişmesine katkı sağlayan gelişmelerden biri de danışmanlık şirketleridir. McKinsey, BCG (Boston Consulting Group) ve Bain bu şirketlerden bazılarıdır. Öyle ki, bu şirketlerin stratejik yönetime ilişkin terminoloji ve tekniklerin belirlenmesinde öncü oldukları söylenebilir (Barca, 2005, s. 17). Bunlardan McKinsey'in 7-S yaklaşımı yönetim literatüründe oldukça ünlüdür. İçerisinde mükemmel örgütlere yaptığı vurguyla bilinen Tom Peters gibi ünlü yönetim gurularının da olduğu bir grup tarafından gerçekleştirilen bu çalışma baş harfleri "S" ile başlayan yedi kavramdan meydana gelmektedir. Bunlar; strategy (strateji), structura (yapı), systems (sistemler), style (tarz-üslup), shared values (paylaşılan değerler), skills (yetenekler), ve staff (personel) unsurlarından oluşmaktadır. Bunlardan strateji, yapı ve sistemler daha *yapısal* olduklarından "sert kavramlar" olarak nitelendirilirken; personel, tarz, paylaşılan değerler ve yetenekler ise daha değişken oldukları için "yumuşak kavramlar" olarak (Özer, 2018, s. 20-21) değerlendirilmektedirler.

Modern işletme tekniklerinden olan tam zamanında üretim sistemleri (gerekli miktarda gerekli kalitede, gerekli zamanda ve gerekli yerde), toplam kalite yönetimi, benchmarking (kıyaslama), rightsizing (doğru büyüklüğe erişme), downsizing (örgütlerde küçülme), outsourcing (ikincil önemdeki

işlerin örgüt dışında gerçekleştirilmesi), değişim mühendisliği (temel iş süreçlerinin yeniden düzenlenmesi), porter analizi (örgütün rekabet avantajını belirleyen unsurların analiz edilmesi) ve yalın örgütler (örgütlerde yönetim kademelerinin azaltılması) gibi yönetim teknikleri stratejik yönetimin gelişmesini sağlayan (Özer, 2019a, s. 481) yaklaşımlardır.

Stratejik yönetimin kamu sektöründe uygulanmasına ilişkin değerlendirmelerde ise, özel sektör karşısında kamu yönetiminin doğasından kaynaklanan güçlüklerine karşın stratejik yönetim yaklaşımının kullanılması gerektiği yaygın bir şekilde kabul edilmektedir (Durna ve Eren, 2002; Güçlü, 2003; Özer, 2019a). Bununla birlikte stratejik yönetimin kamu sektöründe başarısını etkileyen bazı yapısal güçlükler de bulunmaktadır. Bu güçlükler; vatandaş ve yönetim arasındaki ilişkiler, örgütsel yapıdan kaynaklanan yetersizlikler, siyaset ve yönetimin işbirliğindeki sorunlar, finansal alanda yaşanan sınırlılıklar ve personel alanındaki yetersizlikler olarak sınıflandırılabilir (Durna ve Eren, 2002, s. 57-58).

Ayrıca kamu kurumlarının kâr amacı gütmemesi, çeşitli çıkar grupları ve politik eğilimlerin yarattığı baskılar, özel sektördeki esnek ve inisiyatif alabilen karar verebilme serbestine karşın kamuda karar mekanizmasının yavaş işlemesi, örgütsel gelenekler, kemikleşmiş çalışma grupları, rekabet ve kâr motifinin yokluğu, hukuksal, yasal ve siyasal prosedürler, denetim ve kontrol sisteminin zayıflığı, tüketici taleplerine duyarsızlık, kaynak kıtlığı, siyasal yapı vb. süreçler (Özgür, 2004, s. 25-26) stratejik yönetimin kamu yönetiminde etkin uygulanmasının önündeki engellerden bazılarıdır.

7.3. Performans Yönetimi

Yirminci yüzyılın son çeyreği her alanda büyük değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu değişim yönetsel yapıları da etkilemiş, örgütsel işleyişte diğer uygulamalarla birlikte amaçlara ne oranda ulaşıldığı, verimliliğin ne ölçüde gerçekleştirildiği gibi süreçleri içeren performans yönetimi uygulamalarını zorunlu kılmıştır.

Performans bir işi yapan bireyin, örgütün veya grubun amaçlara ne ölçüde ulaşabildiğinin nicel ve nitel olarak ölçülebilmesi ve o işle ilgili başarı derecesidir (Özer, 2019a, s. 381). Performans amaçlanan sonuçlara hangi kalite ve miktarda ulaşıldığına ilişkin değerlendirmedir (Karasoy, 2014, s. 258). Performans belirli bir zaman dilimi içerisinde üretilen mal veya hizmetlerin etkinlik, ekonomiklik ve verimlilik kavramlarıyla ilişkilendirilmesidir (Helvacı, 2002, s. 156).

Genel kabul gören tanıma göre ise performans, “bir işi yapan bir bireyin, bir grubun ya da bir teşebbüsün o işle amaçlanan hedefe yönelik olarak nereye varabildiğini, başka bir deyişle neyi sağlayabildiğinin nicel ve nitel olarak anlatımıdır” (Akçakaya, 2012, s. 173).

Performans yönetimi ise “bir kurumun stratejik amaçlarının saptanmasıyla başlayan, belirlenen amaçlara ne denli ulaşıldığını saptamaya yarayan performans ölçümüyle ve ölçüm sonuçlarının raporlanmasıyla devam eden, bu sonuçların değerlendirilmesi suretiyle iyileşmeye dönük önlemlerin alınmasını öneren sürekli yönetim döngüsü” (Usta, 2010, s. 33) olarak tanımlanmaktadır. Performans yönetimi; “hedef belirleme”, “performans değerlendirme” ve “ödül sistemleri”ni kapsar (Helvacı, 2002, s. 157).

Hedef belirleme en temel çerçevede örgütün amaçlara göre yönetilmesini kapsar. Bu çerçevede öncelikle örgütün kuruluş amacı dikkate alınır. *Ödül Sistemleri*; örgütsel amaçlara ulaşmada etkili bir yöntem olarak çalışan davranışları ve çalışma sonuçlarını pekiştirmeyi amaçlar. *Performans değerlendirme* ise; çalışma sonuçlarını değerlendirmek için performans verilerini toplama ve yaymayı ifade eder (Helvacı, 2002, s. 158). Performans değerlendirme, örgütün ve çalışanın güçlü ve desteklenmesi gereken alanlarını dikkate alarak insan kaynakları yönetimine de ışık tutar.

Performans değerlendirmenin iki genel işlevi bulunmaktadır. Bunlardan ilki iş performansı hakkında *bilgi* edinmektir ki bu, ücret artışları, ikramiyeler, eğitim, disiplin terfi gibi yönetsel karar ve işlemler için gereklidir. Nihayetinde örgütte belli bir gruba ayrımcılık yapılmaması açısından bu düzenlemeler önemlidir. Diğer işlev ise çalışanların iş tanımında yer alan standartlara ne ölçüde yaklaştıklarına ilişkin

bir geri bildirim sürecidir. Performans değerlendirmesinde dikkat edilecek hususlardan birisi de *yakınlık değil yetkinlik* temelinde değerlendirmenin yapılmasıdır (Helvacı, 2002, s. 15; Karasoy, 2014 260).

Performansı oluşturan unsurlar sunulan mal veya hizmetin çeşidine göre değişmektedir. Kimisinde kalite önemliken kimisinde miktar, zaman gibi unsurlar öne çıkmaktadır (Özer, 2019a, s. 383). Ancak performansın hiç değişmeyen unsurları ekonomiklik, etkinlik ve verimlilik (Bilgin, 2007, s. 70; Özer, 2019a, s. 383). Bu unsurlar içinde önemini hiç kaybetmeyen tek boyut ekonomiklik. *Ekonomiklik* diğer adıyla tutumluluk “istenilen amacı en düşük maliyetli kaynaklarla ve en uygun zamanda gerçekleştirmeyi” ifade eder.

Verimlilik; “örgütün hedeflerini göz önünde tutarak belirli girdilerle en yüksek çıktının elde edilmesini veya sabit değer ve miktardaki çıktının en az girdiyle elde edilmesini” tanımlar. *Etkinlik* ise “bir örgütün tespit ettiği politika, proje ve aldığı tedbirlerle önceden saptanan amacın ne ölçüde gerçekleştirildiğini” anlatır (Özer, 2019a, s. 383-384). Bu ölçütlere hukukilik, saydamlık ve hesap verebilirlik kriterlerini de eklemek mümkündür (Bilgin, 2007, s. 74-78; Karasoy, 2014, s. 263-264). Kamu yönetiminde gelinen noktada ise etkinlik ve verimlilik olasılıklarını artıracak kaynakların yeniden ele alınması gerekmiş olup, devlet idaresinin dışında özel sektör, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, çeşitli topluluk organları ve vatandaş grupları da sahip oldukları potansiyelle kamu yönetiminde etkinlik ve verimliliği artıracak önemli aktörlerdir (Wanna, 2015, s. 10).

Kamu örgütlerinde performans ölçümü esasen yeni değildir. 20. yüzyılda başladığı ve İkinci Dünya Savaşından sonra hızlandığı ve günümüzde de Yeni Kamu Yönetimi yaklaşımının bir ölçüm sistemi olarak kullanıldığı görülmektedir (Usta, 2010, s. 37). Performans yönetimi vatandaşları merkeze alan bir yaklaşımı benimser. Bu yaklaşımla vatandaş aktif bir pozisyona geçerek hizmet sunanların hesap verme ve denetlenebilmesine de imkân tanınmış olur (Karasoy, 2014, s. 258). Değişimlere esnek bir şekilde uyum sağlanması, katılımcı bir yönetim anlayışının yaygınlaştırılması, açık, şeffaf ve hesap verebilir kurum kültürünün oluşturulması, bireysel performansın geliştirilmesi, amaçların gerçekleştirilmesi, rekabet üstünlüğünün yaratılması gibi nedenlerden dolayı performans yönetimi önemlidir (Bilgin, 2007, s. 56).

Performans yönetimi girdi değil sonuç odaklıdır. Sonuçları iyileştirmek ve hizmet kalitesini artırmak için uzmanlığın merkezde olduğu politikaların belirlenmesi ve süreçten ziyade performans sorumluluğunun önemsenmesi gereklidir. Bu noktada kurumların ürettiği ürün ve hizmetlerin ölçülmesi ve değerlendirilmesi önemlidir (Wanna, 2015, s. 8). Nihayetinde ölçülemeyen bir sonucun yönetilebilmesi de mümkün değildir. Bu anlamda nicel yapıdaki ürünlerin ölçümünde kâr, verimlilik, üretim miktarı, üretim değeri, piyasa payı gibi değişkenlerden yararlanılırken nitel yapıdaki çıktılar için müşteri memnuniyeti, saygınlık, güvenilirlik, olumlu imaj, gibi değişkenlerden yararlanılır (Usta, 2010, s. 40).

Performans değerlendirme teknikleri de örgütlerin niteliğine ve zamana göre farklılık göstermektedir. Bu açıdan değerlendirme teknikleri geleneksel ve modern olarak ayrılmakta olup grafik dereceleme, karşılaştırma, kontrol listesi, kritik olaylar değerlendirmesi, gibi teknikler geleneksel teknikleri oluştururken modern değerlendirme tekniklerinin en önemli özelliği örgütün tepe yönetimden başlamak üzere en alt kademesine göre amaçlara ne ölçüde uyulduğuna ilişkin değerlendirmelerin yapılmasıdır. Modern değerlendirme ölçütlerinden diğeri ise çalışanın geçmiş performansları yanında geleceğe yönelik iş başarıma güç ve kapasitesinin değerlendirilmesidir (Karasoy, 2010, s. 260-262).

Bu yöntemle performansın aslında aynı zamanda *gelecek* odaklı bir yönünün olduğuna da dikkat çekilmektedir. Bu noktada yüksek düzeyde bir performans gerçekleştirebilmek için bir strateji belirlemenin önemi ortaya çıkmaktadır (Bayat, 2008, s. 70). Zira örgütler bu şekilde stratejik bir yönetim anlayışı geliştirerek piyasa sisteminde rekabet üstünlüğü yakalayabilirler.

Performans yönetimi daha geniş bir örgütsel içeriği kapsamıyorsa da iş stratejisi, işyeri teknolojisi ve çalışan katılımı performansla doğrudan etki eden unsurlardır (Helvacı, 2002, s. 158). Bununla birlikte yetersiz güdüleme ve eğitim, açık olmayan görev tanımları, aşırı iş yükü, kariyer olanaklarının

yetersizliği, ailevi, maddi, duygusal ve ruhsal sorunlar da performans düşüklüğüne sebep olur (Akçakaya, 2012, s. 196). Bunların dışında örgütsel kültür, ekip çalışması, yönetim sistemi, kurumsal teşkilatlanma gibi yapısal unsurlar (Usta, 2010, s. 38) ile karar alma süreçlerine katılım derecesi de performans üzerinde etkilidir.

Ancak *merkezleştirilmiş* karar alma süreçlerinin performansa ne ölçüde etki ettiği ise çok boyutlu olarak ele alınması gereken bir konudur. Merkezi düzeyde karar verme büyük bürokratik yapılarda etkin ve verimli çalışmanın önemli bir unsuru iken, katı, tekelci ve hantal özellikleri bir yana gücün kötüye kullanılması riskini de taşımaktadır. Kararların merkezi düzeyde alınmasını savunan görüş bürokrasinin bu yöntemle daha hızlı işleyeceğini savunmaktadır. Bu görüşün karşısında olanlar ise bürokrasinin savunduğu katı kural ve prosedürlerin örgütlerin çevresel koşullar karşısında duyarsızlaşmasına ve performans düşüklüğü yaşanmasına neden olacağını savunmaktadırlar (Andrews vd., 2009, s. 59-60).

Sonuç olarak her iki görüş de akla yatkın argümanlar sunmakla birlikte performans süreçlerinde katılım derecelerinin göz önünde tutulması önemlidir. Bu kapsamda kamuda performans yönetiminde karşılaşılan güçlüklerin genel sebepleri; merkezîyetçilik, görev-yetki ve sorumluluk dağılımındaki belirsizlikler, siyasallaşma, yüksek kamu harcamaları, bürokratik yönetim yapısı, değişimlerin takip edilmemesi, iş standartlarının belirlenmemesi, liyakat ilkesinin uygulanmaması, nitelikli personel eksikliği gibi nedenlerle açıklanabilir. Ayrıca kamunun tekel olarak hizmet vermesi, mal yerine daha çok hizmet üretmesi, hizmetlerin ölçüm güçlüğünün bulunması, kamu yönetiminin siyasetin etkisine açık olması, hizmetin gerekliliklerinin bürokratların kişisel tercihlerinin gölgesinde kalması, kurumların yapı ve personel bakımından sürekli büyümeleri vb. sorunlar da kamu yönetiminde performans yönetiminin önündeki güçlüklerdendir (Akçakaya, 2012, s. 193-196).

Ülkemizde kamu yönetiminde performansı artırmaya yönelik birçok reform çalışması yapılmıştır. Bu kapsamda gerçekleştirilen önemli çalışmalardan biri 2003'te 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun çıkarılmasıdır. Bu kanunla bütün kamu kurumlarının performans yönetiminden yararlanması öngörülmüştür. Ülkemizde ayrıca 2005 yılında kabul edilen 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun ilgili maddeleri uyarınca da performans denetimi ve performans ölçütleri uygulaması zorunlu kılınmıştır (Karasoy, 2014, s. 265-266). Sağlık Bakanlığının performansa dayalı ücretlendirme sistemi ise bu alandaki ilk uygulamalardan birisidir. Sonuç olarak performans yönetimi de Yeni Kamu Yönetimi yaklaşımıyla yönetim pratiğimize geçmiş etkinlik ve verimliliği artırmaya yönelik uygulamalardan birisidir.

7.4. İnsan Kaynakları Yönetimi

Yeni bir bin yıla girerken dünyanın hızla küçüldüğü ve küreselleşmenin hatta küreselleşme ötesi söylemlerin hızla yaşandığı bir dönemdeyiz. 1980'lere kadar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hâkim olan üretim sistemi fordist üretim modeli iken; küreselleşmeyle birlikte, 1980'lerden sonra post-fordist üretim modeline geçilmiştir.

Taylorist bir üretim sistemine dayanan fordist üretim modelinde standart bir üretim anlayışı benimsenmiştir. Bu yaklaşımda verimlilik anlayışı ön planda tutulmuştur. 1980'lerden sonra ise post-fordist yönetim modeli gelişmiştir ki bu model; teknolojiyi ön planda tutan, rekabete dayalı, yeni iş bölümü süreçlerini içeren, esnek, uzmanlaşmış ve müşteri taleplerine duyarlı bir üretim sistemini benimsemiştir (Doğanoğlu, 2001, s. 173).

Post-fordist üretim modeli esnek organizasyon modelini zorunlu kılmıştır. Bu da personel politikasında hiyerarşik yapı yerine yetenek, bilgi ve uzmanlığın merkezde olduğu matris ve yatay yapıları geliştirmeye yöneltmiştir. İşte "İnsan Kaynakları Yönetimi" de bu sürecin bir sonucu olarak gelişmiştir (Doğanoğlu, 2001, s. 174).

Esasen 18. yüzyılın son dönemlerinde meydana gelen bu değişimler iş gücünde uzmanlaşmanın çok arttığı Sanayi Devriminin bir sonucudur. Teknolojideki ilerlemeler, işletmelerin büyümesi, işçi sendikalarının gelişmesi ve hükümetlerin işçi kesimiyle daha fazla ilgilenmek zorunda kalmaları (Öğüt

vd., 2004, s. 279) bu sürecin başlangıcını oluşturur. Teknolojik ilerlemelerle birlikte otomasyonun artması, fiziksel güce dayalı işlerin azalması işgörenlerin daha çok bilgi-yoğun işlerde çalışması ve sanayi ötesi topluma geçişle birlikte insan unsurunun örgütsel yapı içerisindeki konumunun da değişmeye başlaması İnsan Kaynakları Yönetimine geçişin temel nedenlerini oluşturmuştur (Akdemir, 2005, s. 428; Parlak, 2000, s. 97). Bu gelişmelerin sonucu olarak “personelin” stratejik önemine binaen “insan kaynağı” kavramsallaştırması ortaya çıkmıştır (Bayat, 2008, s. 69).

Bu bağlamda *İnsan Kaynakları Yönetimi*; “işletmelerde rekabetçi üstünlük yaratmak amacıyla gerekli insan kaynağının sağlanması, istihdamı ve geliştirilmesi ile ilgili politikalar oluşturma, planlama, örgütlenme, yönlendirme ve denetleme faaliyetlerini içeren bir disiplin” olarak tanımlanabilir (Doğan ve Demiral, 2008, s. 146). Bu kapsamda örgütsel amaçlarla bütünleşmemiş yani stratejik bir nitelik kazanmamış “insan unsuru” eskiden tanımlandığı şekliyle “personeldir”. Oysa insanın örgütte bir girdi/maliyet olarak görülmekten çıkarılıp “kaynak” olarak tanımlanması stratejik bir karardır (Bayat, 2008, s. 69) Bu durum aynı zamanda insan unsuruna stratejik bir nitelik de kazandırmaktadır.

Bu kapsamda *Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi ise*; “iş görenlerin performansını arttırmak ve yenilikçilik ve esnekliği özendirilen örgüt kültürünü içselleştirmek ve geliştirmek amacıyla, insan kaynaklarının stratejik amaç ve hedeflerle birbirine bağlanması” olarak tanımlanmaktadır (Öğüt vd. 2004, s. 283). Akdemir (2005, s. 438) İnsan kaynakları yönetimine “stratejik” nitelemesinin eklenmesinin, insan kaynakları yönetiminin *organizasyonel etkinlik* için ne derece kritik olduğu yolundaki ilgiyi vurguladığını belirtir. Bayat (2008, s. 69) ise insan kaynakları yönetiminin *zaten* niteliksel olarak “stratejik” olduğunu bu nedenle bu kavramı vurgulamaya gerek olmadığını belirtir.

İnsan Kaynakları Yönetiminin en temel amacı örgütün faydası için insan kaynaklarından “optimum” düzeyde yararlanılmasıdır. Bu temel amacın yanında İnsan Kaynakları Yönetiminin diğer amaçları da şöyle sıralanabilir (Doğanoğlu, 2001, s. 175):

- İnsan kaynaklarının örgütsel amaçlara ulaşmadaki rolünü belirtmek.
- Çalışanların yetenekleri ve potansiyellerini rasyonel şekilde değerlendirmek.
- Örgütsel başarı için çalışanların performansını arttırmak.
- İyi bir örgüt kültürü yaratmak için İnsan kaynağı politikalarıyla örgüt politikalarını uyumlaştırmak.
- Çalışanların yetenek ve potansiyellerini ortaya koyabilecekleri bir ortam yaratmak.
- Ekip çalışması ve toplam kaliteyi özendirecek çalışma ortamları oluşturmak.

Başlangıçta personel yönetimi çalışanı daha çok bir maliyet olarak ele almıştır. Ancak İnsan Kaynakları Yönetimi, çalışanı işletmenin değişen koşullara uyum sağlamasını sağlayacak *en dinamik faktör* olarak görmektedir. Böylece İnsan Kaynakları Yönetimi mevcut çalışanların dışında, işletme için gerekli potansiyel adayları da içerisine alan daha geniş bir hedef kitleye sahiptir (Öğüt vd. 2004, s. 279).

İnsan Kaynakları Yönetimi problem çözme ve verimliliği artırma konusunda çalışan katılımına önem vermektedir. Bu anlamda kalite çemberleri gibi toplam kalite uygulamaları büyük bir öneme sahiptir (Doğanoğlu, 2001, s. 176). Ayrıca günümüzde İnsan Kaynakları Yönetimi çalışanın yeteneğinin artırılması ve bu yeteneğin yönetilmesine doğru evrilmiştir (Doğan ve Demiral, 2008, s. 146). Bu kapsamda personel güçlendirme anlayışının bir sonucu olarak “yetenek yönetimi” kavramı gündeme gelmiştir.

Yetenek yönetimi “işletmenin bütün kademelerindeki yöneticiler arasında işbirliği ve iletişimi gerektiren, işgücü planlaması, personel alımı, eğitilmesi, geliştirilmesi, yeteneklerin gözden geçirilmesi, performans değerlendirme, sahip olunan yeteneklerin elde tutulması gibi çeşitli aşamaları içeren” bir süreçtir (Doğan ve Demiral, 2008, s. 151). Bu anlamda yetenek yönetimi süreci; personelin motivasyonunun artırılması, yeteneklerinin geliştirilmesi, personel eğitimleri, bilgi artırımı ve bilgi paylaşımı gibi birçok süreci içermektedir.

Günümüzde İnsan Kaynakları Yönetiminin önemli konularından birini de *Uluslararası İnsan Kaynakları Yönetimi* oluşturur. Bu konuda özellikle çok uluslu şirketler uluslararası insan kaynakları politikalarının

belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir (Doğanoğlu, 2001, s. 176; Parlak, 2000). Bu şirketler ürettikleri sınır ötesi politikalarla bir yandan küresel insan kaynakları yönetimini belirlerken diğer yandan bu politikaların uygulandığı zemin olarak ulusal politika ve yapılar üzerinde de etkili olmaktadır.

Bu çerçevede çok uluslu şirketlerin İnsan Kaynakları Yönetiminde kültürel farklılıklara duyarlılık, kültürel farklılıkları yönetebilme, farklı kültürlerden gelen talepleri karşılayabilme gibi çeşitli yönetim stratejilerine de sahip olmaları gerekmektedir (Doğanoğlu, 2001, s. 176). Zira küreselleşme devam eden bir süreç olduğundan, rekabete dayalı uluslararası piyasada İnsan Kaynakları Yönetiminin önemi de her geçen gün artmaktadır (Parlak, 2000, s. 98).

Nihayetinde üretimin unsurlarından olan insan kaynakları aslında bir sermayedir ve bu sermaye toprak veya hammadde gibi üretim faktörlerinden ayrıdır, çünkü sabit ve standart karakterde değildir. Bilakis inovatif faaliyetlerle üretimin diğer unsurlarını değerli kılan unsurdur. Bu nedenle insan faktörünün taşıdığı potansiyelin farkında olmak üretim süreçlerini başarıya götürecektir önemli bir yaklaşımdır (Feiock vd., 2008, s. 28). Ayrıca insan faktörünü içine alan sosyal sermaye kalkınma için de anahtar bir rol oynar. Bu kapsamda demokratik katılımcı, güven esasına dayanan bir yönetim mekanizması insan kaynağının daha iyi çalışmasına da ortam hazırlar.

8. Sonuç

Çalışmada genel olarak ele alındığı gibi küreselleşmenin kamu hizmetine yansımaları ve Türk kamu yönetimine etkisi kapsamında en çok yeni sağ düşünce etkili olmuştur. Bu süreçte küreselleşmenin de etkisiyle rekabetçi yapıları ve serbest piyasa ekonomisini referans alan neoliberal politikalar gelişmiş ve bu politikalar muhafazakâr söylemleri de bünyesine katarak Yeni-Sağ düşünce üzerinden Türk kamu yönetimini doğrudan etkilemiştir. Böylece kamu yönetiminde geleneksel yapıdan uzaklaşmış ve Yeni-Sağ düşüncenin önderliğinde yeni bir yönetim sistemine geçilmiştir. 1979 yılında İngiltere’de Muhafazakâr Partiyle iktidara gelen Thatcher ile 1980 yılında ABD’de iktidara gelen Reagan bu yeni yaklaşımı uygulamaya koyarak bütün dünyada da yayılmasını sağlamışlardır. Türkiye’de ise bu süreç Turgut Özal döneminde 24 Ocak 1980 kararları ile uygulamaya konmuştur. Bu politikaların işlerlik kazanması için devletin etkinlik alanının daraltılıp siyaseten güçlü bir devlet yapısının oluşturulması gerektiği savunulmuştur. Böylece devletin ekonomik alana müdahalesi engellenerek sadece güvenlik, savunma, eğitim, adalet, sağlık gibi temel görev alanlarında faaliyet göstermesi öngörülmüştür. Bu yeni sistemde devletten beklenen ise piyasa sistemini korumaya ilişkin düzenleyici denetleyici ve kural koyucu bir rol üstlenmesidir. Bu süreçte devletin hukuku da etkin kılarak sistemi siyaset ve hukuksal açıdan da koruması gerektiği savunulmuştur.

Kamu yönetiminde paradigma değişimi olarak da adlandırılan bu süreç devlet yönetiminden uluslararası boyuttaki kurumlara kadar bütün yapıları etkilemiştir. Bu süreçte geleneksel kamu yönetimi yaklaşımının yerini işletmecilik temelli Yeni Kamu İşletmeciliği yaklaşımı almış ve bu yaklaşımın ilkeleri kamu yönetiminin tüm süreçlerine yansımıştır. Yeni Kamu İşletmeciliği, savunduğu ilkelerle kamu yönetimi alanında büyük bir dönüşümü öngörmüştür. Düşünsel temelleri neoliberalizme dayanan bu yaklaşım 1990’lı yıllara kadar kamu yönetiminde etkin bir paradigma olarak uygulanmış ancak uygulamada karşılaşılan güçlükler nedeniyle özellikle 2000’li yıllardan sonra yoğun bir eleştiriye maruz kalmıştır. Bu eleştirilerin sonucunda ise kamu yönetimi kendisine yeni bir açılım sunacak farklı yaklaşımlara kapı aralamak durumunda kalmıştır. Tüm bu gelişmelerin bir sonucu olarak kamu yönetimi tarihsel süreçte devletle birlikte gelişmiştir. Devletin niteliğindeki değişime paralel olarak kamu yönetimi de aynı yönde dönüşüm göstermiştir. Bu dönüşüm; ulus-devlet formunun gereklerinin korunarak aynı zamanda küresel mekanizmalarla bütünleşmeyi ifade etmektedir.

Esas itibarıyla bu çalışmada küreselleşme ve ulus-devlet ilişkisinin Türk kamu yönetimi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu kapsamda çalışmanın genel amacı kapsamında ortaya konan 1980 sonrası dönemde Türk kamu yönetiminde etkili olan neoliberal politikaların yönetim yapı ve kurumlarını ne yönde etkilediği hususu ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu çerçevede küreselleşme süreciyle birlikte Türkiye’nin kamu yönetimi yapısında meydana gelen değişimlerin neler olduğu, bu

değişimlerin en çok hangi alanlarda gerçekleştiği bu değişim sürecinde ne tür sorunlar yaşandığı, bu sorunların çözümü için gerçekleştiren çağdaş yönetim yaklaşımlarının neler olduğu ve bu yaklaşımların Türkiye’de uygulanabilirliğinin mümkün olup olmadığı gibi hususlar incelenmiştir. Ayrıca neoliberal bir süreçte daha iyi bir kamu yönetiminin nasıl yapılandırılacağı ve yönetimin hangi alanlarda geliştirilmesi gerektiği gibi konular da araştırılmış ve Türk kamu yönetiminin yaşadığı dönüşüm anlaşılmasına çalışılmıştır.

Çalışmada genel olarak ele alındığı gibi modern yönetim yaklaşımları küresel sistemlerin dönüşümüne paralel olarak gelişmiş yapılarıdır. Bu süreçte ulusal yapıların dahi yoğunluklu olarak küresel nitelikler taşıdıkları söylenebilir. Zira ulusal sistemler uluslararası yapılarla rekabet edebilmek ve devamlıklarını sürdürebilmek için özellikle rekabetçi ve piyasa sisteminin benimsendiği günümüz gerçekliğinde “oyunu kuralına göre oynamak” zorundadırlar. Aksi takdirde sistem dışı kalmaları kalabilirler. Modern yönetim yaklaşımları da bu süreçte “küresel bir standart” özelliği taşıyarak ulusal yönetim yapılarının dünya ölçeğiyle bütünleşmesine imkân tanımaktadır. Öte yandan bu yaklaşımlar işin doğası gereği zaten yönetim süreçlerinin taşınması gereken özelliklerdir. Ancak, konu tarihsel ve konjonktürel düzlemde değerlendirildiğinde ekonomik, siyasi ve toplumsal gelişmelerin de etkisiyle yönetim bugünkü formuna ancak küreselleşme ve buna bağlı uluslararasılaşmayla ulaşmıştır.

Bu gelişmelerin bir sonucu olarak Türk kamu yönetimi de tüm bu süreçlerden etkilenmiş ve yönetim yapısını dünya ölçeğindeki gelişmelere göre uyarlamıştır. Ayrıca temelde bir süreç olan bu gelişmeler yakın ve uzak gelecekte de devam edecektir.

Kaynakça

- Akçakaya, M. (2012). Kamu sektöründe performans yönetimi ve uygulamada karşılaşılan sorunlar. *Karadeniz Araştırmaları*, 32, 171-202.
- Akdemir, B. (2005). Küresel rekabet ortamında insan kaynakları yönetiminin değişen rolü: Stratejik insan kaynakları yönetimi. *Journal of Social Policy Conferences* (No. 49).
- Aktan, C. C. (2012). Organizasyonlarda toplam kalite yönetimi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 249-256.
- Altın, A. (2013). Kamu hizmeti anlayışında değişim. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 101-118.
- Andrews, R., Boyne, G. A., Law, J., & Walker, R. M. (2009). Centralization, organizational strategy, and public service performance. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 19(1), 57-80.
- Ayhan, E., & Önder, M. (2017). Yeni kamu hizmeti yaklaşımı: yönetişime açılan bir kapı. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 3(2), 19-48.
- Balcı, A. (2005). Kamu örgütlerinde toplam kalite yönetimi uygulanması: olumlu perspektifler ve olası zorluklar. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2, 196-211.
- Barca, M. (2005). Stratejik yönetim düşüncesinin evrimi: Bilimsel bir disiplinin oluşum hikâyesi. *Yönetim Araştırmaları Dergisi* 5(1), 7-38.
- Bayat, B. (2008). İnsan kaynakları yönetiminin stratejik niteliği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), 67-91.
- Bilgin, K. U. (2007). Kamuda ölçülebilir denetime hazırlık “performans yönetimi”. *Sayıştay Dergisi*, (65), 53-87.
- Croci-Angelini, E. (2011). Globalization and public administration: Complex relationship. *International Journal of Public Administration*, 34(1-2), 4-12.
- Çal, S. (2009). Kamu hizmeti kavramı üzerine kimi düşünceler. İçinde, *Prof. Dr. Hüseyin Hatemi’ye Armağan*, (s. 1-96). Vedat Yayıncılık.

- Çilingir, S. (2017). AB hukukunda subsidiarite ilkesi ve uygulanması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 349-371.
- Demir, H., & Karakütük, M. (2003). Yerel yönetimler ve hizmette yerellik: Subsidiarite ilkesi. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 65-77.
- Demirkale, S., Karaburç, Ö., & Öztürk, L. (2022). Yerel yönetimlerde subsidiarite ilkesinin etkileri ve uygulanabilirliği. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 48-70.
- Denek, S. (2019). Yeni kamu hizmeti düşüncesi: Değişen kamu hizmeti anlayışı. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 418-439.
- Denhardt, J. V., & Denhardt, R. B. (2015). The new public service revisited. *Public Administration Review*, 75(5), 664-672.
- Denhardt, R. B., & Denhardt, J. V. (2000). The new public service: Serving rather than steering. *Public Administration Review*, 60(6), 549-559.
- Doğan, S., & Demiral, A. G. Ö. (2008). İnsan kaynakları yönetiminde çalışanların kendilerine doğru yolculuk yöntemi: Yetenek yönetimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 145-166.
- Doğanoğlu, F. (2001). Küreselleşme ve insan kaynakları yönetimi. *Öneri Dergisi*, 4(16), 173-181.
- Durna, U. ve Eren, V. (2002). Kamu sektöründe stratejik yönetim. *Amme İdaresi Dergisi*, 35(1), 55-75.
- Eryılmaz, B. (2019). *Kamu yönetimi* (12. Baskı). Umuttepe Yayınları.
- Farazmand, A. (2001). Küreselleşme ve kamu yönetimi. (S. Kaygalak, Çev.). *Mülkiye Dergisi*, 25(229), 245-278.
- Feiock, R. C., Moon J. M., & Park, H. J. (2008). Is the world "flat" or "spiky"? rethinking the governance implications of globalization for economic development. *Public Administration Review*, 68(1), 24-35.
- Ferguson, B. (2019). The role and activities of the public service. In *Competing for influence: The role of the public service in better government in australia* (p. 167-222). ANU Press.
- Göçoğlu, V. (2020). Kamu hizmetlerinin sunumunda dijital dönüşüm: nesnelere interneti üzerine bir inceleme. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 615- 628.
- Görmez, K. (1997). *Yerel demokrasi ve Türkiye*. Vadi Yayınları.
- Güçlü, N. (2003). Stratejik yönetim. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2). 61-85.
- Güran, M. C. (2005). *Kamu hizmetlerinde performans ölçümü, Türkiye'deki kamu üniversiteleri için bir performans ölçümü uygulaması*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Hayward, D. (2017). Globalization and Public Administration. In *Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance*. Springer International Publishing AG.
- Helvacı, M. A. (2002). Performans yönetimi sürecinde performans değerlendirmenin önemi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1-2), 155-169.
- İleri, H. (1998). Türkiye'de özelleştirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(1), 149-162.
- İlkorkor, Y. E. (2013). Kamu hizmetlerinde etkinliği sağlama. *İdarecinin Sesi Dergisi*, 158, 31-36.
- Karakılıç, Y., & Özcan, A. (2005). Yerellik (subsidiarite) ilkesinin türk yerel yönetim dizgesinde uygulanabilirliğinin irdelenmesi. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 14(4), 5- 30.
- Karasoym, H. A. (2014). Türk kamu yönetiminde performans yönetimine bir bakış. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(22), 257-274.

- Kıyan, Z., & Yüksel, H. (2011). GATS ve küreselleşen kamu hizmetleri: Türkiye ve Türk Telekom örneği. *Amme İdaresi Dergisi*, 44(1), 25-49.
- McGregor Jr, E. B. (1983). The public-service problem. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 466, 61-76.
- Orkunoglu, I. F. (2010). Özelleştirme ve alternatifleri. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 22, 1-22.
- Öğüt, A., Akgemci, T., & Demirsel, M. T. (2004). Stratejik insan kaynakları yönetimi bağlamında örgütlerde işgören motivasyonu süreci. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 277-290.
- Özer, M. A. (2018). McKinsey'in 7-S sistemi. M. A. Özer (Edt.), *Yönetim teorileri içinde* (2. Baskı, s. 20-24). Gazi Kitabevi.
- Özer, M. A. (2019a). *21. yüzyılda yönetim ve yöneticiler* (4. Baskı). Gazi Kitabevi.
- Özer, M. A. (2019b). *Yönetim guruları* (2. Baskı). Gazi Kitabevi.
- Özer, M. A., & İrdem, İ. (2020). *Çıkılmazları karşısında bürokrasi ve ötesi*. Gazi Kitabevi.
- Özgür H. (2004). Kamu örgütlerinde stratejik yönetim. M. Acar & H. Özgür (Edt.), *Çağdaş kamu yönetimi II konular kuramlar kavramlar içinde*, (s. 1-34), Nobel Akademik Yayıncılık.
- Parlak, B., & Sobacı, Z. (2010). *Kuram ve uygulamada kamu yönetimi ulusal ve küresel perspektifler* (3. Baskı). Bursa: Alfa Aktüel.
- Parlak, N. K. (2000). Uluslararası insan kaynakları yönetiminin gelişimi. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 93-108.
- Perry, J. L., & Buckwalter, N. D. (2010). The public service of the future. *Public Administration Review*, 70, 238-245.
- Sezgin, Ş. (2010). Politika transferi ve Türkiye'de özelleştirme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (27), 1-9.
- Solak, A. O. (2012). Evrensel hizmetlerin sunulduğu piyasalarda serbestleştirme ve özelleştirme: Ekonomik etkinlik açısından bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 177.
- Şen, N. G., & Acar, Ü. (2017). Kamu hizmetlerinin sunumunda alternatif yöntem ve modeller: Türkiye'den uygulama örnekleri. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 147-172.
- Tandircioğlu, H. (2002). Geçiş ekonomilerinde özelleştirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(3), 198-226.
- Tokatlıoğlu, M., & Şen, S. (2019). Kamu hizmetlerinin sunum ve finansmanında kamu özel işbirliği modeli: Avrupa Birliği ve Türkiye". *International Journal of Public Finance*, 4(2), 205-235.
- Türk, Y. Z. (2014). *Türkiye'de özelleştirme uygulamalarının analizi*. Uzmanlık Tezi, Kalkınma Bakanlığı Yayınları.
- Usta, A. (2010). Kamu kurumlarında örgütsel performans yönetim süreci. *Sayıştay Dergisi*, 78, 31-58.
- Wanna, J. (2015). Delivering under pressure: Public service, productivity and performance. J. Wanna, H. A. Lee & S. Yates (Edt.) In *Managing under austerity, delivering under pressure: Performance and productivity in public service* (s. 3-12). ANU Press.

Makale Bilgi Formu

Yazarın Katkısı	Makale iki yazarlıdır.
Çıkar Çatışması Bildirimi	Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.
Destek/Destekleyen Kuruluşlar	Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kar amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.
Etik Onay ve Katılımcı Rızası	“Küreselleşmenin Kamu Hizmetine Yansıması ve Türk Kamu Yönetimine Etkisi” başlıklı çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir. Yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulduğu, toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmadığı yazar tarafından beyan edilmiştir.
